IOANNIS CASÆ LATINA MONIMENTA,

2

Quorum partim versibus, partim soluta oratione scripta sunt.

CVM PRIVILEGIO.

FLORENTIAE

In Officina Iuntarum Bernardi Filiorum.

Edita IIII. Id. Iun. 1564.

HANNIBAL ORICELLARIVS PETRO VICTORIO SAL.

On videor mihi posse amplius ob preces multorum, qui vndique idem hoc etiam atq; etiam petunt, vel potius flagitant, in consilio permanere: nec, quæ primum supprimenda censueram, IOANNIS Casæ, auunculi mei, latina ingenij monimenta domi tenere: quibus omnibus omnis hominum generis postulatis, non parui apud me ponderis, accessit auctoritas tua: qui diligenter mihi suasisti, vt hoc sine vlla dubitatione facerem: nec paterer diutius tam suaues admirabilis naturæ fructus reconditos abditosq; iacere, priuaremq; cupidos ipsorum magna solidaque voluptate, quam se inde hausturos sperant, nec frustra ita, vt tu idem asseuerabas, ac sine causa sperant. Cum tu igitur auctor accesseris, vel (vt verius loquar) sponsor, qui quasi damni infecti promiseris: meque hoc tuo periculo facere iusseris, vix possum amplius tot honestorum homi-

num voluntati refragari. quare totam rem tibi trado, & amori tuo magno erga auctorem ipsum fideiq; committo: facies igitur quod ex dignitate illius, communique vtilitate esse iudicabis. Unum ego illud doleo et moleste in primis fero; quod ea, quæ maiore animo, nec minori (vt arbitror) consilio, aut iam inchoauerat, aut tota mente complexus fuerat, absoluere, non potuit: ita enim fortasse sitis illa ingens, quæ animos fere omnium inuasit, legendi ipsius scripta, expleri potuisset. nisi potius ipsa eo pacto excitata fuisset: neque enim modus vllus est, finisque honestarum & ingenuo viro dignarum voluptatum, sed, quanto plus aliquis earum capit, tanto magis desiderio ipsarum inflammatur, ac semper vlterius aliquid ardenter appetit.

Unde autem id factum sit tu probe nosti: vel cuncti potius, qui cognitum hominem habuerunt, atque in iysdem, quibus ipse, locis aliquando vixerunt: cui enim perspectæ non sunt multæ magnæque ipsius occupationes? cui itidem inaudita est imbecillitas corporis, dolorque acer articulorum, quo sæpe ille miserabilem in modum conficiebatur? vt de vitæ si non breuitate, saltem non longinquitate taceam, cum illa potissimum ætate mors eum oppresserit, qua mens hominis perfici incipit: et plenos integrosq; fructus edere potest. Sed huic quoque rei tu occurris: affirmasque huiuscemodi partus optimorum ingeniorum non ex numero moleque ipsorum, sed ex vi naturaq; spectari debere: & hanc semper consuetudinem fuisse eorum, qui recte & ordine iudicarunt:

iudicarunt : quorum institutum verum esse, multis & veterum & recentium laboribus perspici posse. cum videamus quædam parua monimenta ingeniosorum hominum in honore & pretio esse : alia autem magna aliorum, qui non tam polite sua scripta limarunt : nec laborem illum emendandi tulerunt, contemni magnopere ab eruditis, et omni laude carere. nihil vero ipsum minus vnquam studuisse, quam populo placere : contentumque semper fuisse omnibus in rebus iudicio paucorum. postremum autem hoc quin verum sit, ac prorsus isto modo se habeat, non possum inficiari. Restat igitur vnum, quod valde me pungit: vereor enim ne parum pie faciam, si aduerser voluntati mortui, & hominis eius mortui, cuius in primis voluntatem ratam esse & mandata omnia firma optare, & pro viribus etiam eniti debeo : non multos enim dies ante, quam e vita discederet, cum mentio facta esset horum laborum, quid fieri de illis vellet, siquid ipsi accidisset, plane significauit : deleri enim funditus ipsos, in ignemque imponi statim imperauit. cum tamen socios multos habeam huius culpæ, si culpa illa appellanda est, extiterintque omnibus temporibus alij, qui hac in re vltimæ voluntati mortuorum non obtemperarint, sed potius communi bono consuluerint, studioque ac cupiditati honestorum virorum morem gesserint, facilius (vt opinor) crimen hoc sustinebo, & a manibus ipsius mortui veniam impetrabo. Nuper certe idem factum est ab heredibus, summi ac singularis viri, Francisci Guicciardi

ni: qui cum historiam illam suam, tantopere nunc omnibus probatam, imperfectam ac minime expolitam relinqueret, mandauerat diligenter vt occultaretur, vel potius interrogatus a scriba, dum testamentum componeret, quid de illa statueret, magno, & constanti animo respondit, comburatur. illi tamen recte fecisse existimantur, quod ipsam ediderint: & non solum scelere liberantur, verum etiam eximia quadam laude digni putantur, & maximo beneficio cunctos mortales affecisse creduntur. Idem igitur mihi euenturum, si idem effecero prorsus confido. id est apud multos me gratiam initurum, & affinem quoq; mecum mihi ignoturum. Præsertim cum id, quod ille omnino voluit, præstari a me nulla ratione potuerit: neque enim valeo plurimos cohibere, in quorum manus iampridem non pauca scriptorum illorum peruenerunt, & ne ipsi ea diuulgent impedire. quod iam de non nullis ipsorum vsu venit, ac non sine magno meo dolore factum est. Postquam igitur animo ipsius satisfieri vix potest: cum ipsa vndique emanent, ac formis etiam vbique excudantur, existimaui me rectius facturum, si omnibus ijs de causis ipse illa integriora correctioraque edidissem, atque ita assiduis vocibus multorum, acerrimisq; desiderijs obsecundassem. Quod tamen tui iudicij esse volo, & (vt initio dixi) a te totum proficisci, cum diligenter prius, an fieri debeat, cogitaris. Cur enim ego in hac re non sequar sententiam tuam, &, quod tibi probatum fuerit, id verum esse prorsus putem, quem

de-

de his litteris recte existimare posse vna omnium voce compertum atque exploratum est. auunculus certe meus tibi primas deferebat, ac de tua eruditione diuinitus sentiebat. Sed, vt omittam nunc doctrinam, & praeclaram multarum honestarum artium cognitionem, illud in primis me in hac opinione confirmauit, quod video, quanto amore illum mortuum prosequare, quantaq; beneuolentia memoriam ipsius colas. Cur igitur hoc tuae potissimum curae non committam, quod vnum nomen ipsius plurimum illustrare potest, & ab omni iniuria temporis, obliuioneq; vindicare? nam, cum mos semper fuerit, vt tu optime scis, consuetudoque etiam veterum illorum Graecorum, doctissimorum virorum, labores suos mittendi ad fortunatos homines & maximos reges, quod ita putarent se patrocinij multum gratiaeq; suis scriptis comparaturos: nec non laudis etiam aliquid illorum ipsorum nomini allaturos, cum aliter se cupidos eorum esse ostendere non possent, statui ego, quidquid honoris ac dignitatis hoc pacto ad quempiam peruenire potest, tibi potissimum deferre, & tuis proprijs laudibus ingenijque commendationibus aggregari. Quem animi mei sensum tibi non semel antea significaui: et si tu semper id modestiae causa vehementer recusasti. in eo vero ego non solum iudicium meum sequor: & id, quod magnopere multis modis conuenire intelligo, facio; verum etiam aliquo pacto voluntati illius, cuius honeri laudique ambo toto animo studemus, pareo: quodque ipse praestare non potuit, &

ad

ad exitum perducere, gero: scio enim illum in animo habuisse magnum opus efficere, ac subtiliter copioseq́ de tribus plenioribus politioribusq́ linguis, tamquam alterum M. Varronem, vno volumine disputare, ac tuo nomini vigilias has suas, qui in idem studium toto pectore incubueris, & ad summam intelligentiam ipsarum perueneris, apte (vt aiebat) congruenterq́ dicare: & si ille doctissimus vir suum in primis propriumque sermonem celebrauit: ipse vero non eum tantum in quo natus erat, sed Græcum etiam Latinumq́, cuius imago quædam ac vestigium noster est, frequentare & colere cogitabat, & veterem etiam ipsorum originem fontemq́ aperire: atque omnem denique coniunctionem ipsorum ornatumq́ explicare. Cum igitur magnus hic ipsius conatus impeditus fuerit: & in medio cursu tam præclara voluntas fracta, qua ego ratione potui, volui desiderium ipsius implere. Quare hoc amantissimi tui hominis læto animo munus accipe: teq́ id ab auctore ipso, architectoq́ huius operis accipere existimato, qui tui semper studiosissimus fuit, ac dum vixit demum (nihil enim maius excogitare valeo ad ostendendam egregiam ipsius voluntatem erga te) cumulate tibi in amore respondit. Vale Roma. Idib. Nouemb. MDLXIII.

PETRVS VICTORIVS HANNIBALI ORICELLARIO S.

VOD mihi suauissime Hanni bal onus imposuisti, quamuis sua sponte magnum fuerit, numquam tamen graue mihi duxi: libenter enim id tuli: & in singulis ipsius partibus tractandis voluptatem non paruam inueni. nam, quod in primis alicui molestum esse potuisset, dubiumque ipsum habere, an edi hæc scripta oporteret, mihi negotium non exhibuit: nec vllam in partem suspensum me tenuit: iam pridem enim mecum statueram rectum hoc esse; dolebamq; potius tam sero id fieri: ac de re, quę scrupulum non magnum in se haberet, tantopere deliberari. Impulit autem me in hanc mentem, fecitque vt certi prorsus animi essem de omni hoc facto, iudicium; quod olim feceram de ingenio doctrinaq; huius eximij viri, in quo me socios comitesque multos habere præclare intelligebam: qui & ipsi existimabant nihil limatius, ac politius his monimentis inueniri posse: nihil auctoris ingenio acutius perfectiusque. Quos certe fructus antea admirabilis naturę ipsius videram: videram autem multos: hanc profecto opinionem de illo in animo meo excitarant. Possem autem multa de summo ingenio hu-

ius hominis: infinitaque cura, quam in hoc genere ſcriptorum poneret, vere prædicare, quæ me ab omni reprehenſione culpaque temeritatis (vt opinor) vindicarent: atque id non tam vt me tibi, cui hęc omnia nota & perſpecta ſunt, quam vt alijs omnibus purgarem. Sed, cum res in eum locum iam venerit, vt cuncti mortales ex his præclaris monimentis ſpecimen aliquod capere illarum rerum facile poſsint, vel potius perfecte de ipſis exiſtimare, iudicia ipſorum non præoccupabo: nec crimen arrogantię ſubibo. de his ſolum alienis ſcriptis illud ex animo pronuntiabo, quod M: Cicero aliquando de ſuo quodam libro, quem valde probabat, ac perfectum vndique eſſe arbitrabatur, in epiſtola quadam ſcripſit. me non recuſare, ſi forte aliter quam ego ſentiam, de illis aliquando exiſtimatum fuerit, quin quantum de his libris, tantundem de mei iudicij fama (ſi vlla ipſa eſt) detrahatur. Nam non parui etiam ponderis, vt hoc ſecuro animo facerem, apud me fuit, quod videbam hos viros his ſcriptis ſempiternę memoriæ commendatos, quorum laudem ac gloriam libenter omnes probi & honeſti homines audituri eſſent, ac ſi quid etiam maculę ac vitij aſperſum foret in eorum ſplendore decoreque illuſtrando, ipſum illos dignitate eorum captos, & iucunditate illa perfuſos, non animaduerſuros. improbum vero fuiſſet, ac nefarij ſceleris profecto ſimile, tam præclarum argumentum occultare, ac vitam horum honeſtiſsimorum virorum perpetuis tenebris dicare: quamuis enim ingenti ipſorum virtuti ſcriptores deeſſe potuiſſe non videantur, non tamen (niſi fallor) facile parem huic noſtro, & iudicio, & facultate dicendi, præconem illa inueniſſet. Quod vero pertinet ad labores, quos magnos variosque ſuſtinui, vt liber purgatus & ab omni macula vacuus exiret, omnem ego hanc moleſtiam indignitatemque deuoraui, vt amici hominis laudi honorique ſeruirem: nec vmquam odioſos mihi labores illos eſſe cognoui, non modo

enim

enim ipsos grata memoria sodalis condiuit, sed omnem penitus inde tristitiam amaroremq; depulit. Leuauit quoque non nihil hunc meũ laborem, quod eodem tempore me gratum tibi facturum esse cognoui, quem etiam perspexi eidem rei toto animo studere, ac curare quanta maxima diligentia posses, vt hęc affinis tui monimenta integra prodirent. in quo ego officium hoc tuum vel pietatem potius, vehementer laudo: ac maius quidem te in illum beneficium contulisse iudico, cum memoriam ipsius ita viuam tenueris, quam si illum in vitam reuocasses: cum enim ille mortalis natus esset, necessario non multo post extinctus fuisset. hęc autem (vt spero) ęterna erunt, & nulla iniuria temporis vetustateque delebuntur.

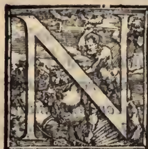
Remitto igitur ad te librum excusum, & iam communem omnium, publicumque factum, qui prius tuus priuatusque erat, vel potius magis nunc, quam vmquam, tuum, cum ornet plurimum, atque omni dignitate augeat eum, qui tibi auunculus fuit, ac veris proprijsque ipsius laudibus celebret, non suspectis & aliunde, vt sæpe contingit, ascitis. quin autem redundet quoque in te aliquid huius glorię dubitandum non est: neq; etiam parui illud ęstimandum. Gaude igitur non parum eximio hoc tuo ac præstanti bono, contigisseque tibi in vita cum alijs multis animi & fortunæ donis, vt nascerere e sorore huius præclari viri: &, si es tuo nomine nobilissimus, non mediocri tibi laudi ducito: prę statoque te dignum, vt facis, tanta sanguinis egregiæque virtutis coniunctione. quin certe te ille plurimum amarit, & summa cura studioque mores ingeniumque tuum expoliuerit, dubium non est. Sed hæc non sunt huius temporis: Illud magis addendum est, & ipso tota hæc epistola concludenda. Gratum admodum, acceptumque mihi munus tuum fuisse, pręclarissimum honestissimumque munerum omnium, existimareque me beneficio hoc valde honorem meum creuisse, postquam, de quo tecum prius se

 dulo

dulo egeram, efficere noluisti, vt personam aliquam tanto dono digniorem inuenires: satis enim me, satisque testimonijs ipsius crebris in hoc volumine ornatum putabam, ac mihi aliquo modo æternitatem partam rebar. Nam consuetudinem illam antiquorum Græcorum non improbo, quam tu in tuis litteris attigisti. vnde memoriæ proditum est quendam ex illis, sapientiæ studiosum, habitum fuisse eo tempore contumacem, qui nullum vnquam suum opus ad principem aliquem virum miserit, cum multa præclare scripsisset, quasi eos contempserit, & illo honore indignos putarit. Romani vero scriptores, illi veteres: & qui floruere ante, quam resp. in vnius potestatem caderet, hoc non faciebant, neq; institutum illud seruabant, quia maiores nullos se, aut opulentiores habebant: quare ad amicos, familiaresque suos hoc traducebant, quos tu imitari voluisti, cum tamen contra hac ætate magna copia ipsorum fit. Sed postquam tu affirmas hoc etiam in mentem auctori ipsi venisse, vt me huiuscemodi aliquo munere honestaret, non possum id, vt cetera ipsius omnia consilia factaque, non magnopere laudare: eoque nomine immortales tibi gratias agere.

Vale. Florentia IIII. Id. Iun. MDLXIIII.

PETRVS VICTORIVS LECTORI S.

ON putaui alienum humanissime lector de non nullis te admonere, quæ tibi cognita esse oportet initio huius noui operis perlegendi: non tam nostri muneris ornandi causa, & auctoris ipsius celebrandi, quam ut laborem tuum leuem, & instruam te ita, ut uerius iudicare de omnibus his paruis ingenij magni monimentis possis. præsertim autem ijs ipsorum partibus, in quibus quippiam ignoratum aut existimationi ipsius labis aliquid adportare, aut sensum animi tui impedire posset, diligentius id faciam. nam quædam sunt quæ nulla mea opera egent: nec suspensum te ullo pacto tenere possunt, quia non minus ipse quam ego, statim ut legeris, percipies cuicuimodi illa sint, & quantum ipsis tribui debeat. Hæc autem sunt primum carmina, quæ primum etiam locum obtinuerunt: illa uero uarijs temporibus condita fue-

re. quamuis maiorem ipsorum partem scripserit postremis uitæ suæ annis, cum se in Euganeos montes abdidisset: recessumque illum coleret, in quo non paruo temporis spatio bene beateque uixit. nam et multo melius illic, quam alibi umquam, ualuit, & totum se litteris scriptionibusq; inuoluit: unde si se auelli passus non esset, & uiuum adhuc eum superstitemque haberemus: & uolumen hoc plenius, copiosiusq; manibus tereremus. Sed multo plus âpud eum consilia aliorum ualuerunt, quam uerum ipsius iudicium, quod fecerat de fortunæ uarietate, inconstantiaq; rerum humanarum; quæ non satis prudentia consilia inuitum ipsum illinc retraxerunt, & quasi de statu mentis deiecerunt. Huius autem animi ipsius testis ego (ut opinor) non omninò leuis esse possum; qui cum eo illo ipso tempore totum pæne diem locutus sum in itinere: cum ille, pontificijs litteris euocatus, Flaminia uia Romam proficisceretur: occurri autem ipsi Pisauri: uisus enim mihi est non ualde securi animi fuisse de euentu illius consilij, doluitque sibi inuito, ac recusanti extortam fuisse bonam mentem, in qua manendum sibi esse, quod reliquum erat uitæ, secum deliberauerat. Quod sequitur in editione hac: pertinetque ad uitam nostram informandam, & multis grauibusque molestijs liberandam, multo prius ab ipso scriptum fuerat: cumque illud sæpe Romæ lectum & ponderatum

ratum esset ab eruditis & ingeniosis uiris, quorum in ea urbe omni ætate magna copia fuit, semper eorum iudicijs maxime probatum fuit, & summis laudibus in cælum sublatum, & propter orationis elegantiam & propter sententiarum grauitatem, totiusque illius disputationis acumen & subtilitatem. Vita præterea Petri Bembi, in qua ille litteris mandanda multum laborauit, ut amici hominis, & qui in ijsdem studijs, quibus ipse deditus erat, totius occupatus fuerat, atque in ipsis uitam cum summa laude consumpserat: (quamuis in ipsa nihil amicitiæ dederit, & omnia summa cum fide uereque exposuerit) perfecta ab eo expolitaq; fuit. Contareni uero uita, numquam satis laudati hominis, quamuis omnes graues & honesti uiri in eius doctrina, probitate, castitate, prudentia, pietate erga deum celebranda inter se contendere uideantur, non omnes numeros absolutionis assecuta est, neque extremam auctoris manum obtinuit: ut, quemadmodum ille uir integer, & undique perfectus absolutusq; fuerat, ita etiam libellus, qui uitam ipsius explicat, & cuncta hominis consilia factaq; memoriæ prodit, nulla parte mancus debilisque foret. Inuidisse igitur tantæ ipsius gloriæ aliquo modo fortuna uisa est, nec passa fuisse, ut quemadmodum in huius summi uiri uita nihil labis aut culpæ inesset, ita etiam omnis macula notaque ab his politissimis scriptis abesset. quanto magis autem

tem

tem illa fini extremoq; propinqua est, tanto magis rudis incohoataq; est. quod ijs omnibus, qui legent, cognitum esse debere existimaui, ne siquid forte illic incuriae uitijq; aliquando offendatur, illud auctori aßignetur: ipsiusq; inscitia aut negligentia commissum esse credatur: nemo enim est scriptor eruditus, laudisq; alicuius et gloriae cupidus, qui non diligenter sua scripta relegat, ac nouo quodam studio laboreq; suo illa purgare ac nitidiora reddere conetur: cum hic noster in primis in ea re diligens accuratusque foret, & plurimum studij in suis omnibus laboribus emendandis adhiberet, quod morte praeuentus, aut subitis magnisque occupationibus inde abreptus, praestare in eo, quod maxime ornare & omni uirtute expolire cupiebat, non potuit; cum argumentum ex sententia nactus esset, & quod omnem ornatum lumenque orationis sustineret. patet autem quanto animi ardore aggressus hoc sit, & quale quasi uestibulum aditumq; huius praeclari operis struxerit. Restat nunc, in quo maior adhuc scrupulus, mea sententia, est: quodque magis me sollicitat honoris causa huius praestantißimi uiri, labor quem posuit in uertendis in Latinum sermonem contionibus Thucydidis: cum enim semper arduum esse ac difficile existimauerim conuertere aliquid e Graecis scriptoribus (siquis recte & cum mediocri etiam laude munus hoc obire uelit: nam, ut plerique

hoc

hoc faciunt, qui nullo ornatu adhibito, nullo sele-lectu uerborum, nullo iudicio, quo quo modo sententias expreßisse contenti sunt. si hoc etiam ipsum præstare poßent, nihil est tam procliue & paratum) in primis semper durum & laboriosum putaui attingere hunc scriptorem, & aliquam ipsius partem in alium quempiam sermonem comportare. contiones uero has propter obscuritatem sententiarum, orationisq; breuitatem, ne dicam asperitatem & duritiem, maiorem adhuc molestiam in se continere non sine causa (ut arbitror) credidi. Et tamen hic noster tot tantisque difficultatibus deterritus non est, sperauitque se posse studio & diligentia sua ipsas superare: uel potius ingenij & industriæ suæ periculum facere uoluit: experirique, ut fuit semper auidus ueræ laudis ac gloriæ, an ex hoc quasi certamine honeste discedere posset, & tamquam palmam inde domum reportare: nihil enim sibi umquam facile pronumq; proposuit, sed semper cum ijs, qui summum locum in qualibet laude tenent, contendendum putauit, & aliquos etiam ipsorum fortaße uicit & omni honore spoliauit: hoc enim uerius eße puto: cum compertum habeam, maiorem partem horum laborum ab ipso exercitationis causa fuiße susceptam, cum maiora quædam meditaretur, ac doctrina ingenioque suo digniora. ipsas tamen quoque edendas putaui, magis utilitatis aliorum causa, quam illius ipsius de-

corandi, qui multum operæ ac diligentiæ in ipsis po
suit, quippe cum nihil, temptatum ab ipso, iudicem
negligendum: huiuscemodique, ut nullum fructum
ferre posit studiosis, habendum. nec tamen hoc
quoque (ut apparet) opus absoluit. nam conatum
hunc magnum ingenij ipsius summam laudem inuen
turum fuisse, si exitum habuisset, dubitandum non
est: fecisset enim, ut prudentißimi grauißimiq; scri
ptoris orationes subtilißimæ et magnorum consilio
rum plenißimæ, elegāter et erudite scriptæ, ab ijs
etiam legi possent, qui illius ipsius sermonis, quo
primum scriptæ fuere, rudes & expertes omnino
sunt: ac ne nunc quidem, & si omnes illæ expressæ
non sunt, dici potest id non aliquo modo præstitis
se: uel prope saltem ad id ipsum accesisse: qui enim
primi ad rem aliquam arduam aggrediuntur, ra
tionemque illius laboris superandi ac uiam mon
strant, ij aliquo modo illius negotij, difficilisq; ope
ris confectores haberi & appellari possunt. Siqui
autem extiterint, qui in aliquibus locis ab hoc no
stro interprete dissentiant: atque alium fuisse sen
sum auctoris, quam qui ab ipso expressus est, con
tendant, ij meminisse debebunt, semper habitas es
se has orationes obscurißimas, & ijs etiam tempo
ribus, quibus sermo Græcus uigebat, & hic lucu
lentus scriptor in manibus disertorum erat, nego
tium ipsas facessere solitas ijs, qui ipsas accurate le
gerent. quippe cum M. etiam Cicero ita de illis
existima

existimauerit, & hoc suum iudicium monimentis litterarum mandarit: cum enim Thucydidem ipsum magnopere laudasset, quamuis, contra sententiam quorundam, oratori nullo modo utilem, nec forensi generi dicendi accommodatum affirmasset, hæc addidit. Ipsæ illæ contiones ita multas habent obscuras abditasque sententias, uix ut intelligantur. Si igitur tanta caligo ipsas semper texit, ut uix luminibus penetrari ad multas partes ipsarum eo quoque tempore potuerit, quid mirum si nunc, in maiore multo harum rerum cæcitate, diuersa ingenia, & ea quidem acuta & ualde exercitata, diuersos sensus inde eliciunt, & aliqua opinionum uarietate distrahuntur. Nam iudicium huius nostri auctoris nullo modo arbitror contemnendum, cum sit notum omnibus & exploratum quanta fuerit acies ingenij illius, & quantam curam diligentiamque ille adhibere sit solitus in ijs omnibus, quæ litteris prodebat, & in manus eruditorum peruentura uidebat. præter quam quod cum ille natura consuetudineque factus esset ad res magnas publicasque & cogitandas & administrandas, multo melius ad occultos hos reconditosque sensus peruenire poterat, quam qui numquam in re publica gubernanda uersatus esset: nec ullo tempore cogitationem aliquam talis hominis propriam suscepisset. consideret demum secum, si forte ipse antea hoc opus aggressus esset, quam sæpe multumque secum dubita-

turus fuisset, & in non paucis fortasse locis hæsurus, ut humanius clementiusque postea de scriptis aliorum iudicet. nam hoc in primis genus exercitationis expositum esse uocibus maleuolorum, & facile ab obtrectatoribus reprehendi accusarique posse, omnes nouerunt: nulli enim adhuc in hoc negotio ita felices fuerunt, ut non incurrerint in maledicta inuidorum: inuenerintque aliquos, qui ex eorum erroribus laudem sibi comparare studuerint. Sed hoc relicto, in quo ille aut uacuus est ab hoc omni periculo maloque, aut si qua illic offensio est, nostra est, qui ea, quæ ipse animi causa exercitationisque studio scripserat, edere, & in manus doctorum hominum tradere uoluimus: cum sciamus ipsum plures epistolas summa, elegantia et eruditione refertas uarijs temporibus scripsisse, paucas tātum, quas ederemus, inuenire potuimus: cum bona pars illarum aut amissa sit, aut una cum alijs quibusdam ipsius diuersi generis scriptis custodiatur, quæ in his locis collocata sunt, ut his temporibus commode tractari, inuestigarique non potuerint. Nam doctam illam & grauem epistolam: si tamen epistola ipsa appellanda est, quæ ante historiam Petri Bembi sine nomine iam excusa fuerat, putaui auctori restituendam: quod enim ipsum tunc mouit, postquam ut scriberet eam coactus est, ne cuius esset eo tempore intelligeretur (noluit enim existimari nimis honoris cupidus, si

suum

suum nomen in fronte alieni operis, & illius quidem ualde illustris & clari, adfixisset: nec suæ digni tatis id esse ullo pacto arbitrabatur) cum incom= modi nihil nunc gignere posit, non putaui attenden dum: contra enim hoc tempore nulli alij rei stude= tur, nisi ut quantum fuerit ingenium hominis ab o= mnibus intelligatur: atque ita ope horum monimen torum uiuum ipsum celebreq; contra tenebras mor tis uetustatemque teneatur. quare non putaui partum illum esse negligendum, qui & ipse meo iudi cio ad nomen ipsius celebrandum ualde aptus est. quod autem narraui, uerum esse nouit cuncta illa nobilis & beata ciuitas. Si ipsæ igitur, quæ adhuc latent & abditæ sunt: & hæc, quæ reddita ipsi est, colligi potuissent, non parum (ut arbitror) uolumen hoc auxissent, et utilitatem etiam non par uam ijs, qui legerent, attulissent. Idem etiam ac= cidit de alijs non nullis, quæ præclare inchoaue= rat, ut alia de causa, quia scilicet plane perfecta non sunt, ipsa coniungi cum his non potuerint, & specimen quoque & ipsa dare cum reliquis magni in genij, singularisq; doctrinæ huius summi uiri. Sed multo maior iactura fuit, quod ipse mature extin= ctus est, qui non solum hæc, quæ instituerat, absolue re & expolire potuisset, uerum etiam alia maio= ra multo & grandiora conficere. quod ipse, ut iam dictum a me est, & multis quoque notum, tota men te cogitabat, & magna cupiditate huius eximij o=

peris

peris efficiendi ardebat: is enim profecto fuit, & tali ingenio præditus is uir, ut, si diutius uixisset, gloriam omnium, qui inferiore hac ætate uixerunt, omni genere suorum scriptorum, non solum adæquaturus, uerum etiam superaturus esset. Vale.

Pateat vniuersis & singulis qualiter R. Do. Alexander Strozza Præpositus Flor. Inquisitor hæreticæ prauitatis, visis latinis monimentis Ioannis Casæ, partim versibus, partim soluta oratione scriptis, ea tãquã in nullo discrepantia à sancta & cath. doctrina sacrosanctæ Rom. ecclesiæ imprimendi facultatem concessit, Die 7. mẽsis Iunij. 1564.

Alexander Strozza.

In hoc volumine continētur.

IOANNIS CASAE CARMINA.

FLAMINII *manes, instar mihi numinis vmbra,*
Flaminij, hæc campis cernis ab Elysijs?
An tibi, quæ nostri fuerat tam feruida cura,
Cocytus nigris eluit amnis aquis?
Tu solitus Priuliq; ausus compescere inanes,
Et molli versus frangere voce truces;
At nunc ille malo Galateum carmine vexat,
Et sanctum nobis pellit ab vrbe virum:
Tu ne ausus Priuli Galateum pellere ab vrbe,
Asperaq; in dulcem dicere verba senem?
Tu ne auctor Romæ montani vt munera vici,
Fumosi vt curam præferat ille laris?
Aureus ille senex, vitæ cui licia Parcæ
Intacta ducunt candidiora niue?
Qui nec Principibus, vrbi nec scilicet ægræ
Formidet medicas adplicuisse manus?

Quemq; adeo nemorum custos, pecorisq; magister
Mandarit sacro summus adesse gregi,
Hinc eat, & fuscus ignoti ad flumina Melphæ
Pascere cum vili coniuge pergat oues?
Quid si animis iuuenumq; senumq; est illius æque
Dulcior Hybleis alba senecta fauis?
Quid si illum retinent quicumque Amaryllida curant,
Huius ad exemplum peccet vt illa minus?
Uxorem hunc tamen ad vetulamq; humilemq; releges,
Frigida vt in viduo ne cubet illa toro?
Quæ puras pridem didicit perducere noctes,
Et monitis casta est & proba facta viri.
Sed tu Flaminij potius iam nobilis vmbra,
Et multum insigni conspicienda lyra:
Ni te cæca huius cepere obliuia lucis,
Cum tibi mors auidas intulit atra manus:
Huc ades, & Priulum compescas; nam male nobis
Iandudum insolito versus in ore sonat.

VT capta rediens Helene cum coniuge Troia,
Lento homine atque animi lenis, nimiumq; remissi,
Incidit in cædem ipsam & funus forte sororis,
Quam præceps miseri virtus iugularat Orestis,
Succisam de more comam missura sepulto
Germanæ cineri, fertur dempsisse capillo.
Uix tandem e summo paulum, ne forte placeret
Tonsa minus metuens Spartanis improba mœchis:
Haud aliter Calatee malis erroribus actus

Nuper ego, & Phrygios nautas, Paridemq; ſecutus
Aufugi longe: atque idem, rediji tamen vt mens
Ad ſeſe peregre nimium remorata, proteruæ
Ornamenta fugæ ſenſim lenteq; repono:
Parui etenim refert Veneris ne cupidine, vt illa,
Incenſus, pulchra vel ſaucius ambitione,
Tramite declinem recto; violemq; pudorem:
Debueram dudum crinem ſecuiſſe decorum:
Hoc eſt argentum, comites, & ſtragula, cœnas,
Luſusq; & muſas miſſas feciſſe loquaces,
Intrepidus nuper curatæ mentis & acer
Corrector: ſed enim prauus populi pudor obſtat;
Hunc propter pauidi phaleris amicimur ineptis:
Nec ſicci madidam audemus, veriti bene potum
Conuiuam vulgus, collo dempſiſſe coronam:

Dedecus ambitio pulchrum eſt, uitiumq; fauentis
Laudatum populi ſtudio: I bone quo tua uirtus
Te uocat, i pede fauſto, et nomen laudibus auge;
Aequales aiunt comitesq; pijq; propinqui:
Quod si natura, aut ratio, uirtutis habendos
Germanas propriasq; notas euincat honores,
Publice ut æs signant, extemplo ut noſcere, nummus
Quanti quisque siet, poſsint: per turbida Ponti
Curramus rapidi maria, & gelidas properemus
Ipsa hieme in media tantum ad decus ire per alpes,
Obliti podagræ, neruos urentis & artus:

Nunc prauos inter tituli discrimen inanes,
Atq; bonos nullum signant: sæpe & toga pectus

Candidius multo, & maius pulla arctaq; texit,
Quam laxi, Tyrioq; infecti murice amictus:
Nam si legitimum nobis virtutis inurant
Fasces & tituli signum; mercetur honores
Ipsa vel vita, informis ne prodeat: inq;
Excusus, Priulusq; bonus, simplexq; Faernus,
Prudens & veræ virtutis cultor vterq;:
Vitrea quos numquam titillat gloria, febris
Purgatos huius. Nos quamuis cesserit horror
Atque æstus, sani nondum tamen vsque valemus;
Sicq; animus positam reminiscitur ambitionem,
Vulnus vt obductum prurit tamen; hæret asello
Vt nudo clitellis nonnumquam vlcus in armo.
Vos agite aureolum tondete a vertice crinem
Lasciuo huic capiti, atque domi cohibete, seueri,
Non Menelaus vti, erronem me: tu, Priulusq;,
Vtroque & melior Polus (quod dicere vestra
Pace mihi liceat) nitidaq; extrudite Roma
Restantem: vt duri mulam quandoque cerebri,
Luctantem in triuio, atque equiti parere negantem,
Sibilo agunt primum & magnis clamoribus; inde
Prosiliunt longis armati fustibus: illa
Nixa diu, tandem plagis deterrita currit.

SI te cura vigil sophiæ delectat: & acre
Ingenium vires si sufficit; vtere porro
Munere tam claro diuum: sic rectius atque
Commodius multo, longeq; decentius aui

Quod

Quod tibi cumque neant parcæ victurus amicæ.
Nec de te plebis quæ sit sententia, magni
Securus pendas: ignarum pleraq; vulgus
Prauo metitur modulo: tu neglige, & isto,
Qui nunc te exercet, fugias decedere campo:
An populi arbitrio quisquam, plebisq;, bonorum
Posthabeat sanus plausum, quem iure feres tu:
Quandoquidem cunctos quicumque feruntur eisdem
In spatijs, iam recto nimirum ac sapiente
Iudice præcurris Bembo: cum hic interea nos
Desidiæ arguimur populo; ne forte probari
Credideris genus hoc vitæ simplex: etenim ad res
Versiculis, missisq; iubent accedere nugis:
Ex vmbra & tenebris in solem exire, diemq;
Et gnaui me segnem culpant: Altera blando
Pars animum integrum queritur me dedere amori
Per luxum, & patrui verbis obiurgat acerbi:
Qui simul ac stomachum, quamquam permulta ferenti
Vt placem, mouent: regero grauiora receptis:
Vt proprium seruas auri sceleratus aceruum
Vndiq; congestum: neglectis, iura fidemq;
Exponis tota venalem, legibus, vrbe:
Cum miserum atque inopem deiectum rure paterno
Deseris, atque adeo prudens, nummisq; redemptus
Prodis: & emunctum producta lite clientem
Vsque adigis, dum ædes etiam proscribat auitas:
Turpiter aut vltro seruis, plerumque furentis
Mancipium domini: Manibus teri ferre catinum

Cananti

Cœnanti ingenuis? aliam ten' sumere mentem
Deterioris heri ad nutum atq; aliam? haud animo par
Est generi, quicumq; suos apud ortus honeste
Imperio abiectus paret, trepidusq; ministrat.
Quid quod amicitiæ, caro dum cuncta lucello
Metiris, cultus tu nullos, nullaq; nosti
Officia: anormiq; decor concinnus inepto
Quid distet nescis? pecudis næ nos cute tectam
Naturam inspicimus. quid publica cum geritur res
Per te, si furtis quo sit locus atq; rapinæ,
Bellorum causas iussus præcidere, nutris;
Desidiæ, aut tu me censor culpaueris oti?
Flagras ambitione, ardesq; cupidine sæua
Purpurei, haud uitam hanc mores ue decentis, amictus.
Uror amoris ego haud me dignis ignibus; esto
Quando ita me insimulas; quid tum? peccamus uterq;:
Nil est cur tu me prior incuses, grauiora
Offendens multo, & nimium distantia recto:
Nam qui uel paruo conductus peierat, & qui
Tamquam turbata victum sibi quæritat unda
Piscator, pacem bellis vbi miscuit, idem,
Iudicium atq; crucem si demas, ire latrones
Inter iam uelit & iugulare homines. sua quisq;
Defendunt lenes uitia & minuunt; aliena
Carpere pleriq; austeri, nimiumq; seueri.
Adde quod incurata gerens, serpentiaq; intus
Ulcera corrupto tandem pulmone peribis;
Purgandum illius cum te committere morbi

Non medico studeas; annus non vnus & alter
Imminuat quicquam: pulchris macrescere captum
Diuitijs frustra tantum doleamus amici:
Me mea post paulo febrisq; reliquerit ultro
Frigidior veniens morbum cum leniet ætas,
Intereaq; veternus non animum grauis vrget,
Me tamen insequitur populus: quid si nihil omni
Est actum in uita nobis, quod lædere quemquam
Possit? non ego rem, mihi sollers quam pater auxit,
In Venerem effundam, neq; lite petitus amator
Iniusta, omittam fundumq; laremq; tueri:
Nec fuerim, minimam quo sit mihi laxius unde
Munerer, vsquam inopi nimium contractus amico:
Deniq; non mos, non ætas alienior: adde
Ille etiam laqueo statuit qui nectere collum
Aurata ne trabe, an de putri pendeat ulmo
Si quicquam referre putas; quam ego honestius ac tu
Intereo; seu me Musis & Apolline claro,
Seu quis me pulchro captum culparit amore:
Me tamen insequeris colloq; ac faucibus anguis
Inflatis viro vitam deducere inertem
Indignum clamat fucos, segnem malus vrget:
At tecum siquis sic egerit: Itur ad vrbem
Europa ex omni, credo, vt vestigia summo
Inspiciant veteris veneranda in colle Quirini:
Siue in Auentino Romæ. ac non perditus exul
Expes vt quisq; est, huc se se contulit, vt si
Bargulum ad Illyricum dicas, latrociniumq;

Con-

Concessum; nimium merito dicatur acerbus.
Oderit & rabidum populusq; patresq; venenum.
Non ego: nec vulgi si irritor vocibus hoc nunc
Immeritum quemquam latrarim: possum ego multos
Eximere e numero, turpis contagia morbi
Quos nulla attigerint, sanos, rectèq; valentes:
Sincerum vt Molsæ pectus, lauere salubres
Pierij quem fontis aquæ: puroq; Camœnæ
Curatum cantu seruant. studioq; referti
Spectatus dudum tanto plausuq; theatri
Vbaldinus, inops agriq; larisq; paterni,
Virtutis locuplex. populo spectante Quirini
Hunc non donatum scæna decedere turpe est.

In mulieres nuptas Hippolyti. Ex Euripide.

Concinnum in auras luminis hominum malum
Cur protulisse dixerim te feminas
Iuppiter? etenim erat si serendum hominum genus,
Haudquaquam oriri debuit de femina:
Sed emere liberorum oportuit sibi
Semina genus mortalium, ferens tua
In templa tantum aut æris, aut auri grauis,
Ferriue, quanti vnus foret quisq; pretij,
Domosq; habere feminis sine liberas.
Nam nunc in ædes vehere cum malum parant,
Extemplo opes pro eo rependunt patrias.

Atque hoc liquet malum esse magnum feminam,
Namq; ad alienos pellit hanc ex ædibus
A se pater prognatam & eductam, suis,
Additq; dotem, vt liberet sese malo:
At ille contra, stirpem in ædes noxiam
Qui ad se recepit, lætus est cum pessimam
Pulcherrime ornat statuam, & auro & purpura
Certat, beatas sumptibus miser domos
Exhauriens: atque hæret: etenim splendidis
Affinibus gauisus vxorem asperam
Perfert: proba at si ea, sed propinqui futiles
Euenerint, bono miseriam comprimit.
Verumtamen commodius euenit, quibus
Nullius vxor sedet in ædibus preti,
Ac fatua: nam sapientem ego odi feminam:
Meæ nec intra venerit limen domus,
Quæ, quam mulierem sapere par est, plus sapit:
Facilius etenim perspicaces edocet
Astutias, dolosq; Cypris improba:
At fatua mulier ob stoliditatem sapit.
Penetrare nempe ad feminas oportuit
Nulli licere familiarium, simul
Sed beluarum includere rabiem domi
Loqui insciam, sermonem vt inferre alteri
Ipsæ nequirent, nec alij illas adloqui:
Nunc facinora, intus quæ malæ mala cogitant
Dominæ, foras hæc familiares efferunt.

Cum ab Vrbe profectus, Venetias iret.

HUmida Tyrrheni fugientem flamina venti
Cælumq; pestilens Lati;
Me Venetum excipient mitißima littora, & auræ
Salubriores, putribus
Iam membris senio, & podagra turgentibus acri;
Quæ flare suerunt nec mala
Imbutæ tußi, neq; in ipsis fluctibus udæ
Faerne, mireris licet:
Prorsus, qui Romam liquit, rerum ille carebit
Pulcherrimo spectaculo;
Nec cœtum æque illustrem hominum, nec Palladis æque
Instructa pectora artibus,
Terrarum vt cunctas lustret circumuagus oras,
Offendet vsquam gentium;
Fragmina nec muri aspiciet maiora uetusti
Non diminutis urbibus;
In primis Bromij latices & frigida siccis
Requiret idem faucibus
Pocula lympharum sub terras condita opacas,
Aut fossa Lucanam in niuem:
Ipse ego, feruenti delapsam ex imbrice lympham
Nuper, nec altos in scrobes,
Et uappam, salices inter quæ nata palustres
Cæni saporem patrij
Potanti offundet, medijs feruoribus, ardens

Arente

Arente fauce traxero:
Ast idem hospitibus placidos & dulcia pacis
Impertientes commoda
Mortales cernam, & locupletem ciuibus vrbem
Dispar probantibus nihil:
Cernam loricam uiolentam, ensemq; superbum
Inermibus suffragijs
Constrictum, & diræ execratum cadis amorem
Longe exulantem gentium:
Illic cum cano prudentia sera capillo
Paret uicissim, & imperat:
Illo se nusquam propendens contulit æquum
Bona comes concordiæ,
Fraudibus Hesperia vt pulsum est, timuitq; rapacis
Uncas licentiæ manus.

De Vbaldino Bandinellio.

TAM caro capiti iam nimium diu
Munus Melpomene lugubre, Næniam
Debemus: querulam prome puer lyram.
Siccis non ego te genis,
Mœrore aut vacuus pectora lurido
Laudabo: neq; desiderium moræ
Nostrum diminuunt, aut hominum atterens
Furtim tristitiam dies.
Te morum studium, te sapientiæ
Cura, & nobilium fecerat artium

Ubaldine quies gnaua, operosaq́;
Musarum otia diuitem,
Non auri, pauidis addere mentibus
Mordacem validi sollicitudinem,
Non ostri, experiens quod reparat Ligur
Nobis merce superflua:
Irritet, fugiens pauperiem, æquora
Iracunda leui nauita palmula;
Aestatem Libyæ perferat igneam
Idem, idem Aemonias niues,
Vestigans lapides, femina quos petit
Vel flauo capiti, vel tereti decus
Collo. Mentibus Atlantiades Deus
Calcar subdere inertibus
Ludens dum cuperet, fertur inutile
Prompsisse aurum, acuens illo hebetes, uti
Exercet puerum non vegetum nuce
Mater sedula futili:
At fortes (quoniam robore stat suo
Virtus, Peliaca vt quercus, & æquoris
Saxum Carpathij) nec famulæ decet
Auscultare pecuniæ,
Nec firmos fragili fidere: defluit
Fortuna, vt subitis auctior imbribus
Extemplo aret aquæ riuus inops suæ,
Nimbos si pepulit Deus.
Tu dulcem es Latij copiam adeptus, &
Graium diuitias, & dominam vrbium

Artem:

Artem: quo mihi nunc & patriæ occidis
Multo flebilior tuæ:
Arni mœret enim fluminis accola,
Florens ingenijs accola fluminis
Arni, tot te animi compositis diu
Thesauris, tacitum mori:
Ut nauim pelago præcipitans notus
Vertit; quæ remorans, largiter alueum
Impleat spatiosum: illa Arabum ferens
Gazas, illa ebur Indicum,
Et gratum redolens thus superis ferens,
Et pexa e folijs vellera sericis,
Aetnææ Cereris plenaq; frugibus,
Portus strenua patrios
Ditaret, populos & procul oppidis
Effusos studio ad se raperet lucri:
Nunc sæui arbitrio voluitur Adria
Cæcis obruta fluctibus.
At tu, progenies aurea fulmine
Gaudentis Iouis, o desere ne meum
Carmen, Musa: diu sed vigeat sacri
Custos pagina nominis.
Hic me Castalij tramitis arduos
Flexus, Aeoliæ hic me docuit Lyræ
Ictus; O nebulam obliuio & arceat
Furuam a nomine splendido
Noctem: ne volucris filia temporis
Ne rubiginis atræ admoueas meis

Dentem carminibus, neu nigra nubibus
Condas Italiæ decus.

Ad Hannibalem Oricellarium nepotem. diligentissime cauendum esse ab adulatoribus.

MEntem blandiciæ perdere credulam
Norunt non secus, ac mortiferas malæ
Multo melle nouercæ
Olim cum medicant dapes.
Viro imbuta malo dulcia murmura
Mendacis fuge linguæ; & teneras neque
Falsis laudibus aures
Admoris, cupidus puer
Verarum, bona ni decipit indoles;
Et tete excutias; tinniet improba
Nugas cum modulans vox;
Quas atro rapidi ferent
Cum fumo boreæ & puluere sordido:
Ni quicumque libens dicier audies
Verbis, te labor illum
Rebus finxerit arduus.
Sensus vt iuueni pellicit intimos
Virgo candida, cum turgidulas tegens
Nulla veste papillas
Molli illum recipit sinu,
Sic laudes animum, vera vbi concinunt,

Per

Permulcere solent: nec mulier tamen
Ut cantu sine dulcis
Spernit psallere tibiæ,
Sic virtus, populus si taceat, sedens
Cessabit: nihilo nec minus obsita
Noctis ferueat vmbra,
Et deserta silentio,
Quam cum per medias inclyta ducitur
Urbes, & celebris voce fauentium
Direpta hostibus arma
Affigit foribus deum.
Cum laudis faciem sumpserit impudens
Fraus, affinxerit & cum tibi non tua
Blanda nomina voce,
Et dulcem illecebram struet;
Ne te præcipitem trudat amor tui,
Ne nugis capiare, vt volucris solet
Dulci paruula cantu
Tecti vepribus aucupis.

Ad Fortunam.

EXpers consilij, quæ pede lubrico
Incedis, zephyris mobilior Dea
Et fluctu Ionij incertior æquoris;
Te, cum læta sinum pandis, & vberes
Fundis diuitias, ac miseris ades
Improuisa, boni progeniem Iouis

Dicunt:

Dicunt. Tu ratio, tu ſapientia,
Seruatrix eadem crederis vrbium,
Virtutiſq; ſedens in ſolio nites;
Sed mox torua domos regum ubi concutis,
Et congeſta diu munera, turribus
Deiectis, ſubito turbine diſsipas,
Vanæ te comitem ſtultitiæ ferunt
Deliram; Immeritum tu, titulo bonis
Dempto, nobilitas; frena ſuperbiæ
Atris tu manibus detrahis ebriæ
Succeſſu, & ruere hanc ſic temere ad ſuum
Rides arbitrium, mox humilem truces
Vultus depoſituram: O utinam meæ
Oblita oſtiolum prætereas domus,
Seu tu ſanguineis oppida territans
Bellis, ingrederis per Latium fera,
Seu pacemq; gerens, & populos beans
Pennis inuolitas uerſicoloribus:
Nam ſic inſtabilem uiſere te meos,
Vel lætam atq; hilarem, pertimeam lares.

De Franciſco Tornuno Cardinali.

QVO tollor pauidus? quo feror inſolens?
O quæ Caſtalijs fontibus aureos
Crines, oſq; lauis virgineum, genus
Magni Melpomene Iouis,
Cruri purpureos indue candido

Soccos

Soccos: nam iuga transmittimus alpium
Soli: unus enim est mi comes argui
Mendaci metuens pudor:
Vatem diua tuum tu moneas uiæ:
Si pure colui uestra puer sacra
Feruens mente noua, si senior tua
Nunc uestigia persequor
Quercus umbriferas inter & ilices
Quærens aërias. Non ego diuitum
Vanis edidici perstrepere auribus
Empto carmine: non ego
Corruptus pretio nunc meditor parum
Castæ ducere te ad uestibulum domus.
At tu prome puer, prome age barbiton
Cessantem nimium diu.
Spartanus ueluti, per nemus asperum
Dumis insidiantem ut pecori lupum
Egit, cum fremitu & laude fauentium
Pagorum redit ad gregem,
Villorumq; globos sanguine sordidos
Fert rictu generoso, e iugulis feri
Uulsos hostis, aquas sic repetit sui
Tornunus Rhodani, bene
Defensa Hesperia clarus, & impigri
Compresso celeber militis impetu,
Bellonæ ancipitis numina militis
Horrere immemoris diu:
Alterna sedenim ille admonuit ferum

Fortunæ, celeri uertere turbine
Gaudentis uacuum corpus, vti choros
Lasciuæ iuuenes ubi
Ducunt, & Zephyris huc agitantibus
Atq; illuc, Phrygio Sidonias acu
Illusas chlamydes, instabili citæ
Lustrant atria poplite.
Directa ingrediens paßibus æquitas
Ad normam paribus, nec modulo sibi
Maiore, atq; alijs commoda diuidens,
Quorum non dubia est comes,
Illos ære micans non peditum cohors,
Non sæuis equitum turma frementium
Horrens cuspidibus terreat, aut mari
Vectæ cæruleo rates:
Nam recto fauet, & iustitiam bono
Plerumq; æquus alit Iuppiter exitu,
Obscuram & tonitru, & fulmine territans
Fraudem, atq; implicitos dolos
Nudans. At uigilem fallit amabilis
Acrem simplicitas, & super æneas
Accersita fores, & super ardua
Pernix mœnia transilit.
Hanc puro retinens in gremio fouet,
Sincere Italiam & diligit hospitam
Tornunus, patriam ciuis uti suam,
Natorum, & memor aureæ
Ciuis coniugis: hunc purpureus pudor,

Eluitisq;

Elutisq; fides candida sordibus,
Et presso digitis ore silentium
Arcanum insequitur, neq;
Infandumq; nefas ense domans Themis
Districto comitem se negat inclyto
Impolluta seni, mundaue ueritas
Albo lucida pallio.
Ergo permadidos felle animos nigro
Regum diluere est ausus, & aspera
Permulcere manu pectora turbidæ
Plena iræ, intrepidam struens
Pacem, quæ manibus sanguineis diu
Attrectata, magis post niteat, uelut
Fulgentes lapides, æraue lucida
Cum tergere uolunt, luto
Conspurcant: id agens egregius senex
Celtarum procerum sanguis, & oppida
Firmans obtinuit Marte labantia
Quassante, & miseris suas
Urbes restituit ciuibus, impigram
Pacem, tela cruenta inter & asperos
Procudens sonitus ferri: etenim gelu
Torpens quam peperit timor
Pacem, seruiet illa, horrisoni simul
Bellonæ strepitus ingruerint feræ,
Imbellis. sed enim desine feruidos
Dulcis Melpomene modos:
Nam nec cuncta pudor fert, neque ueritas

Cum lucro alma decorum explicuit caput
Semper: tum melius tecta silentio
Virtus inuidiam latet.

SUnt qui versiculo minutiore,
Verum pernitido atq; perfluenti,
Tamquam palladij liquore oliui
Complures properent linire chartas:
Atque, araneoli angulos domorum
Ut tela tenui solent replere
Quantumuis facile, ore fila paruo
Nentes longa, ita compleant libellos
Totos uersiculo minutiore:
Hi vatum in numero an ne sint habendi
Vulgus viderit, atque siqua uulgo
Pars vatum est similis, quibus Thalia
Flacci sordeat, optimi poetæ,
Quod is uersiculo minutiore
Atque perfacili atque perfluenti
Totas spreuerit occupare chartas.

De Margarita regis Gallorum sorore.

HEV mos, vt atris sæpe coloribus
Contaminatus purum animum inquinas
Vix eluendis sordibus per
Tædia solliciti laboris:
Me vitreis & fontibus & coma

Siluæ

Siluæ virentis lætum, & amabile
Ruris silentium sequentem
Aoniæ puerum camœnæ
Mersere sacri gurgite fluminis,
Intacta ut essem candidior niue:
Immunda sed mox polluit me
Roma luto nimium tenaci,
Quod longa nec dum discutiat dies,
Sacri nec amnes hactenus abluant;
Quin horret & me, & ora cæno
Fœda nigro refugit Thalia.
Vulgus venenis vertere Colchicis
Plerasque mentes aptius, eripit
Sensus priores, atque mutat
Alba nigris, maculisque gaudet:
Impurus atra quem populus manu
Tractarit, ille & decolor & niger
Erit diu, obductamque fæcem
Vix iterans remouebit annus,
Notam relinquens: at mihi candidæ
Mandanda uirgo est regia paginæ
Farnesio iubente, bacca
Purius illa nitens Eoa,
Intaminato digna cani, deæ,
Est ore, lucis Castalijs deæ
Quæ vulgus arcetis profanum,
Et nitido prohibetis amne,
O tetra tandem consilia hæc bona

Obliuioni

Obliuioni tradite turbidæ;
Labemque nobis rore sacro
Abluite, illuuiemque vulgi.

Deflet mortem Horatij Farnesij.

TE flebimus flos Hesperiæ puer
Madente multis carmine lacrimis;
Et, debitam laudi Thaliam,
Nænia lugubris occupabit:
Ille, ense pectus qui tibi candidum
Traiecit, ijsdem uulneribus Lati
Cecidit & spes, & uirescens
Italiæ decus ense carpsit.
Horati eodem. Non ego sauciam
Ictu parentem mortifero tuam
In lacrimas culpem ruentem,
Nec uiduæ gemitus puellæ
Compescere ausim carmine: lugeat
Immo illa dulces funere nuptias
Miscens amaro; nec sat umquam
Te misera illacrimata flerit:
Iam nec capillo parcere, nec genis
Aequum puella est regia, lacrimis
Efflagita Martem cruentum
Uberibus, pueri cadentis
Dulces ocellos, & tua gaudia,
Quæ conciderunt exorientia:
Ut stella, quæ uix dum coorta

Hesperium

Hesperium occulitur sub æquor.
Non ille auorum, nec soceri immemor:
Dulcique flagrans igne tui, neci
Vltro obuios gressus superbos
Intulit, intrepidumq; pectus
Obiecit hosti, qua uiolentius
Bellona nigris fæda cruoribus
Est uisa Martis sæuientis
Sanguineas glomerare turmas.
Nunc lætus umbras uulnera nobiles
Ostentat inter pulchra, nemus tenens
Beatum, ubi Hectorque & Latini
Sunt ueteres, Rutulique Reges:
At Thespijs o grata sororibus
Obliuiosi pellere temporis
Idonea umbram, atræque mortis,
Gloria, vulneribus mederi;
O trade Musis & Polyhymniæ
Custodiendum nomen Horatij
Clarum, & domum Farnesiorum
Hanc Latij, Italiæque lumen.

In Petrum Victorium.

NObis Calliope magnum alienum æs superest uetus:
Nam pridem ratio scripta mihi est pectore in intimo:
Tu quæso patere a te soluiam quidquid id est dea.
Non Victorius est exiguis uersibus, aut lyræ

Aptandus

Aptandus tenui: vester amat Phœbus eum, neq;
Ulli plura bonum munifica crediderim manu
Largitum: uber enim sicut ager, ruraq; pampino
Mitis florida Iacchi, & Bromio & frugibus oppida
Circum plena hilarant, muneribus dives Apollinis
Etruscos populos ingenij fruge bona bonus
Ille enutrit alens. Sic senior uertice Pelij
Olim Phyllirides frondifero semifer uberi
Graios nobilium seminio dicitur artium
Ditasse. Ille dies e medio tollere qui potest
Ritu Cecropio scripta tibi clara volumina
Victori, eripiet roriferis sidera noctibus
Idem subtrahet & piscibus, idem æquora nantibus.
Contages populi te tetigit lurida morbidi
Numquam, te ambitio curriculum prætereuntium
Obliquis oculis aspiciens nec pepulit, neq;
Illi roboris hoc attribuit Iuppiter, ut sacrum
Phœbo discutiens commoueat pectus, originem
A Cæo licet, & Porphyrione a ualido trahat
Conatis solium Cælicolum scandere fratribus.
Non res, cui cumulus semper abest, cuncta ue metiens
Aurum te pupugit: te nitidum Musa salubribus
Fontis Castalij lauit aquis candida; tu meæ
Es lumen patriæ percelebris: sat mihi fructuum
Ignaua hæc tulerint exilia in montibus asperis
Quæsita, argueris desidiæ ni tibi debitum
Carmen, ni ue inopis quod citharæ dinumerem modos,
Acceptum id mihi te ferre neges, iureq; respuas.

O quæ terrificos vicina e turre cietis
Tot nocte æra sonos tinnula, totq; die;
Si mihi venturæ noctis dormire licebit
Per tot tinnitus particulam misero,
Nec cum defessos iam iam continget ocellos,
Vos metuet subito, diffugietq; sopor,
Ipse ego cras vobis vltro tortiq; rudentis
Spiras, & firmo e robore fulcra dabo;
Tutius ut sonitu boreamq; lacessere sæuo
Possitis posthac, & maria, & tonitrus.

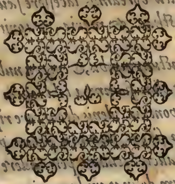
CUM cinctum nimbis, & nigra nube sedentem
Deficient olim flammea tela Iouem:
Cum sueta in pontum plenis decurrere ripis
Præcipitem sistent flumina prona pedem:
Fluctibus & raucis Siculum pertundere littus
Ionij cum iam desinat unda maris:
Tunc quoq; uicinis suspensa in turribus æra
Cessabunt bombos edere raucisonos.

CUM mare nec fremitus edet, nec sibila venti,
Nec nimbi, abruptis nubibus igne, sonum:
Et cum nubigenæ Thaumantidis ora sinumq;
Deficiet croceus, purpureusq; color:
Cum pontum nitidi pisces, cum littora pictæ
Conchæ, cum densum deseret umbra nemus:
Turrē tua tunc Corneli dulcissime raucos
Tinnula cessabunt æra ciere sonos.

FINIS.

E

Quae terrificos vicina e turre ciētis
Tot noctes aera sonos tinnula, totq; dies;
Si mihi nocturnae noctis dormire liceat
Per tot tinnitus particulam misero,
Nec cum defessos iam iam continget ocellos,
Vos metuet subito, diffugietq; sopor,
Ipse ego cras vobis vltro turriq; rudentis
Spiritus, & firmo e robore fulcra dabo;
Tutius ut sonitu Lyreamq; lacessere ferro
Possitis post [illegible] sonitus.

CVM cinct[illegible] nube sedentem
Deficiens [illegible]:
Cum fuerat in pon[illegible] ripis
Per ipsum [illegible] pedem:
Fluctibus & rau[illegible] lucras
Ionij cum iam desinat unda maris:
Tunc quoq; vicinis suspensa in turribus aera
Cessabunt bombos edere raucisonos.

CVM mare nec fremitus edet, nec sibila venti,
Nec nimbis abruptis nubibus igne sonum:
Et cum nubigenae Thaumantidis ora sinumq;
Deficiet croceus, purpureusq; color:
Cum pontum viridi pyris, cum littora picta
Conchae, cum densum deseret umbra nemus:
Turre tua tunc Cornelii dulcissime taurus
Tinnula cessabunt aera ciere sonos.

FINIS.

DE OFFICIIS INTER POTENTIORES ET TENVIORES AMICOS.

Agna omnino veteres, diuturnaque molestia caruisse mihi videri solent: qui non, quo modo nobis fere institutum est, ingenuos homines, sed plane seruos in famulatu habuerint: quorum ad victum, cultumque, & ceteras vitę opportunitates, opera ac ministerio vterentur. Nam cum hominis natura celsa, amplaque, & erecta sit, longeque ad imperandum magis, quam ad parendum accommodata, in eam vigentem atque integram herile imperium, quod nos facimus, exercere qui volunt, ij molestum negotium, atque odiosum aggrediuntur. Itaque veteribus in edomitos iam, & quasi mansuefactos, quippe quos prius aut compedes, ergastulumque, aut a pueritia vsque captiuus animus eneruasset atque emollisset, neque difficilis, opinor, neque iniucunda dominatio fuit. Nobis contra cum robustis, valentibusque, & tamquam adhuc feris res est, qui & propter naturæ spiritus dominatum aspernantur & oderunt, & propter libertatem dominis etiam resistunt: rationem quidem dominationis iniquius interdum, sæpe tamen iure, ab ipsis heris requirunt & repetunt: ex quo querelarum, expostulationum, litium plena sunt omnia. Sic enim est profecto: Nam iniusti rerum nostrarum ratiocinatores sumus; ac, cum sua quisque, quam alius æque bona nimio carius ęstimet, eoque plus in omni ratione ferat expensum,

pensum, quam acceptum referat, res conuenire non potest: hinc acerba illa sane querimonia atque exprobratio. Ego me domi tuæ contriui: contraque, Ego te sustentaui, alui, in honore habui. Quam quidem inter homines controuersiam, quodque dissidium, vt, quantum est in nobis, sedemus & componamus, a nobis, hoc est ab hominis officio minime duximus esse alienum. Quamobrem, cum in eam cogitationem sæpenumero incumberem, præcepta quædam, & tamquam artem de necessitudine, & communione ea, quæ potentes inter, ac tenuiores coniugatur, quæque ab ea re, quam imitari plurimum visa est, seruitutis, acerbum sane nomen inuenit, degenda composui, eamque litteris mandare institui; vt labore nostro, si modo, quod cupiebamus, aliqua ex parte assecuti sumus, normam vtrique haberent, ad quam dirigere si se vellent, ijs commoditatibus, propter quas eam coniunctionem, quæ sane vna omnium maxime turbulenta videtur, copulassent, placide, tranquilleque fruerentur.

Quoniam igitur communionis, societatisque vnius cuiusdam inter homines præcepta tradimus: plures autem sunt hominibus inter ipsos, & variæ communitatum species, quarum aliud alijs propositum sit: principio hæc ipsa, de qua sit nobis hoc tempore explicandum, secerni a ceteris, seiungique debet; vt, quamquam de omnibus quędam communiter pręcipi soleant, quæ ad vberiorem quandam, ampliorem que artem pertinent: tamen, quoniam huius quoque generis separatim præceptiones sunt, eæ a nobis distincte, dilucideque exponantur. In omni itaque societate vincienda aut voluptatis dulcedine, fruendæq; iucunditatis studio homines ducuntur, aut rerum, quibus vtuntur, facultatem, potentiam, opes & copias, ceteraque id genus adipisci, tuerique, aut etiam adaugere volunt: quæ omnia in rationem vtilitatis cadunt: aut honesti, rectique, ac decori pulchritudine & splendore excitati, illectique rapiuntur. Ac priori quidem in genere (exemplis enim res fiet apertior) libidinosi amores sunt, & quæ deliciæ appellantur,

lantur, ceteraque eiusdem modi. Vtilitatis autem genus latissime fusum est: continet enim rempublicam primum vniuersam; deinde singulas fere ciuitatis partes: nam in ita est ciuibus communiter inter ipsos societas eam ob causam, vt congregati, salui, incolumesque esse possent: tum mul tę quęstus, lucriq; causa communiones sunt priuatim contractæ. Tertium autem genus amicitiam complectitur, non hanc popularem, sed illam bonorum, cum scilicet ho nestum, laudabile, decorum, non emolumento captans aliquo, sed sua ipsum vi ac dignitate inductos homines virtutis amantes coniunxit arcte, atque deuinxit. Tenuiores autem homines cum se ad principum ciuitatis amicitiam ap plicant: contraq; clari, potentes, opulenti cum obscuros, infirmos, exiles in contubernium, ac familiaritatem recipiunt, neutri fere honestatis decorem consectari, ac ne attendere quidem videntur, sed vtilitatem modo, aut voluptatem sequi. Id ex eo intelligere licet, quod neque illi bonos quosdam viros, iustosve, aut fortes, ac moderatos, quibus inseruiant, sed gratiosos, ac locupletes, si vtrumuis liceat, delegerint, & fortunis ditati confestim, tamquam id operis habuerint, discedunt, aut certe cupiunt: atq; hi rursum laboriosum quemlibet, aut industrium, & sollertem, frugique exquirunt, eosque insigniori aliqua virtute præstantibus longe præferunt. Quare, quæ de vera illa, & germana amicitia præcipiuntur, cum morum similitudo, & conuenientia bonorum animos stabili quodam amore, & caritate deuinxit, huic necessitudini conuenire non poterunt: diuersorum enim generum eędem præceptiones esse non possunt: neque vero eadem esse genera, quorum exitus, finesq; diuersi sunt. Atque alia est etiam humanarum societatum diuisio: nam aut pares inter se copulantur, quales fratrum coniunctiones sunt: aut dispares: cuiusmodi parentum est, ac liberorum inter ipsos communitas. Per multum vero refert ad inueniendi officij rationem, vtro quis in genere, eam, qua de agimus, necessitudi nem constituerit: quamquam in promptu id quidem est: ambigi

ambigi enim non poteſt, quin ad poſterius referatur. Sed cum fere conſtet, diſpares hoc amicitię genere copulari, illud parum percipiunt, aut certe non ſatis conſtanter ad extremum vſque retinent. Stabiliendum eſt enim, firmandumque quid ſit illud, cuius pręſtantia princeps in hac neceſsitudine, & tamquam herus cernatur, ne vagari, errareque huius ignoratione cogamur. Principem igitur locum non, vt pleriſque in rebus, ita hoc in genere doctrina, nec ętas, nec nobilitas, nec vero virtus obtinet, ſed pecunia modo & dignitas, & potentia dominatur. Atq; hęc quidem vt concurrant omnia, optabile eſt: ſin minus, vel vni deſeruiendum eſt. Satis eſt autem ad hoc argumenti, quod ſæpe vnius conuerſione fortunę, ratio omnis amicitię commutatur, multique cum ijs, quibus diu, tamquam pręfuerint, non modo exæquantur, ſed etiam ijs ipſis efficiuntur humiliores: a quibuſque antea coli ſoliti ſint, eoſdem aut pecunia auctos, aut honoribus amplificatos contra ipſi reuerentur atque obſeruant. Quamobrem ſit hoc ceterarum communionum, ſi quibus ita videtur, præſcriptum, & tamquam formula, vt, quod in vnoquoque boni ſit, ſubductum habeant: ac tantidem ſe quiſque faciat, quanti ſit, tantidemque ab amico æſtimari ſe vel poſtulet, vel patiatur.
Nobis autem alio quodam modo rationem inſtitutam eſſe, intelligendum eſt: pleroſque enim fallit; quorum eſt error tollendus, ne, quod faciunt, turbent omnia. Cum igitur ratiocinabuntur, meminerint adnumerari, appendiq; par eſſe non omnia, ſed pecuniam modo, atque potentiam; quando ea eſt hec ſocietas condicione contracta, vt potentibus, vt locupletibus propter id ipſum, quod opulenti ſunt, tribuantur omnia. Quare qui ſe ſe paupertatem ferre poſſe non tam negant, quam re ipſa oſtendunt, quibus queſito opus eſt, quique aliena egere ſe fatentur potentia, deſinant moleſti eſſe: neque ingenium, aut nobilitatem, aut doctrinam, quibus rebus, quamquam pretioſę alioqui ſane ſunt, ne ipſi quidem magnopere confidunt, magnum quoddam pondus habere poſtulent, vt comparari ſe propterea

pterea, quod ijs instructi sint, superioribus, aut etiam anteferri putent oportere. At vir ego, inquit, sum melior, eruditior, nobilior, vna modo re inferior, quæ ipsa non in virtute posita est, sed ex fortuna pendet; Sit ita sane: mitto enim, quod plerumque nimium semet ipsos diligunt, nimium amplexantur; sed, vt ita sit, tenendum tamen illud, nihil in hac communione relictum esse ijs rebus, quas illi commemorant, loci: principem esse pecuniam, imperium obtinere potentiam placuit: accepta semel condicio est, quæ aut tunc recusanda fuit, cum ferebatur, aut ne nunc quidem improbanda. Fuit olim apud Aethiopas lex, vt eum regem facerent, qui procerissimus reperiretur. Num igitur philosophus, breuis si forte fuerit, atque Aethiopiæ regnum affectet, non ea lege puniendus sit? Atqui sapientia proceritati, omnique corporis staturæ longe antecellit: nemo negat id quidem: sed ea tamen Aethiopes lege viuunt, quam violare sit nefas: sic nos eam seruare legem debemus, quam nobis, quasi populo, vsus, vitaque communis promulgauit, & tamquam suasit, quamq; adeo ipsi sanximus. Tantum enim abest, vt quicquam adscribendum cuiquam sit, preter id, cuius haberi semel rationem placuerit, vt sępe id ipsum, adiectis ijs, quę plurimi alioqui sunt, vilius efficiatur: vt meretrix pudore deterior est: ad quæstum enim eius æstimatio refertur, quem pudor, quamquam laudabilis ipse per se, tamen imminuit: petulantia vero, tametsi sua ipsa vi, naturaque turpis, auget. Neq; vero aliam ob causam quibusdam in ciuitatibus institutum est, vt eximia quadam virtute ciues populi arbitrio innocentes relegarentur, isque mos ab Aristotele, quanto, qualique philosopho? non admodum improbatur, nisi, quod cum vna ęquabilitate res eorum publica contineretur, omne, quod emineret, cuiuscumque tandem id modi esset, amputandum, & tamquam complanandum censebant: vt ne virtuti quidem, se se nimium attollenti, parcerent. Quare diuitię tantum, atque opes in ea re censenda, atque ęstimanda ponderentur, quibus semel principatus, & dominatio

minatio data est: reliqua circumcidantur: his se virtus, nobilitas, doctrina submittat: hoc qui recusant (magnus est autem numerus) seditiosi vt in republica ciues, sic in amicitia turbulenti existimandi sunt. Vinciuntur igitur necessitudine hac longe potentia ac diuitijs dispares: vinculum autem est non caritas, sed vtilitas: ex quo illud conficitur, quod antea quoque dictum est a me, errare eos, qui hanc necessitudinem verę illius, iustæque amicitiæ legibus temperari putant. Nam hoc quoque genus importunum est, magnam quandam, æquabilemque beneuolentiam, atque ardorem amoris requirentium: distinguenda sunt enim necessitudinum genera, ne temere omnia ab omnibus expectentur: quibus enim sua cuique priuatim vtilitas proposita pęne ex conuentu sit, eos nostra causa tantum velle putare, vt alienum commodum anteferant suo, temere optantis est, non considerate iudicantis. Neque vero eadem vtrisque proposita vtilitas est, sed operam atque obsequium a tenuioribus potentes expetunt: inopes contra a diuitibus, atque honoratis pecuniam, aut dignitatem: illi enim, vtpote diuitijs affluentes, nullum sequuntur emolumentum, sed id modo attendunt, quod eam sibi coniunctionem ad dignitatis splendorem honorificam, ad victum autem, cultumque, atque res gerendas, cum iucundam, tum vero multis sane locis peropportunam esse intelligunt. Inferiores autem propter paupertatem, atque inopiam, pecuniæ fructum, aut dignitatem quęrunt: tum propter imbecillitatem factiosos, opulentosque amicos sibi, tamquam adminiculum, parant. Quibus ita constitutis, quoniam expedit cum vnaquaque in re eum nos bene cognitum habere, qui cum negotium nobis futurum sit, tum in huiusmodi necessitudine vel in primis refert non ignota nobis esse eorum, quibus cum viuimus, studia & voluntates, vt vel ad eas nos dirigamus, vel rem totam, si modo fieri possit, repudiemus; operępretium est, locupletum, ac potentium, contraque tenuium, atque inopum naturam, & tamquam formam quandam, & speciem, quoad possumus, inuestigare,

gare, in medioque ponere. Neq; vero exquisitam quandam ad rationem exigi hæc a nobis debebunt: quoniam nec omnibus æque in rebus subtilitas quærenda est, nec vero postulandum, vt presſius agatur, quam ipsarum, quę subiectæ sunt, rerum vis & natura patiatur. Ac locupletes quidem ita fere sunt morati, vt superbia, & fastidio efferantur: perinde enim affecti viuunt, quasi bonis omnibus affluant: & quoniam, quanti vnumquodque sit, æstimari se re nummis soleat, eaq; ratione argento venire omnia, quia eo ipsi abundent, omnium penes se rerum pretium esse opinantur. itaq; beati sibi videntur. Ad hoc accedit, quod homines magnam partem in re facienda, atque exaggeranda occupatos, diuitijsque inhiantes vident. Quare illarum possesſione, tamquam excellenti inter homines bono quodam, quod vnum expetant, quodque admirentur omnes, ipsi gloriantur: reliquos autem despiciunt, nec homines putant: quę quidem arrogantia insolentiaque ea quoq; re augetur plurimum, neque adeo immerito, quod multos multa locupletem rogare necesse est: tum arbitrantur sese dignos esse dominatu: propter copias enim, quibus ipsi affatim præditi sunt, dominationem, regnumque expeti putant. Gloriosæ itaque, atque insolentes diuitię sunt: eædem petulantiam habent, superbiæ comitem: difficile est enim, nisi si forte ratio adsit, prudentiaq;, secundo fortunæ cursu non auferri. Eorundem est diffluere luxuria: nam & delicati, mollesque sunt, & copiarum ostentatione beati videri volunt. Ad summam stulta pecunia est; sed fortunata, & felix. Præterea autem multo hæc sunt eadem nouis in diuitijs deteriora, quam in veteribus vitia: repente enim diuites facti sunt, abundandi, vt ita dixerim, imperiti; vt plerique Romę: in quo si qui fortasse fuerint, qui detrahi sibi a nobis querantur, ij meminisse debebunt, non hunc nobis de hominibus, sed ipsa de re institutum esse sermonem. Potentium autem mores partim cum locupletum natura, & consuetudine congruunt, partim aliquanto sunt etiam probiores: nam & honorum studium in his

F est,

est, & animus virilis, atque ad agendum promptus: prębet enim potentia facultatem, & propter dignitatem grauitas quędam inest. Ac de locupletum quidem, ac potentium moribus hactenus. In paupertate vero atque inopia omnia ijs contraria reperientur. Sic igitur animati erga potentes & pecuniosos tenues amici esse debebunt, vt illorum incommoda, contumelias, iniurias, ineptias non modo facile perferant, sed amanter etiam tegant: eosque, quo ad fieri posit, diligant: colant quidem certe omnibus locis, atque obseruent: diligi enim volunt, propterea quod existimant, a quibus amentur, ijsdem se se probari. Itaque cum omnia sibi diuites arrogent, amicorum obsequijs, atque obseruantia magnopere delectantur: sui enim de se iudicij habere eos ascriptores putant. Difficile est autem diligere eum, quem non probes: nihiloque factu facilius sic moratos, quemadmodum dictum est, probare: verumtamen, vt ait Tiresias ille,

Quando pauperiem missis ambagibus horres,

deuoranda hęc sunt, ferendumque ęquo animo, quod corrigere nequeas: præsertim cum non virtute, & probitate hęc necessitudo contineatur, sed emolumentis, & fructu. Stulte igitur faciunt, atque inutiliter, qui, tamquam Horatianus Dauus, decembri in dominos abutuntur libertate:

Tu, cum sis, quod ego: & fortassis nequior: pernitiosa enim hęc sunt, pręsertim aduersus potentiam, superbiamq; Quare non modo dici, proferrique hęc non expedit, sed ne cogitari quidem sine detrimento possunt: retrahunt enim nos ab obsequio, & cultu potentis amici, sine quo contineri necessitudo hæc diutius non potest. Non minus est autem eorum vitium, damnum certe idem, qui de superioribus amicis in omni sermone absentibus detrahunt, eosq; quos reuereri, & colere non modo decet, sed etiam fructuosum est, lędunt. Itaque dupliciter accusandi sunt, & quod ab officio recedunt, & quod eorum cum factis minime consentit oratio: cum eo enim re viuunt, quem sermone improbant. Superbi etiam, atq; arrogantes monendi sunt, at

que, vt ab hoc ſtudio deſiſtant, hortandi: nam nihil obſequio, atque obſeruantiæ tam eſt aduerſarium, quam arrogantia: obſeruamus enim & colimus, quos inſigni aliqua re antecellere nobis putamus: omnia autem ſibi qui arrogant, nę illi longe abeſt vt cuiquam obſequi velint. Ac ſunt omnino quidam nulla de re tam ſolliciti, quam vt ne cuiquam ſuccumbere, aut quicquam cuiquam concedere videantur: ij ſe ſe inferiores appellari, mortis inſtar putant, pauperiores tantum dici volunt: auſteri, triſtes, duri, omnia ſummo iure, ſeuere agentes, atque acerbe: qui ſi appellentur modo, continuo ad calculos abeant, confeſtim ſua, atque aliena digitis metiantur: rationem ſubducant, a qua ne punctum quidem cuiuſquam cauſa decedere ius eſſe arbitrentur: ij, vt antea dictum eſt, ad aliud ſtudium traducendi ſunt, ne ętatem ſollicite anxieque degant, & ea exacta, fruſtra, quod nihil proceſſerit, fortunam, quod facere ſolent, accuſent, cum ipſi in culpa ſint. Nobis autem leni homine opus eſt, molli flexibilique ingenio prędito, qui & de ſuo iure decedere didicerit, & parere fortunæ: idque animo hilari, aut certe ęquo facere poſſit, vt non appareat coactum obſequi: nemo enim, quem colit, illi inuitus obtemperat. Quoniam igitur ſuperbiæ occurrendum eſt, nihil eſt autem ad eam molliendam, ac demulcendam valentius obſeruantia, atque obſequio, in eo exiles, atque inopes amici elaborare debebunt, vt in ſuperiores omne officium, omnemque cultum conferant: id partim in dictis apparebit, partim in factis. In ſermone igitur, & congreſsionibus non modo comitas, & ſuauitas adhibenda eſt, ſed quędam etiam reuerentia: aſſentatio autem, de qua mox dicetur, procul amouenda. Permultum vero id refert: nam neque quicquam eſt, quod tam crebro incidat, quam vt loquamur; & ad conciliandos hominum animos ſumma in oratione vis eſt. Illa igitur primum cautio adhibeatur in verbis, vt ſummiſſa, vt humilia ſint, vt prope abiecta: blandum enim in ſæculum incidimus, cuius in errore nihil eſt cur verſari nos cum reliquis pudeat: contumax eſt non modo

do monere, ſed etiam conſilium dare: repræhendere vero non ferendum. Longum eſt autem ſingula perſequi. Quare genus ipſum indicaſſe ſit, opinor, ſatis. Deinde repugnandum, ſi qua in re ſorte fuerit, vt pedetemptim, timideque fiat; & tamen & raro, & non niſi neceſſario: neque enim eſt obſequentis aduerſari: ſæpe autem in congreſſionibus, aut in conuiuijs diſputationes inducuntur incertis, aut ſubtilibus de rebus, in quo docti quidam homines, & ingenioſi facere ſane imprudenter ſolent: arripiunt enim ipſi tamquam ſuo iure ſermonem, obloquuntur, interturbant, pertinaciter reſiſtunt, redarguunt denique, idque acerbe, atque acriter: non ſunt hæc obſeruantiæ, aut obſequij ſigna. At non mea, inquiunt, culpa eſt, quod homo rudis, atque illitteratus, & fortaſſe hebes, de rebus obſcuris atque inuolutis balbutiens me laceſſat, irritet, in contentionem vocet, præſertim eam ipſam artem, ad quam diſputatio pertineat, profeſſum. ſed parcendum tamen eſt, quaſique cum amico lucteris, non cum aduerſario, non eſt viribus vtendum: ſcitum eſt enim in loco cedere, aut ſuccumbere: victoria vero ſæpe pernitiem habet: ex quo vetus illud νίκη καδμεία. At difficile eſt, inquiunt, pręſertim concalefactis iam altercatione animis tum in eo ipſo, quod profiteamur, cuiquam nos cedere videri, pati non poſſumus. Ego neque hoc diſputo, &, ſi poſtulant, etiam concedo: Illud teneo, atque denuntio, inutile id illis eſſe; plane etiam pernitioſum. Quare ſuperbiam excutiant, animum molliant, aut amicitiam ſe ſe gerere neſcire fateantur. diligenter etiam caueant, ne quando committant, vt cum potenti amico iocari aggrediantur, niſi ab eo ipſo inuitati, ac prope iuſsi: ineſt enim in ioco ęquabilitatis ſignificatio, & ſecuritas quędam, qua ſuperbia irritatur: cauillationem autem, & dicta ſuperiorum, quamquam habebunt ſępe aculeum, & contumeliam, hilaritate & lepore excipiant: iracundiam, ne qua ſorte erumpat (efferueſcet enim illa quidem) quam diligentiſsime poterunt, comprimant: ac, ne ſi acrius quidem pupugit, quicquam mordere audeant: neque

que enim est obedientis, doloris sui pœnas persequi: quo autem cuiquam vberius erit ingenium, atque acutius, eo difficilius is præstare hoc poterit: multa enim occurrent salsa, quæ vix reticebit: Estque omnino haud quaquam mediocris patientiæ, cum sæpe vapules: telum autem semper teneas, numquam referire: sed iracundia tamen perquam diligenter cohibenda est, neq; cum superiore, ne iusta quidem de causa, concertandum: nam & victi oderunt, & pares cum discedunt, tamen vinci se putant. Itaque alio se se conuertunt, & eos, quorum tractata semel læsit asperitas, in posterum non attingunt. Quo autem modo iucunda consuetudine, assiduisque sermonibus, & comitate superbia mollitur, ita silentio, seueritate, & tristitia recrudescit: tum stultum est, quorum contumelias perpeti necesse habeas, eorum non ferre iocos. Quare ita se se tenues comparare amici debebunt, vt potentis vel immoderatam in iocando licentiam, non modo bonam in partem accipiant, sed etiam, quo familiarius tractentur, habere se gratiam significent. Reliqua vero in vitę consuetudine ea moderatio adhibeatur, vt in sermone plurimum hilaritatis: plurimum & festiuitatis insit, non effusæ, sed ad voluntatem nutumque diuitis amici omnis oratio temperetur: tristitia vero, & taciturnitas absit, quæ minime amabiles, & plerumque inuisæ, suspectæque sunt: quos enim tristes animaduertunt, ijs se suspicantur non satisfacere. Præcidatur etiam loquacitas: est enim reuerentis adhibere modum: neque vero sermonem ipsi priores inducant, nisi si forte iussi sint aliquid in medium, consumendi otij causa, vt fit, proponere: ad superiores enim pertinet iudicare, qua potissimum de re velint audire; neque immerito is arguitur, qui præfestinet, vbi herus adsit, pręloqui. Quod autem dictum a me est, procul ex hac consuetudine amouendam assentationem esse, videamus, quam vim habeat: non sum enim nescius, secus a plerisque solere præcipi: qui cum adulationem vnam omnium rerum fructuosissimam esse contendant, facile permultos nominant haud magni pretij homines,

mines, qui vna aſſentatione adiuti, non modo diuitias pararunt, ſed ad ſummos etiam dignitatis gradus irrepſerunt; ſed, quamquam ab vtilitate profecta hæc ratio eſt, non debebunt honeſtatis, & iuſtitiæ obliuiſci. Itaque, ne quid turpitudinis, lucri cauſa, contrahatur operam dabunt, tuebunturque iuſtitiam, ſi non ſummam illam bonorum, at hanc popularem ſaltem vulgi: etenim vnum pecuniæ fructum ſequi ſi volumus, neque honeſtatem audimus, eos ipſos ſuperiores amicos ſpoliemus licet, aut aduerſarijs prodamus. Cauendum eſt igitur, quamquam ab vtilitate profecta hęc ratio eſt, ne longius ſi progreſsi erimus, iuſtitię fines tranſgrediamur. Quid eſt autem, quod ab honeſtate longius abſit, quam aſſentatio, & blandicia? quarum cura & nutrimentis hominum educentur, ſæpe etiam gignantur, & procreentur vitia. Metuet igitur,

Scurrantis ſpeciem præbere, profeſſus amicum.

Finitima eſt autem obſequio blandicia: tum in vnaquaque re difficile eſt ſtatuere quatenus: ſunt enim vitia cum virtutibus prope continentia, aut ita certe inter ſe coniuncta, vix vt appareat commiſſura: ſed quædam tamen eſt regula, qua vti qui volent, neque a probitate diſcedent, & vtilitati tamen conſulent. Eſt igitur in congreſsionibus ſermonis quędam temperatio, & modus, quam quidem virtutem, cum ea vocabulo carere videretur, ab amicitia mutuati, φιλίαν Peripatetici nominauerunt: quod, eius compotes qui ſint, talem ad omnem congreſſum humanitatem, affabilitatemq; adhibeant, qualem adhibere inter ſe amici conſueuerint. In eo autem poſita eſt, vt neque omnia ad voluntatem loquamur, & petulantia tamen abſit, & triſtitia, auſteritasque vitetur. Ad eam autem mediocrem retinendam per magni refert, qui cum loquare, quique ipſe ſis: id quale ſit, vt pleraque omnia, in ijs animaduerti maxime poteſt, qui, longo quodam interiecto tamquam interuallo, inter ſe diſtant, vt in parentibus, & liberis, vt in priuatis, & ijs, qui ſunt in magno aliquo imperio: quę enim in priuatum commode dicta exiſtimantur, eadem in magiſtra-

tum

tum collata petulantiæ habentur non ferendę. Ac parentes quidem obiurgare flagitium eſt, magiſtratum neſas, parem vero non dedecet. Hanc in ſermone mediocritatem retinere hic noſter vel mordicus debebit: lubricus enim locus eſt, vt neque ad aſſentationem delabatur, minimeq; ſit amarus, aut agreſtis. Id autem, niſi quid me fallit, ea ratione efficere non incommode poterit, ſi, quę ſuperiore in amico probanda erunt, ea & ſuo loco, & pleniore etiam aliquanto, vt dicitur, ore laudabit, peccata vero non attinget omnino: ad pares enim amicos monitio, atque obiurgatio, non ad inferiores pertinet. Qui vero ea laudant, quę non probant, improbi hominis funguntur officio, & vani, ac fallacis, & fraudulenti. Omnis autem ſermo verecundiæ plenus eſſe debebit: non modo quia ſic omnino bene moratos decet, ſed quia ſecuritatem etiam petulantia præſeferre videtur. Abſit igitur obſcenitas: tętrę etiam, immundæque res ne appellentur, ſingulisque cum dictis, tum factis ſignificatio quędam inſit, non negligere tenuem amicum, quid de ſe ſuperior ſentiat. Prouideant etiam, vt geſtus, motus, inceſſus, ſtatus, ſeſsio, accubatio, manus, oculi, vox, non ineptijs modo vacent: eſt enim id alius cuiuſdam diſciplinæ præcipere, ſed vt reuerentiam quandam erga potentem amicum, cultumque indicent. Remoueantur igitur cachinni, & clamores, & palæſtrici quidam motus; tum oſcitatio frequens, atque excreatio, reliquaque id genus, quę ſoluti, liberique ſunt animi, ad amicorum æquabiles congreſsiones reſeruentur. Veſtitus etiam ratio habeatur, vt elegans, vt mundus, vt aptus ſit: volunt enim oſtentatione diuitiarum, quemadmodum dictum eſt, beati videri: tum ad luxuriam pertinet, quorum vtantur miniſterio, eos non agreſtes, nec ſordidatos habere, ſed elegantes, & ornatos. Quamquam autem in ſermone plurimum cultus obſeruantiaq; elucet, permultum tamen etiam in factis apparet. Quamobrem ſuperioribus inferiores præſto ſint, obſequantur, obtemperent, neque re tantum ipſa, ſed etiam ſignificatione quadam, & ſpecie: nihil enim neceſſe

eſt

est tantas amicorum cateruas domi alere: ad speciem comparantur, & pompam. Quare ne hæc quidem negligant: adsint, astent, sectentur, assiduitatem præstent, molestiam caueant: neque sic cogitent, non hasce sibi datas esse partis, sed certum quoddam munus assignatum: sunt enim communes inferiorum omnium amicorum. Qui vero cunctantur, qui tergiuersantur, & cessant, perniciosum genus in hanc communionem inducunt: parce enim, ac restricte munus ipsi suum cum exequuntur, potentem amicum prope admonent, vt benignitatem ipse quoque suam contrahat, ac minutatim, exigueque præbeat omnia. In rebus autem gerendis, curandisque mandatis, primum fides, integritasque præstanda est, non modo quia decet, rectumque est, sed quia fructuosum est etiam: quos enim fideles experti sunt, ijs se se totos committunt, & tradunt, eoque bene etiam illis facere coguntur. Deinde cura, & diligentia, & sollertia, quasi in re propria adhibeatur, maior etiam si fieri possit: quo difficilior est cura rerum alienarum. Sed hæc communia societatum omnium: illud huius coniunctionis est proprium. Neque enim, quod commodissimum, aptissimumque quaque in re fuerit, spectare debebunt, sed illud modo attendere, quod maxime potenti amico probetur: id quod vna in re notatum ad reliqua omnia transferri poterit. Qui igitur vllo fere in gradu dignitatis locati sunt, homines eruditos, atque in scribendo exercitatos seorsum parant, qui de omnibus rebus, quæcumque inciderint, epistolas componant, vt eæ superiorum amicorum nomine reddantur: ij persæpe ea præcepta seruantes, quæ magno labore didicerunt, hominibus illitteratis, a politaque, & accurata oratione abhorrentibus suas lucubrationes non probant: optima quæque, aptissimaque inducuntur: omnia peruertuntur, retexuntur omnia. Quid igitur est tui consilij? illud scilicet Euripidis de Phœnissis:

Potentium stultitia perferenda est:
Et (quamquam difficile factu est)
Vna cum insipientibus desipiendum.

Vnam

Vnam igitur habebunt non scriptorum modo, sed etiam actionum omnium regulam, potentis amici voluntatem, ac iudicium: ad eam se formabunt, eaque metientur dicta, factaque omnia: neque vero perpendent, quam recta sit, aut praua, sed tantum elaborabunt, vt eam bene cognitam, ob seruandoque notatam habeant: dabuntque operam, non vt recte, si quid mandatum est, curent, sed ad voluntatem superioris amici apte, atq; accommodate. Itaque inferior amicus imperium herile discat, vt quod frons velit, oculi sciant. Hęc fere sunt inferiorum partes, atque officia amicorum, vel stirpes potius quædam atque initia, e quibus ea orta, ac profecta sunt: expositis enim generibus, singulas tamen secare, ac persequi partes, cum infinitum duximus, tum vero etiam minime necessarium. Locupletibus vero & factiosis multo, ne errent, huiuscemodi præceptiones attentius audiendæ, retinendæque sunt: est enim potentia, nisi siquis artem, hoc est, rationem adhibeat, ipsa per se licentior. Itaque solutam eam, ac liberam paulo si diutius siueris, vbi se corroborauit, exultat, effrenateque effertur, ac ruit. Quid enim mereat quis, vt non nullorum, quos significari a me, quam nominari est ęquius, immanem, ac barbaram superbiam ferre velit? qui quidem eo vsq; sunt odio digni, nihil vt mirum sit, si abiectissimi quoque homines egestatem, vel summam perpeti malint, quam eos non modo ferre, sed ne aspicere quidem. At tenues, atque inopes, satis ab ipsa necessitate, quod sui sit officij, admonentur: &, siquid tamen peccent, sine haud deesse cor rector potest. Statuant igitur diuites se quoque legem tenere: quando patrium etiam ius quibusdam quasi cancellis natura circumscripsit, quos transire nefas, impiumque sit: nec quos fortuna, atque opibus anteeunt, eos tamquam desertos omnino, ac neglectos, pro nihilo habeant: nec vero abiectissimum quoddam obseruantię genus, cultumque seruitio proximum omnes ab omnibus requirant: dilatantur enim interualla, contrahunturq;, quibus alij alios præcurrunt. Ad eorum igitur magnitudinem, & spatium te-

nuium officia amicorum referantur: neque enim par est Sū periorum omnium prestantia. Itaque deum (plurimum enim inter se distantibus in rebus id, quod monstrare volū mus, apparebit maxime) deum igitur veneramur, & colimus: homo autem paulo locupletior sacrificium sibi quo que ad aram fieri ab inopi amico si postulet, insaniat: nec claros quidem, atq; illustres ciues pari obseruantia colimus, ac Persarum regem. Vt igitur inferioris partes sunt, obsequium vt prestet non grauate, sed libenter, nec semper mo nitus, sed sæpe vltro: ita superioris contra est officium, eorum sedulitate nec abuti, nec acerbe obsequium exigere: sicque cogitare, amicorum vti se se opera, si non gratuita, at voluntaria, at certe libera, non autem seruis imperitare: liberi enim sunt, nec lege tantum (nam id quidem perspicuum est) sed etiam natura: siquidem is natura seruus est, cuius vnum est, aut certe præcipuum, in corporis, membro rumque vsu positum munus: quique ita rationis est particeps, illam vt sensu percipiat, non ea ipse vt præditus sit: ij autem, quos iandudum inferiores amicos appello, non vt operarij quidam, ac baiuli, membrorum robore, ac lacertis, sed potius industria, & ingenio, & rerum vsu, animi denique viribus, non corporis commendantur. Liberi igitur sunt: verum consuetudo, atque dicendi mos famu latum, vt antea quoque dictum est, tristi sane verbo, coniunctionis huius necessitudinem nominauit: sed idem tamen molliuit: etenim vel superiores qui sunt amici apud eos, quos diligunt, quamquam tenues sunt, seruitutem ser uire se se, quia ita mos est dicendi, dicunt: vt iam beneuolentiæ id, obseruantiæq; nota, non seruitij vocabulum sit. Sed verum inuestigantes de rebus, opinor, potius, quam de nominibus sollicitos esse oportet. Nam quamdiu veteribus seruos bella suppeditarunt, nec habere eos lege prohi bitum est, nihil magnopere fuit, cur liberorum opera, & ministerio vterentur. Itaque nihil mirum, si non suum propriumque est ei rei vocabulum impositum, quæ fere es set incognita. Vbi vero & bellica nostris in hominibus fran

gi

gi virtus cœpta est, atque hominem religionis socium serui tute premere impium existimatum, verisimile est, vt infimi initio homines mercedula adducti eum facere quæstum occeperint, vt opulentioribus Seruorum vice ministrarent: de inde vero re paulatim in morem inducta honesti quoq; ho mines eum ipsum quæstum non sint aspernati. Verum se ro viguit hic quidem mos, eo scilicet demum tempore, cum ij e medio sublati sunt, qui ei rei nomen cudere, & tamquam fabricari poterant. Itaque in re noua vetus vocabulum quod vsurpemus, nisi quid me forte fallit, non est: nouare autem nobis quidem non licet: jis enim hæc tractare conamur vocibus, quæ multis antea sęculis prope conticuerunt, quam hæc inuenta communio sit. Sed nos eo redeamus, vnde digressi sumus. Tenuiores igitur amicos ad famulatum vsque qui deprimunt (quotus autem quisque est, qui id non conetur efficere?) ij non modo inhumaniter faciunt, atque inclementer, sed etiam iniuste, ac plane tyrannice. Cuius enim est dominatus, in xysto multas horas quotidie ambulantem amicos adesse ad vnum iubere, eosque apertis capitibus dextra, sinistra stantes ne respicere quidem? Regibus igitur hæc, atque huiusmodi imperia relinquantur: qui vero parem illis præstantiam assecuti non sunt, desinant eorum speciem affectare; ne & suis odio si, inuisique sint, & irrideantur ab alienis. Nihiloque clementius illud est, cum leui quaq; de causa contumelijs, conuicioque, & clamoribus honestos sæpe homines consectantur: idque palam in publico. Quid vos seruis faceretis? vt enim sit impotentium amicorum ferre omnia, vestrum certe est, quantum eos oneretis, videre. Nam qui eousque proterui sunt, atque effrenati, vt manus etiam hominibus liberis afferant, eos tamquam desperatos aliquos coercendos censemus, non admonendos. Negat Aristoteles, vllum esse officium, quod in seruum, quia quidem seruus sit, tueri dominus debeat: sed quia homines tamen serui sunt, aduersus eos quoq; humanitatis leges inuiolatas seruari censet oportere. Nec vero illud incommode, quod falsus ille

Sauria, quamquam seruus, & quidem nequam, homini libero respondit in iurgio.

Tam ego homo sum, quam tu.

At ij ne liberos quidem homines putant, quorum etiam durior est, quam bestiarum quarundam, apud eos causa: etenim quibus equis ipsi vehi consueuerunt, eos curari diligenter student, neque labore nimio defatigari, fessosq; recreari, & conquiescere volunt: hominibus vero quando aut quisquam parcit, aut medetur, aut vlla in re consulit? aut quodnam Romę genus est tam omni indignitate, atq; iniquitate exercitum, quam potentium tenues amici? sunt hæc non modo Christianæ caritati, atque humilitati repugnantia, sed ab humanitate quoque hac communi, longe, longeque abhorrent. Ne igitur humanitatem fortuna obruat, neque opes, & potentia libertatem coerceant.

Difficile est autem omnibus in rebus modum non solum tenere, sed etiam, qui sit, cogitatione inuestigantes statuere: variantur enim officia personis, temporibus, ætatibus, rerum natura, hominum moribus, locorum consuetudine, rebus alijs prope innumerabilibus: quam quidem varietatem vno aspectu intueri, & compræhendere, hominis est acute, celeriterque dispicientis. Nos neque acrius cernere nos quicquam putamus, neque id magnopere nunc quidem necesse esse arbitramur: satisfieri enim huic loco posse statuimus, si pręcipiemus vt ea, quæ superius memorata sunt, retinere velint. Sunt autem duo; vnum, vt amicorum obsequio, atq; opera tum clementer, & benigne, tum etiam iuste, hoc est, congruenter, vtantur; alterum, vt ipsi minime sint amari, minimeque difficiles ac morosi. In muneribus igitur assignandis, dandisque negotijs, personarum ratio, & delectus habeatur, vt, si quid sordidius tractandum inciderit, vilissimo cuique mandetur: neque per homines nobiles, quod nonnulli peruersitate quadam adducti student, verrantur ędes, aut e triclinijs, conclauibusve immunditię efferantur: laboriosa vt ne imbecillis, ne ve subturpia quędam honestis, aut ludicra & leuia grandioribus natu imperentur.

rentur. Nec enim Homerus Phœnicem Achillis iussu pocula ministrantem facit, hominem senem & grauem, sed adolescentem, æqualemque suum Patroclum. Illud etiam præstent, vt nihil omnino cuiquam maioris aut oneris imponatur, aut laboris, aut contentionis, nisi necessario, aut certe magna de causa: pręcipit enim humanitas, vti ne aliena sollicitudine, & cura, præsertim quę grauior sit, tamquam animi causa, abutamur. Nam ij quoque, qui serui plane sunt, ferre hæc grauiter, ęgreque pati solent.

Hæc heri immodestia coegit me,
Qui hoc noctis a portu ingratis excitauit:
Non ne idem hoc luci me mittere potuit?

Ferramenta, & vectes, reliquumque instrumentum animale habuisse Dędalus dicitur: num igitur eum censemus, aut quę serræ essent opera, cœlo mandare solitum, aut eam ipsam, cum moliendum tamen nihil esset, vetuisse quiescere? Hunc igitur imitentur, sitque imperium in amicos iustum, & clemens: Qui vero acerbe ab amicis operas exigunt, qui semel atque iterum cessantibus suscensent atrociter, qui se se implacabiles, atque inexorabiles prębent, pręterquam quod iniuriam faciunt, non amicorum cateruis se se stipatos esse cogitare debent, sed hostium. Atque etiam est in sermone, & conuictu superiorum comitas quædam, vel seueritas potius, sed humanitate, & iucunditate condita, qua præditi qui fuerint, eos domestici amici, quasi parentes verebuntur, non autem, vt tyrannos, metuent, eósq; etiam diligent. Omnes enim, quem metuunt, eundem oderunt. Verum plerique familiaritatem nimiam vitare dum volunt, quod apud eos, qui in consuetudinem se se penitus immerserint, retinere se dignitatem vix putant posse, contumaces sunt, atque inhumani. Ac fuit omnino Deioces quidam Medus, vir sapiens in primis, qui cum propter iustitiam, vt est apud Herodotum, rex esset constitutus, cum alia multa dicitur habuisse salutariter instituta, tum illud in primis, quod ad maiestatem pertinet: quæ-

cumq;

cumque enim inciderent, transegisse per interpretem dicitur, vt Medorum audiret ipse neminem, neq; cuiquam aspiciendi sui potestatem faceret. Metuebat scilicet vir magnus inuidiam: ægreque laturos sentiebat ciues suos, qui cum pari dignitate tam multos annos vixissent, eum ipsum tanto sibi honore pręferri. Huic igitur malo occurri ea ratione putauit posse, si se se non familiaritati modo, sed etiam oculis ciuium subtraxisset: fore enim, vt paulatim ab ea, quam de se cogitationem habere soliti essent, desuefacti, maius quiddam animo conciperent & mente: sic est enim omnino: nam quæ incognita, intractataq; habemus, ea maiora plerumq; animo nobis fingimus, & suspicamur esse. Neque vero ego is sum, qui superioribus id præcipiam, vt se se inferioris ordinis amicis, quasi germanis fratribus, patefaciant ac nudent: sit hoc simplicis, sinceræq; amicitiæ proprium: sed, vt hoc non probarim, ita austeros, tristesque, & duros esse eos nolim. Recte autem Deioces, vt in Barbaris quidem, dominationeque noua: quamquam multa eum secuta esse incommoda necesse est, in primisq; illud, quod æqualium, quod suorum, quod ciuium denique consuetudine, & conspectu caruit. Dignitatem igitur potentes retineant, sed bono modo; audiantque, negotijs curisque vacui, domesticos amicos, & quidem humaniter, benigneque respondeant: interdum etiam vltro ipsi appellent, familiariter quoque garriant; dentque se se ad lenitatem: vt intelligant homines tenues non tamen seruiliter se tractari. Est enim hominis natura minime dominationis patiens; quo magis seruitutis, ac famulatus species, quę vt in suis appareat, de industria quidam efficere solent, occultanda est, atque opprimenda. Sed est etiam in nonnullis malitia quędam simulata comitas, qui, quo diutius amicorum operis fruantur, gratis homines miseros, atque abiectos spe producunt, & clementię, bonitatisque simulatione lactant, vt annorum multorum labores vna cum blanda appellatione compensentur. Tollatur igitur meretricius hic mos; malitiaque, & fraus non ex hac consuetudine so-

lum,

lum, ſed e tota vita pellatur: nec, pecunia fraudare quempiam ſi turpe putamus, vitæ, atque ętatis alienæ fructus intercipere, fruſtrariq; per bonitatis ſpeciem homines vel amicos, vel certe familiares, tenues quidem atque inopes, rectum, honeſtumque cenſeamus. Callida eſt etiam, malitioſaque eorum interpretatio, qui, quod tenuibus amicis non iniuſte, aut grauiter imperarint, quodque in eos ingenio; leni, & clementi ſint, vigilias, labores, curas, pericula, damna omnia diſſoluta illis eſſe exiſtiment, affatimque ſatisfactum autument: quaſi vero id initio ſpectatum ſit, vt obſequium obſequio, ac non pecuniæ fructu, atque emolumentis compenſaretur. Neque enim citharœdum, in epulis qui caneret, ijdem ſi conduxerint, atque is vbi poſtridie mercedem exigat, aſsidere hominem iubeant, audireque ſe viciſsim vel modulatius canentes, non iniuſti ſint: non enim commodata oblectatio eſt, eandem vt reponere æquum ſit, ſed quaſi vendita. Quomodo autem ſuperiorum incommoda, & contumelias inopes perpeti decet, neq; id patienter ſolum, ſed etiam demiſſe, ita viciſsim, ſi quid offenſum ab inferioribus forte ſit, ſi quid repertum vel in natura eſt, vel in moribus vitij, æquo animo, tolerabiliterque ferre id ſuperiores debent. Quam enim difficile ſit ad alienum arbitrium, ſenſumque viuentem, vt cum dicta, tum facta, tum ipſe mediusfidius motus, geſtusque ad alienam voluntatem dirigatur, nihil offendere, nuſquam incurrere, ex eo intelligere licet, quod ne, ad noſtrum quidem iudicium, ad libidinemq; cum viuimus, facile nobiſmetipſis ſatisfacere ſolemus. Prouideant igitur, ne, ſi quid aut quotidiano in miniſterio minus apte, minusve eleganter forte ceciderit, aut, in rebus mandatis gerendis, non exquiſitam quandam ſollertiam, induſtriam, diligentiam, celeritatem præſtiterint tenues amici, continuo exſcandeſcant, atq; efferantur iracundia: quod faciunt quidam, & ſane furenter, & ſæpe. Nihil eſt enim facilius, quam per alium efficere, quod velis, qua id ratione commodiſsime fieri poſsit, optantem cogitatione deſignare: ſed facientes multa impediunt, multa

interturbant, & retrahunt. Quamobrem cum indulgere potentes inopum peccatis ęquum est, tum se se ipsos excutere perscrutarique decet; ne, si quid forte in animo mendi latuerit, quam ipsi culpam sustinere debent, eam amicis attribuant: sępe enim vsu venit, vt superiorum inconstantia, peruersitate, festinatione, iracundia, leuitate bene, ac prudenter institutæ, procuratęque res, accurateque, ac diligenter administratæ conturbentur, secusque cadant: Ex quo illud e vetere comœdia:

Quam arduum, dij boni, negotium est,
Dementi hero cum seruitutem seruias.

Caueant igitur hoc quoque: neque in amicos stomachum erumpant, cum irati sibimet ipsis esse debeant. Quoniam autem non beneuolentia, neque caritate adducti, sed pręmiorum illecti spe, quemadmodum antea quoque dictum est, ad hanc coniunctionem accedunt, procurandum est, vt, qui suas partes diligenter, accurateque peregerint, qui obseruantiam, & sedulitatem, fidemque, & sollertiam pręstiterint, ne laborum suorum pręmio, ac mercede frauden tur. Ac quo modo ad inferiorum quidem officium pertinet, vt ne quicquam acerbius exigere videantur, neq; potentem amicum flagitent, neue vrgeant, sed tantum admoneant, & rogent, idque verecunde (longe enim ab obsequio, atq; obseruantia recedit, qui ad summam illam rationem, ac veritatem ius suum persequitur, eamq; ob causam indigne parentes ferre solent, cum a liberis in iudicium vocantur: exæquari enim cum ijs se nolunt) sic hęsitantis est, atque adeo iniuriam cogitantis cunctari, expectareq;, dum admonearis, vt, quod debeas, dissoluas. Est enim plane debitum, ne forte errent, vt, quorum vita in nostris commodis consumitur, eos remuneremus. Non igitur beneficium se se dare arbitrentur, neque in gratię loco potentes, atque opulenti ponant, cum bene de se meritos tenues amicos facultatibus augent, ac locupletant: sed ita existiment, obsequij se, atque obseruantię præmium soluere, iustum quidem ac debitum: quaque ipsi mensura operas, indu-

striamque

ſtriamque ab illis exegerunt, eadem retribuant mercedem, imitenturque terræ, agrorumque conſuetudinem, qui, a quibus diligentius coluntur ac laborioſius, ijs vberiores fru ctus ferunt: præterquam enim, quod officio facient ſatis, vtilitati etiam conſulent: grati enim habebuntur ac benefi ci: atque ea re omnium erga ſe voluntates, ſtudiaque amicorum excitabunt, vt ſumma alacritate, ſummaque conten tione adſint, obſequantur, obtemperent. Illud etiam ſummopere vitandum eſt, in quod plerique ſolent incurrere, vt domeſticis, familiaribuſque amicis male ne ſit, neve cibaria reſtricte nimium dent, ne viliſsima quæque, & contem ptiſsima conſectentur, ne algeant, ne eſuriant: nam id quoque in mercedis, non in gratiæ loco ponendum eſt, vt illi, ſua quiſque pro dignitate, alantur. Qui vero aut demenſum quaſi ſeruis, exigue ſordideque præbent; aut, ſiquis quid commiſerit, ſiquis vſpiam ceſſauerit, id cibo & potione ſubducenda vindicant, dupliciter reprehendendi ſunt; & quod illorum in ſe cum odia, tum etiam voces irritant, a quibus diligi, colique velint; & quod, per quos lautitiam, magnificentiamque oſtentari, elucereque volunt (nullam enim aliam ob cauſam tantos ſuſcipiunt ſumptus) per eoſdem illorum Sordes, auaritiaque detegitur, atque effertur. Huc accedit, quod aſpere, auareque tractati, de potentis amici benignitate cum ſemel deſperarunt, in poſterum quoque eum contemnunt. Itaque neque dant operam, vt illius ſibi gratiam concilient, &, ſi quam etiam collectam habent, dilabi facile patiuntur: neque enim gratis diligere, ac ne diligi quidem, niſi ex ea re ad ſe vtilitas redeat, volunt. Itaque aut nulli, aut viliſsimus quiſque in officio eſt: vtilitas enim, quæ huiuſmodi neceſsitudinem conſtituit, eadem tollit. Quamobrem ſua quoque intereſſe potentes ſtatuere debent, vt, quoad fieri poſsit, alacres, ſpeique bonæ plenos inferiores amicos habeant, amanteſque ſui, vltroque, ac libenter obſequentes: id aſſequentur, ſi leniter, ſi humaniter vtentur imperio, & ſi bene, benigneque merentibus fecerint. Nunc vero imitantur plerique

ciuitatum quarundam leges, non sapientissimas illas quidem, quę pœnæ, supplicijq; metu deterrere improbos ab iniustitia tantum conantur, satisque habent, si illud præstiterint, vti facinorosis inutile sit peccare, aut plane etiam erumnosum. Rectius autem est eas sequi, quæ regię a Xenophonte appellantur: eæ enim efficiunt non modo, vt peccare inutile, pernitiosumq; sit, sed etiam, vt recte facere sit fructuosum, cum pręmia bonis, fortibusq; proponant. Studeant igitur potentes, vt voluntario amicorum obsequio vtantur: ita enim demum potentia iucunda est, si in volentes eam exerceas: in inuitos autem, ac repugnantes, imperium ijs dedisse mihi deus videtur, quos dignos iudicauit, qui ita adfecti viuerent, quemadmodum Tantalus, quem apud inferos ferunt semper secundę mortis metu torqueri. Callidum est etiam quorundam, versutumque consilium, qui domesticos inferiores amicos inter se congruentes metuunt, eoque in discordijs dissidijsq; in familia commouendis, odijsq; fouendis, atq; alendis sunt occupati: conspiraturam enim in patremfamilias consentientem domum aiunt; dissidentem autem inter se cum eo conuenturam: qui si in improbos inciderunt atque infideles amicos, quid est, cur cauere eos, quam coercere, aut omnino ijs carere malint? Sin probos, integrosque nacti sunt, metuere nihil attinet: qui autem esse potest discrepantium inter se amicorum vsus? Addiscant igitur imperij gerendi rationem: neque enim facilis quędam res est, aut peruulgata; ac, si verum quęrimus, ne humanitatis quidem vsquequaque, sed magna ex parte diuinitatis: verum ea doctrina ab alia quadam arte petenda est, quam qui tenebunt, næ illi facile præstabunt, vt ab ijs, qui inter se vel fraterne diligant, colantur ipsi, atq; amentur plurimum: ea tamen illud habet præceptum salu berrimum, quo iubentur, qui cum aliquo imperio sunt, eorum quibus dominentur, voluntates, beneuolentiamque collectam, & comparatam habere: nam & dominatio tutior est ac munitior, & obtemperantium vsus tum fructuosior, tum longe, multumque iucundior. Quo magis accu

sandi

ſandi ſunt, qui ęternum cum familia ſua bellum ſuſceperunt, qui non modo ſuorum patrocinium non ſuſcipiunt, ſed etiam ipſi oppugnant, & quaſi aduerſarijs atque inimicis, quibus poſſunt locis, incommodant, ac, quo quemq; induſtriorem, fideliorem que experti ſunt, eo deprimunt magis, veriti ſcilicet, ne, ſi ſemel emerſerint, vel ad alium ſe conferant, vel rem ſuam agere velint: rectius autem erat, quomodo veteres efficiebant, vt e ſeruis ſibi libertos haberent, eos, qui liberaliter ſeruirent, ſic hos á mercenaria, & ſeruili, ad gratuitam, & liberalem amicitiam illos euocare: neq; vero rectius tantum, ſed etiam vtilius. Quod eſt enim prędium, quæve poſſeſſio tam opima, tamque omnium fructuum ferax, & fertilis, quam amicus eſt? Quantum vero intereſſe putamus, per gratuitos ne amicos res noſtra, noſque ipſi curemur, an per hoſce, in quibus amicitiæ ſimulachra vix illa quidem apparent? amicitia vero ipſa plane longe abeſt. Etenim, qui vitę ſuæ, velut vſuram, locant, ij, fieri non poteſt, quin laborum mercedulam, ſpemq; dubiam vtilitatis ſpectent, ſe ſeque reſpiciant, deque ſe vnis anxij ſollicitique ſint. Itaque, quomodo coloni, qui non ſuos, ſed de dominis conductos, fundos colunt, nec arbores ſerere, nec fundum inſtruere, nec vero villam ædificare ornareve volunt, ſed eam modo culturam adhibent, quæ præſentes fruges, quam minimo fieri poſſit impendio; quam vberrimas habeat; ſic ij, quamdiu quidem, tamquam operarij aliqui, deſeruiunt, nulla re augeri, aut amplificari ſuperiores amicos ſtudent, neque dant operam, illi ne nudi, inanesque ſint, ſed, ipſi vt quam breuiſsimo temporis ſpatio quamplurimum auferant, in eo laborant. Vbi vero a quæſtu ad caritatem, atque amicitiam ingenuam illam, ac gratuitam traducti ſunt, iam, quaſi agrorum domini, non illud modo attendunt, quantum ex ea coniunctione vno illis, aut altero anno reficiatur, quantumq; ex ea re capiant, ſed, vti nos ornatos, beneque cultos habeant, id vero curant, atque enituntur. Itaque, amore ac beneuolentia complexi nos, omnem laborem ſuſcipere, omneq; adire periculum geſtiunt

nostra causa non secus quidem ac sua: nec iam defatigantur, aut conquiescunt, aut separatim sibi quicquam a nobis prospiciunt: quæ quidem amicitia, nisi superbia humanitatem obterat, nisi hominis ponamus naturam: immanitatem autem beluarum induamus, sua ipsa sponte oriatur, atque alescat: nihil est enim, quod homini accidere iucundius posit, quam hominis consuetudo, præsertim congruentis: ut sapientem quoq;, qui hæc tractant, in solitudine beatum fore negent. Nihil est autem procliuius, quam vt, quorum iucunditate oblectemur maxime, ea diligamus, atque amemus plurimum. Magna preterea est conuictus, & contubernij, ad hominum animos beneuolentia implicandos, uis. nam bestiarum quoque nonnullarum animaduertere desiderium licet, cum ab ijs eas distrahas, quibus cum pasci consueuerint: ut, qui eum, cuius fidem experti sunt, industriam probant, mores laudant, cuiusque beneuolentiam, atque amorem erga se perspectum, & cognitum habeant, non corde ament, neque cum eo opes suas æquabiles faciant, naturæ mihi vim adferre uideantur humanæ.

PETRI BEMBI VITA.

ETRVS BEMBVS VENETIIS natus est, annis post Christum ortum MCCCCLXX. patrem habuit Bernardum Bembum, hominem, cum vetere nobilitate, tum doctrina, tum etiam dignitate clarissimum: nam res Venetum publica a certis nominatim familijs administratur: eę clarę habentur: reliqui ciues; quamquam sunt eorum multæ amplæ honestæq; familiæ, neque genus suum magnopere extollunt, & in sua quique re gerenda occupati, ciuitatis procurationem fere non attingunt. Inter eas familias Bembi antiquissima stirpe orti, cum omni tempore in rep. floruerint, ampli in primis, illustresque numerantur. erat pręterea Bernardus suo etiam priuatim nomine, propter iuris scientiam, qua plurimum excellebat, apud ciuitatem multum admodum gratiosus; & propter summam prudentiam, multiplicemque rerum vsum, propterque vitæ grauitatem, magna in homine erat auctoritas. Hic cum a sua ciuitate ad populum Florentinum legaretur, qua in legatione obeunda biennium domo abesse Venetorum legibus cogeretur; faciendum sibi esse existimauit, vt Petrum filium, quamquam admodum is tum puer erat, secum educeret; propterea quod Florentinorum instituta parum a Venetorum moribus illo tempore abessent: non dum enim sub vnius dominatione illo-

rum erat respublica, sed nobilitatis fere arbitrio regebatur; &, quod ea ciuitas prȩstare ingenijs creditur, acui puerum, in quo iam tunc præclara indoles elucesceret, volebat: tum Italicam linguam, qua non elegantissime Veneti, illis præsertim temporibus, vterentur, emendari in illo, Florentinorum hominum consuetudine, existimabat posse: nam omnium Italiæ nationum commodissime eam loqui ciuitatem autumant. Nec vero patris consilium filij fefellit industria: sic enim excitatum puerile Bembi ingenium Florentiæ est, sic teneræ pueri aures, animusq; puro ac dulci illo Etruscorum sermone imbutus, vt iam inde a prima adolescentia, multa cum Latine, tum vero Thusce a se scripta ediderit, quibus nihil hominum auribus politius, nihil omnino elegantius, aut suauius accidere possit. Iacebat omnino temporibus illis eloquentia: inquinate enim loquebantur; nullus erat verborum delectus, nullum scriptorum discrimen. nam & ipse negligebatur Cicero, vel contemptui potius erat; & Cæsarem propter historiam modo cursim & negligenter legebant; Terentium, Virgilium, bonos ceteros, in ludo tantum, idque perpauci, ediscebant: post puerilem illam disciplinam sumebat eos in manus nemo. duros, obscuros, asperos scriptores adamabant; consectabanturq; abditas, abstrusasque historias, aut fabulas: qui ijs ineptijs referti essent auctores, ij eruditi numerabantur: itaque vnus Ouidius de veteribus in honore erat. ergo, si verum quærimus, nihil ante Bembi ætatem Latine scriptum octingentis ipsis annis, aut eo amplius est, quod Romam illam veterem redoleat; aut magnopere lectione dignum sit: solœcismum enim vitabant, quantum quidem ex arte grammatica didicerant, idque ipsum haudquaquam semper: id vnum præstare qui poterant, Latine loqui sese putabant: nulli, qui purus ille, incorruptusq; veterum Romanorum sermo esset, nouerant, ac ne suspicabantur quidem. Par erat atq; idem eorum error, qui Italice scribebant: qui cum duos haberent scriptores, mea quidem sententia, vel cum Latinis, vel cum Grecis conferendos: nam alterius versus et suaui-

suauitatis plurimum habent & dignitatis: & varijs ingenij, aut etiam artis luminibus referti sunt, & animum sæpe permouent atque impellunt; vt de amore ne Græcus quidem quisquam melius; alterius oratio dulcis, copiosa, polita, ornata, mollis, faceta, rem ante oculos ponens, vt geri ea, quæ legas, non narrari videantur. Hos cum haberent auctores duos, vtrumque in suo maxime genere excellentem, scribebant ipsi inepte, abiectissimis verbis, nullus erat orationis ornatus, nullæ homine erudito dignę sententiæ, nulla compositionis, aut numerorum ratio: licet in manus sumere, quę tunc multi scriptitarunt: pręter vnum Politianum, illumque ipsum minus dulcem, minus omnino elegantem, quam vt legisse Petrarcæ lectissimos versus videatur; ceteros ad vnum indignos dicas, qui in scriptorum numero habeantur. vnum scurrile vigebat genus; in eo sane ridiculi nonnulli; sed ipsi quoque multis in locis inertes ac languidi. Hanc igitur inter erroris atque inscitiæ caliginem Bembus ad veterum scriptorum tamquam lumen ac lucem respexit primus, primusque ab hominibus, magnis quidem hortationibus, magno suo labore, multis reclamantibus ac repugnantibus, impetrauit, vt Ciceronis, vt Virgilij, vt Cæsaris similes sese in dicendo, quam Apuleij, Macrobij, Statijque esse mallent; cum contenderet oportere, qui scriberent, eam dicendi formam, quę optima esset, habere animo & cogitatione comprehensam; ad eam tamquam ad exemplum aliquod orationem scriptionemque suam dirigere; Demosthene autem, aut Cicerone perfectius in dicendo aliquid promere se posse qui profiterentur, sua quidem sententia nimium subire oneris, nimium suis fidere viribus; quorum etiam iam olim errore ac temeritate factum esse existimabat, vt malos multos scriptores haberemus: nam, cum nonnulli a Cicerone discedere, suique plane esse vellent, cum aliter, atq; ille, dicere studerent; quoniam is perfectus, absolutusque esset; deterius dicere cogebantur. Hęc Bembus cum dictitaret, cumque etiam litteris mandaret, ęgre ille quidem, sed multis tandem persuasit, spretos

ac

ac repudiatos antea scriptores optimos illos, repeterent: propositosque sibi ad imitandum haberent. quoquidem Bembi labore, quibusque preceptis, quantum eloquentia adaucta sit, cuiuis facile est noscere; si ea, quæ ante hanc illius disciplinam scripta sunt, cum huius ætatis scriptoribus conferantur. Ea obita legatione domum Bembus cum patre redijt, iam bonarum artium studijs incensus, iam eloquentiæ, ac scribendi magno quodam amore flagrans. itaque in Siciliam vsque ad Constantinum Lascarem Græcarum litterarum causa profectus, trienniumque ibi commoratus est; tantumque ingenio, labore, assiduitate profecit, vt Græce non modo optime sciret, sed etiam polite, luculenterque scriberet: atque in Sicilia cum esset Latine de Aetnæ incendijs scripsit ad Angelum Gabrielem: qui liber, ab eo editus, in manibus hominum eruditorum non sine aliqua laude versatur. Post eam peregrinationem celeriter Bembus assecutus est, vt maxima apud omnes Italiæ ciuitates, tum apud exteras etiam nationes, eius esset ingenij admiratio: ita enim, vti res est, sic homines statuebant; perdifficile factu esse vnum atque eundem duabus linguis tam scite, tamque ornate copioseque vti posse; quodque pauci vno in sermone vmquam prestiterunt, vt preclare scriberent, id ab adolescente Bembo & in Latina & in Italica oratione effici, omnibus, qui de ijs studijs aliquid iudicare possent, permirum videri necesse erat: presertim id ipsum in vtraque lingua & prosa oratione & versibus, id quod Ciceronem ipsum expertum, sunt, qui negent assequi potuisse. Ac miramur profecto interdum, quid causæ sit, cur, cum oratori poeta maxime finitimus sit, negent fieri posse, vt idem orator bonus, idem egregius poeta euadat; idque non hominum modo existimatione, sed etiam re ipsa comprobatum esse: nullos enim, aut certe perpaucos vtramque facultatem adeptos videmus: sed cum diuturno studio, magnisque lucubrationibus vtraque ars egeat, non suppetit ad vtramque tempus, atque otium: & quoniam longa exercitatione, assiduoq; vsu consuescimus aut oratorie dicere, quod

vitio

vitio maxime datur versus scribentibus, vel poetice, quod contra in prosæ orationis scriptoribus vitiosum in primis habendum est: si quis vtrumq; studium copularit atq; coniunxerit, magnæ cuiusdam intelligentiæ, acrisque iudicij est, præstare alterum genus, ne incurrat in alterum. præterea oratorum, poetarumq; ingenia atque naturæ contrariæ propemodum inter se sint, oportet: hi enim ratione atque humanitate reguntur; illos, furoris afflatus ac diuinitas quædam, impellit: atq; omnino proximis, coniunctisq; in rebus facilior a recto declinatio, ac lapsus est, reprehensio vero vel insignior: creat enim errorem similitudo; & cum uaria tum est, celeriter, propter rei similis comparationem ac propinquitatem, in uersio animaduersa internoscitur ac reprehenditur. Neque ij tamen nos sumus, qui aut Ciceronis versus valde improbandos existimemus, aut Platonem atque Aeschinem (vtrumque enim versus in adolescentia scriptitasse memoriæ proditum est) malos, contemptosque fuisse poetas credamus. Post Siciliensem illam peregrinationem, perpaucis interiectis annis, Ferrariam Bembus pater Prodominus missus est: eum magistratum, magnum in primis atque honorificum, illis temporibus Veneti, virtute belli par tum, uictoriæque tamquam insigne, gerebant in aliena ciuitate. eo quoque cum patre filius exijt: sicque eo in oppido perdiu fuit, ut cum ab omni iuuentute, ab omnique nobilitate plurimum coleretur, tum uero Herculi Estensi, maximo ac fortissimo uiro, qui in ea ciuitate imperium obtineret, Lucretiæ Borgiæ, quam in matrimonio Alphonsus habebat, gratus in primis, acceptusque esset. Per idem tempus, cum annos natus esset haud amplius XXVI. eos sermones, qui Asulani ab eo inscripti sunt, confecit; opus omnium pigmentorum flore atque colore distinctum. feminas omnino cum adolescentibus de amore loquentes amœnissimis quibusdam in hortis facit, ita lectissimis verbis festiue ac venuste, ita sententijs copiose atque ornate, nihil vt eius oratione cum vberius, tum vero suauius modulatiusve esse posit. eos libros tanta hominum, mulierum etiam medius

fidius approbatione & tamquam plausu exceptos recentes esse meminimus, vt extemplo cuncta eos Italia cupidissime lectitarit atque didicerit: vt non satis vrbani, aut elegantes ij haberentur, quibus Asulanæ illæ disputationes essent incognitę. erat per id tempus Vrbini Guidusubaldus Feltrius, vir maxime spectata, maximeque nobilitata virtute: is suæ ciuitatis tenebat imperium; atque cum eo Helisabetha Francisci Gonzagij, qui itidem ciuitati imperabat, soror, nupta erat: cuius de mulieris laudibus mira quędam litterarum monumentis, cum ab alijs multis, tum etiam ab hoc ipso Bembo mandata sunt. Ac datum est profecto Vrbinatum ciuitati, vt non suos domi modo principes omni genere laudis claros atque insignes habeat, sed etiam, vt ex alienis ciuitatibus mulieres, quas illi in matrimonium duxerint, lectissimæ fere, præstantissimæque illi feminarum omnium obtingant: Nam præter eam, quæ a me appellata est, Helisabetham Gonzagiam, habuit Franciscusmaria huius Guidiubaldi pater ex eadem familia vxorem Eleonoram, quę proximis diebus mortua est, omni muliebri laude præter ceteras ornatam atque illustrem. Nec vero de Victoria Farnesia, quando in hunc sermonem venimus, sileri vllo modo potest (quamquam inuitus facio, vt de ijs, qui nunc sunt, dicam aliquid) cuius quidem mulieris modestia ac pudor ingenuus illud profecto præstitisset, quod Periclem aiunt dixisse, primam in muliere laudem esse, vt ne de virtute quidem illius vlla ad viros fama emanet: sed nulla ratione occultari tanta primarię feminæ virtus potest, quin ad viros quoque emergat, ac suo ipsa splendore se prodat.

Fortunatus igitur Guidusubaldus cum sua illa animi magnitudine atque ęquabilitate, suaque illa prudentia; tum vero hac tali coniuge, vitęque socia. Sed cum Vrbini quem admodum dicere incœperam, Guidusubaldus atque Helisabetha Gonzagia essent, hominum excellentium peramantes, perque hospitales, conueniebant ad eos ex omni Italia, vt quisq; pręstanti aliqua in arte præcelleret: eo cum Bembus quoque forte venisset; præcipuo pręter ceteros in honore

nore

nore haberi cœptus est: multa enim habuit Bembus, quæ, ad hominum animos conciliandos, plurimum valere consueuerunt: nam & in forma summa quædam oris species ac dignitas inerat, & in statura ac proceritate decor; mira prætera in moribus suauitas quędam lenitasque amabilis; dulcisque cum sermo, tum tota vitę, victusque consuetudo mitis ac clemens: ad ea cum pręclara ingenij vis ac natura accederet, expetebatur, scilicet vnus omnium, maxime ab illustri illo virorum, feminarumq; conuentu: quibus rebus efficiebatur, vt multum domo abesset, Vrbinique fere viueret: quam rem multum etiam vicinitas adiuuabat, atque vltro citroque Pisaurum quidem vsque perfacilis atque expedita nauigatio: ita factum est, vt minus domi honores assuesceret admirari, minusque ambitionibus implicatum animum haberet. At vero id pater reprehendere, grauiter ferre, ac prope patrio iure, vt vxorem duceret, vt remp. capesseret, atque ex ordine magistratus peteret, imperio cogere: fit enim fere, vt qui in libera ciuitate, prȩsertim clara atque opulenta, viuant, omnia ad honores referri putent oportere; id vnum consectentur & expetant, vt dignitates, vt magistratus adipiscantur: si quę sint laudes, quę alio pertineant, eas aut non agnoscunt, aut leues atque inanes iudicant: atque hęc liberorum populorum consuetudo, quam quam per se ipsa, viq; sua fortasse minus probanda, est: nec enim compendij, honorisve causa, si ad veram illam rationem dirigas, petendi magistratus sunt, ciuibusve alijs vllo studio, aut vlla contentione prȩripiendi; sed vnius reip. ratio habenda est, eiusque vnius vtilitati, salutique seruiendum; vt dignioribus concedamus; & sæpe delatus nobis maior aliquis, aut magistratus, aut imperium, aut curatio, si minus ei rei gerendæ nos idoneos sentiamus, accipiendus non sit, aut etiam deponendus: nec enim errare patriam, pati æquum est. Sed, quoniam non viuitur cum perfectis hominibus, percommode popularis hæc ambitio cecidit: honorum enim cupiditate incensi, non ad suum sequisque format atque instituit arbitrium, sed ad populi, ci-

uitatisque iudicium,consilia,mores,vitam,voluntatemque instituunt; dantque operam, non vt sibi ipsi, aut alijs fortasse quibusdam probati sint; sed, vt populo, ciuitatique, a qua honores scilicet expetant; placeant: ita fit, vt vna, eademque perpetuo permaneat ciuitatis forma, atq; vna, eademque sit omnium ciuium communiter disciplina; neq; singulorum priuatim studijs, voluntatibusq; variatis, reip. quoque ratio atq; institutio vertatur atque mutetur; quam quidem cautionem, prudentiamque, vna, præter ceteras omnes, Venetorum ciuitas semper adhibuit; ut domesticos suos mores diligentisśime retineret; essetque plane sua, neque quicquam exterum infundi in ciuitatem, aut vlla infici se peregrinitate pateretur. Cum igitur Bembus pater in eum cursum, quem tenuerat ipse, quemq; summa cum laude, plausuque confecerat, filium induceret atque compelleret, ille contra alia spatia, cursusque alios animo agitaret, quamquam patri obsequi suadebat pietas, ciuium consuetudo hortabatur, propinqui, necessarijq; efflagitabant; tamen sic animo cogitabat, cuius ipse gloriæ cupidus esset, eam ad se non a suis modo ciuibus, sed ab omnibus etiam gentibus vltro deferri; prehensandum sibi eius rei causa neminem esse, supplicandum nemini, nullius suscipiendas inimicitias, nemini os lædendum: vnam enim esse, ex omni laudum genere, ingenij gloriam, qua, sine vlla cuiusquam querela, perfrui, ad extremum vsque, homines soleant: honores imperitæ modo multitudinis testimonium præseferre; ingenij laudem ac famam, etiam intelligentium hominum, habere comprobationem: nec vero aut voluntatum mutationem, aut fortunę temeritatem extimescere; sed stabilem, firmamque etiam ad posteros commendationem habere: postremo permultos omnibus ętatibus exoriri, quorum opera, pro sua cuiusque parte, resp. geri posśit; at, cuius ingenij monumentis ciuitas ornetur, ne multis quidem sęculis vnum extare, aut alterum: satis vero iam Bembos, magnos honores in republica, ad illustrandam famílię digni tatem, esse consequutos; satis nobilitatam, maiorum suorum

rebus geſtis, ſuæ memoriam ſtirpis eſſe; quando & vetuſtiſsima templa a ſuis iam olim gentilibus conſtructa, ea ſcilicet, quæ Iuliano dedicata ſunt, Bemborum nobilitatem illuſtrent, & pietatis ſint teſtes; & Franciſci Bembi eius, qui, multos annos ante Patriarcham Venetijs inſtitutum, ſacrorum antiſtes ac pontifex fuit, memoria, gentis vetuſtatem oſtentat; tum maritima imperia, clariſsimęque Franciſci itidem Bembi victoriæ; tum Marci, qui a Cyprijs interfectus eſt; aliorumque multorum ob remp. ſuſceptę calamitates, interituſque, Bemborum et virtutis, & in patriam caritatis teſtimonio ſint: nec vero ne in præſentia quidem deſuturos, qui ſtirpis, gentiſq; gloriam tueantur atq; adaugeant; habere ſeſe Carolum fratrem, in quo mirificam ingenij indolem, maximam virtutis ſpem ineſſe intelligat; eſſe pręterea cum alios nonnullos, tum Ioannemmattheum Bembum ſumma itidem virtutis & ingenij ſpe præditum adoleſcentem. Et vero hic quidem, nec Bembi de ſe iudicium fefellit, & multis, magniſq; in rebus domi, foriſque perutilis reip. ciuis eſt, ſemperque fuit: nam Carolus, priuſquam patrię prodeſſe per ętatem potuiſſet, extinctus eſt: vnam hanc litterarum atque ingenij laudem minus illos adhuc eſſe adeptos: eam ſe in ſuam gentem inferre cupere, ac propemodum etiam ſe id perficere, ac præſtare poſſe compertum habere: ſin honores ſectari velit, certo ſcire, minus eam ſibi rem ex ſententia ſucceſſuram, quam inuitus ſuſcipiat, & iniucundam exiſtimet; & multa præterea a natura impedimenta habere ſe, ſibi ipſe ſit conſcius: nam & blandiri ei qui poſsit, quem fortaſſe minus aut probet, aut diligat, pudore ſeſe quodam ingenuo impediri; & exiſtimationem ſuam vulgi voluntati, comitiorumq, caſibus, & tamquam vndis, quotannis commiſſam eſſe, propter animi quandam aut libertatem, aut, ſi quibus ita videtur, faſtidium, pati non poſſe; nullam autem omnino rem facilem eſſe, quam inuitus facias. Scire ſeſe illam alteram honorum atque ambitionis incertam, ac periculorum plenam viam, plus fortaſſe vtilitatis, plus apud parui, anguſtiq; animi homines ſplen

doris polliceri; sed eam se sequi malle, quæ plus veræ solidæque dignitatis habeat: vt enim fructuosos fundos parare vtilius sit: voluptarios autem, atque animi modo causa institutos, honestius ac magnificentius; sic illam ambitionis rationem vberiores in vulgus fructus fortasse ferre, hanc certe bonarum artium ac litterarum institutionem, plus apud præclara hominum ingenia magnificentiæ, plus honestatis ostendere: ac, ne multa, nihil ægrius factum est, multis filij contentionibus, multa contra patris, matris quoque Helenæ Marcellę, primarię feminę, castigatione, sæpe etiam obiurgatione, quam, vt ne singulare ac prope diuinum Bembi ingenium, ad bonarum artium studia atque ad has mansuetiores musas natum, vulgo atque imperitæ multitudini proderetur: sed peruicit tamen, vt, per parentes ac necessarios, perque ciues sibi suos aliquando vitam in litteris agere, idque vnum, relictis rebus, curare sibi liceret. Sed paucis post annis dum sese Bembus libris, litterisq; obruit, dum solitudines, recessusque sibi pro foro, sibi pro curia, proque comitijs per summum otium, summamque tranquillitatem habet; Ioannes Medices Cardinalis, is cui Leo. X. nomen postea inditum est, Pont. Max. Romæ creatur. Mos, consuetudoque Pontificum est, vt si quid publicę priuatęve rei incidat, quod prolato opus non sit, quodque secreto per litteras agi oporteat, si quando, aut regibus, aut ciuitatibus respondendum, aut si quid postulandum ab ijs sit, si quid denique paulo maioris negotij implicitum cum aliquo est, id, quasi per familiares epistolas, transigant: eas litteras cera obsignant; nam publicis decretis in plumbo signum est: earum litterarum scribendarum negotium datur hominibus, ob scribendi prudentiam, atq; elegantiam, eruditissimis; ob muneris, locique dignitatem, grauissimis atque honestissimis, ob autem rerum pondus ac magnitudinem, summa fide, summaque probitate præditis: ij magna cura ac diligentia conquiruntur, magnis præmijs euocantur. Eum Leo morem cum vehementer probaret, cumque ad dignitatem pertinere arbitraretur, diligentissimeq;

eum retinere vellet, ſine vlla dubitatione Bembum accerſiri, eique muneri, negotioque preponi iubet. Magnam in ſpem, magnam in dignitatem vocabatur Bembus: munificentiſsimus enim Leo, liberaliſsimusque & habebatur & erat: ipſi autem res erat familiaris pertenuis; vix vt neceſſarios ſumptus ſuppeditaret, idque ipſum magno Caroli fratris, quem ſui amantiſsimum, obſeruantiſsimumque habebat, labore atque induſtria: confluebant præterea ad Leonis famam ac bonitatem, vt quiſque in quaque excellebat arte, aut diſciplina; vt propemodum homini erudito, Roma abeſſe, turpe eſſet. Huc accedebat reprehenſores ſuos conuincendi ſtudium quoddam; cum quanti ſuæ illæ artes fierent, quas illi nulli rei eſſe dicerent, quaſque, tamquam nugas ac deliramenta, ſepe Bembo obijcerent, oſtendendi magna data eſſet occaſio: nec vero a ſuo vetere inſtituto, aut a litteris abduci ſeſe propterea arbitrabatur, quippe, qui ad ſcribendum inuitaretur, qua vna in re omnis ſibi cura atq; opera poſita ſemper fuiſſet. Proficiſcitur Romam Bembus, cum annos natus eſſet tres & quadraginta; preponiturque epiſtolis Pont. Max. nomine ſcribendis; eoque in munere gerendo datur illi ſocius, & tamquam collega, Iacobus Sadoletus is, qui poſtea Cardinalis factus eſt. Scripſit eorum vterque eas epiſtolas cum plane Latine, quod ante id tempus neque acciderat vlli, nec adeo fieri poſſe vllo modo homines exiſtimabant; ac, ſi verum querimus, ne cogitabant quidem: noſtri enim homines, ſæpe etiam tranſalpine nationes, ſic Latine ſcribebant, vt ſue quiſque ciuitatis tamen loquendi formam, conſuetudinemque retineret; ac Latinis verbis, quamquam ne id quidem vſque quaque, Gallice nihilominus, aut Italice, neſcio quo pacto, loquerentur: ſed ee epiſtolæ cum plane Latine a Bembo, Sadoletoque ſcriptæ ſunt; tum vero ſumma a doctiſsimis, exercitatiſsimiſq; hominibus adhibita eſt elegantia, ſummaq; dignitas; id quod ex ijs libris intelligere licet, qui a Bembo editi, epiſtolas a ſe Leonis. x. nomine ſcriptas continent. Cum itaque Pontifici Bembus, homini nec natura hebeti, nec in ſcribendo

rudi,

rudi, cumulatissime satisfaceret, magno ab eo honore affi-
ciebatur: tantum porro in illum suæ liberalitatis Leo con-
tulit, ut, qui Romam pauper tandem uenisset, suis ex fru-
ctibus Sest. amplius cxx. caperet, Pontificis plane benefi-
centia diues factus. Fuit ætas, tempusque illud humanitatis
suauitate nimia prope quadam perfusum; vt delectationum
multarum studia sęculi illius licentiæ, propemodum omni-
um permissu, concessa essent: nec enim ne uoluptatum
quidem quarundam blandimenta nimium seuere asperna-
bantur; sed multa ad oblectationem, multa ad ludum data
erant cuiusq; ordinis, cuiusque ætatis hominibus: nec ue-
ro religioni habebatur, honestos, grauesque homines in
hortis uisos esse; aut paulo liberiore in conuiuio, sympho-
nia cum caneret, & mulieres accumberent, interfuisse.
quamquidem sęculi illius nimium plane profusam hilari-
tatem, eorum temporum, quæ sequuta sunt, tristitia, ue-
hementer corripuit, magnoque opere castigauit: quo ma-
gis vereor, id, quod dicturus sum, ne multis secus, atq; est,
de Bembo, existimandi aliquid det loci. Sed quoniam nobis
susceptum id est, vt de illius vita, non de laude, dicamus, ne
hoc quidem reticendum nobis esse arbitrati sumus. Ac fit
fere, vt mores, consuetudinesq, locorum, aut ætatum, pro
ratione sibi, proque disciplina homines habeant: denique,
quod fieri vident, licere putant; atque id, quod in præsen-
tia minus reprehenditur, in posterum quoque tolerabile,
concessumque fore arbitrantur. atq; omnino apud omnes
gentes, etiam, quę natura grauia sunt, fieri consueuerunt
moribus leuiora. In ea igitur morum, sæculiq; licentia, exi-
mia forma mulier quædam perpulisse Bembum dicitur. ne
que, diu resistentem, continere eum se a lapsu potuisse, prę
sertim qui nullis dum sacris initiatus esset: verum ea, vt tem
poribus illis lapsio, vt hac ętate fortasse labes, eum habuit
euentum, vt magno, si modo naturam audire volumus,
fructu compensaretur: suscepit enim ex ea muliere liberos
tres; qui vt nominentur a me, res propemodum postulat,
nec ipsi nolunt; Lucilium, Torquatum, & Helenam Bem
bam,

bam, feminam lectiſsimam, quę cum Petro Gradenigo primario adoleſcente nupta eſt: cui etiam liberos ex ſe ſe peperit; totiusque orbis terrarum præclariſsimam ciuitatem ciuibus nobiliſsimis auxit: vt, ſi qui ſunt, qui in eo Bembum grauius accuſandum cenſeant, meam illi quidem ad ſuam ſententiam adſcribant licet: ſed ij tamen ſe meminerint id improbare ſactum, quod infectum eſſe, optare certe non audeant. Nec vero in litteris modo ſcribendis Bembi fidem atque eruditionem Leo periclitatus eſt; ſed etiam in rebus agendis hominis prudentiam, ſollertiamque plurimum adamauit. itaq; cum conſpirare aduerſus Galliæ regem cum Cęſare Maximiliano, cumque Hiſpaniarum rege catholico, ita reip. temporibus poſtulantibus, cogitaret; miſit de ea conſpiratione Bembum ad Venetorum ſenatum, qui eam magnopere ciuitatem hortaretur, vti a Gallorum, quibus cum conſenſerat, amicitia diſcederet, ac ſeſe cum Pontifice, reliquiſque conſpirationis auctoribus, ducibuſque fędere & ſocietate coniungeret. Habita eſt a Bembo in Venetorum ſenatu ea de re oratio pergrauis ſane perque vehemens, quam etiam ſcriptam reliquit: perlegant eam noſtri homines; nihil Italice ſcriptum, grauius ornatiusve ea oratione, dicent eſſe. Tenebatur præterea impendio magis Bembus ſtudio ſignorum antiquorum, idque genus rerum reliquarum, credo, quod eam pulchritudinem, ordinem, partium conuenientiam, quam mente atque animo in ſcribendo vnus cerneret præ ceteris, ijs etiam minus liberalibus in artibus cum propemodum agnoſceret, paulo magis commouebatur. atque omnino fingendi pingendique artem poeticę ex altera parte aiunt reſpondere: illa enim animorum, hæ ſenſuum mulcendorum magiſtræ: quam quidem ingenij doctrinęque cauſam, ij, qui noſtra ætate eouſque harum rerum cupiditate efferuntur atque inſaniunt, magno vt propterea ęre in alieno ſint, cum afferre homines ſine ingenio, ſine litteris, non poſſint, quam morbi furoriſque ſui rationem allaturi ſint, ipſi videant: quid enim attinet, cum animum partim per ſe, vique ſua turpem ru-

K demque,

demque, partim maleuolentia, inuidia, perfidiaque inquinatum gererent: domum modo atq; hortos, villásq;, tot versuris faciendis, tot frustrandis, fraudandisque creditoribus, affabre factis signis ex marmore, aut ex ære ornatas habere? Cumq; in dictis factisq; honestatis faciem numquam, ne insomnis quidem, aspexerint, decorem pulchritudinemq; tanto in ære ac lapidibus opere adamare? equidem nec domum, nec villam, nec vero oppidum vmquam, non modo exornatum, sed ne satis quidem mundum dixero, vbi illi cum ea fæditate, cum ijs animi sordibus habitent. Nam si qui sunt, qui talium rerum intelligentiam, tamquam suę, in reliqua vita, munditiæ atq; elegantię, aut rectarum artium, in quibus ipsi excellant, corollarium quoddam adferant, id quod in Bembo vsu euenerat, ijs non modo suscensendum non est, sed etiam gratiæ habendæ sunt: at, qui omnium disciplinarum expertes, in omni vita rudes atque agrestes, huius vnius studij commendatione nitantur, aut in eo non virtutis quasi appendiculam, sed tamquam vitiorum ac scelerum suorum, vt ipsi sperant, integumentum, vt ego interpretor, additamentum quoddam, quærant; ij non modo acriter vituperandi, sed etiam vehementer illudendi sunt. Sed cum tenui Bembus valetudine atq; imbecilla esset, cumque noctu magnis lucubrationibus, magnis vigilijs scribere necesse haberet; nam interdiu, cum a Pontificis latere discedere vestigium vix liceret, cumque multi audiendi, salutandi, deducendi, honestandiq;, vt Romanus ferebat mos, essent; relinquebatur otij nihil: grauem diuturnumque in morbum incidit; ex quo cum ægre ac difficulter conualesceret, nec recreari reficique videretur posse, de medici consilio, ipsius Pont. hortatu, cæli mutandi causa, Patauium petijt: atque eo anno Leo moritur. Incredibile dictu est, quanta animi alacritate, quantaque lętitia Romanis laboribus, curisque liberatus, longa sane, annorum nouem, ipsorum intermissione facta, optatum ad otium studiumque suum vetus sese Bembus receperit; nullum vt vrbis vrbanarum ve rerum, aut deliciarum desiderium in eo resedisse, li-

quido appareret. Et vero eos, qui a pueris, bonarum artium studijs dediti, ætatem egerunt in litteris, mordere in adolescentia interdum solet, quod a rebus agendis absint: quod si casus eos forte aliquis ab otio ad agendum euocauerit atque traduxerit, næ illi rem totam, quam, incognitam dum haberent, admirabantur, expertam atque perspectam, præ suo vetere studio, contemnunt. quid enim in se continet, quod magnopere aut laude, aut etiam appetitione dignum sit, præclara ista agendi sollertia? si modo rem inspicimus, ac speciosa illa vocabula, communitas, vtilitas, salus hominum, paulisper ab hac disputatione facessant, rogamus: qua enim tota in re non ratio, sed, maximam partem, fortuna dominatur, quamque non prudentia, sed plerumque (non enim libet semper dicere) malitia, regit; quid aut gloriæ, aut iucunditatis inesse possit? quasi enim cum ludas tesseris, neque contra eius ludi formulam vt venias, aduersarioque vt fucum facias, animum inducere velis, si te is, qui cum ludas, contra sine vlla dubitatione circumueniat, atq; decipiat, numquam tu tantum scientia atque artificio profeceris, vt cum illius dolo atque fallacia certare possis; sic in hominum vita hac, & tamquam alea, cum viri boni, vt a iustitię certa quadam præscriptione, ne latum quidem vnguem, discedant, abduci sese nullis aut honorum, aut pecunię præmijs patiantur; alij autem vulgo fraude, præstigijs, sępe periurio, perfidiaq; pugnent, vincitur nimirum simplicitas calliditate, ingenuitas impudentia, pudor molestia, fides scelere, veritas mendacio: itaque tardi, parumq; efficaces habiti boni inter improbos, ludibrio sępe sunt. Careant igitur insigni hac rerum gerendarum laude homines litteris dediti, animo non modo ęquo, sed etiam hilari; ac sic habeant, nihil fere honestati hominum, in vita hac communi, esse relictum loci; sed scelus pleraque, ac turpitudinem inuasisse; quamq; operam dare se reip. maximam plerique prędicent, eam omnem, communis rei simulatione, in sua quemque priuatim vtilitate augenda positam, occupatamq; habere. Vnos omnino excipio Venetos; Nam

Chriſtiana quidem res communis Romæ, non hominum conſilio, ſed dei immortalis mente, regitur. Vnos igitur Venetos excipio, quorum preclariſſima in rep. optabile ſtatuam eſſe verſari: quam quoniam peregrinis nobis non licet capeſſere; nec vero ea ciuitas, poſt hominum memoriam, prudentiſſima ac fortunatiſſima, noſtre, aut cuiuſquam opis eget, illam, vt pote libertatis arcem, prudentiæ gymnaſium, iuſtitię domicilium, veneremur: otium autem hoc ignobile litteratum, adoleſcentes ſeneſque retineamus. quam quidem Bembus prudentiam ſtudio ac voluntate huius ſententiæ auctoribus præclare emenſus, re atq; exitu ad extremum vſq; preſtare non potuit: nam, cum Patauij multos iam annos eſſet, in ciuitate quietis ac tranquillitatis pleniſſima, ab omniq; contentione, ambitioneq; longe ac multum remota; cumq; omnem curam, cogitationem, operam, ad ea ſtudia, quę a puero adamaſſet, celebranda, contuliſſet, vel in ijs iam conſumpſiſſet potius, magno quodam caſu clementem illam vitam, quietam, tranquillamq;, prope iam decurſo ſpatio, atque ætate iam fere exacta, recuſans atque ingratis coactus eſt mittere. Erat Romę temporibus illis, vir ſummus atq; clariſſimus, ſingulari prudentia, admirabili animi magnitudine pręditus, Alexander Farneſius Cardinalis is, qui Paulus III. appellatus eſt, qui, ſimulac Pont. Max. factus eſt, extemplo tanto imperio ac poteſtate accepta, vt initium rerum, actionumque ſuarum ab illuſtri aliqua laude duceret, faciendum ſibi eſſe exiſtimauit, vt, qui quaque in ciuitate, quibuſque in terris homines eſſent, illuſtri quadam aut pietatis, aut prudentiæ, aut doctrinæ laude, celebrati; illos vltro ipſe, eam dignitatem haudquaquam petentes, ac ne tale quidem quicquam ſuſpicatos, ampliſſimum in cardinalium collegium cooptaret. ea re ſperabat cum pontificatus, collegijque, tot clariſſimorum hominum acceſſione facta, auctum iri maieſtatem; tum, ſpecimen ſe quoque ſuę virtutis maximum cum dediſſet, magnam de ſe famam, opinionemque eſſe facturum: itaq; ſemel atque iterum, magna cura, magna adhi-

bita

bita diligentia, summos viros peruestigauit atque delegit, quibus grauissimam illam dignitatem, nimio a plerisq; ope re sæpe frustra ac nequicquam expetitam, vltro mandaret: quo facto, opinione maiorem est gloriam consequutus. Sed, vt vt alijs ea res euenit, Bembo quidem perincommode cecidit, quod suo ex otio, suaque e solitudine dulci illa erutus, rursum in eam turbam, molestiamque senex raperetur, a qua, vix dum inclinata ętate, se se tamen cupidissime vindicasset: etenim cum pręstantes denuo gloria viros Paulus conquireret, atque indagaret, quos in collegium legeret; occurrit in primis homini Bembus: is forte Venetijs erat. Gaudeo, gaudeo, optima post homines natos, atq; amplissima ciuitas, cum inuestigaretur perquirereturque virtus, ad te iterum potissimum ventum esse. etenim cum bonorum, prudentiumque hominum res Christiana publica egeret; sumpserat a te scilicet, iam antea, Gasparem illum Contarenum, Italici nominis lumen; in quo, cum summa probitas, castimonia, moderatio, prudentia cum summa doctrina atque eruditione contenderet, eius ipsius insignita pietate ac religione longe eæ laudes omnes vincebantur: ergo de tua magnorum virorum copia bis suppeditatum paucis annis rei Christianæ communi est: semel in Contareno; iterum in Bembo. Ad eum cum Pauli missu Carolus Gualterutius Fanensis, vir apprime bonus, nauusque & industrius, venisset cum diplomate, cumque eius dignitatis insignijs, ille enimuero recusare ac deprecari, neque abduci, nunc demum ætate confecta, pati se posse dicere, a quiete ac solitudine illa, quam vnam, rerum omnium iucundissimam, antiquissimamque, iam inde a prima adolescentia habuisset; magnas tamen sese Pontifici, magnas collegio gratias agere atque habere; quod senectutem suam honorificentissimo de se iudicio, clarissimoque decreto tantopere honestatam voluissent. cum in eo, multos iam dies, perseueraret, neque de sententia depelli posse videretur, nihil propius factum est, quam, vt Romam Gualterutius, re infecta, reuerteretur. Non sum nescius multos fore, qui nostrę o-

ratio-

rationi hac in re parum fidei habeant: pleriq; enim omnes, quid de aliena voluntate credendum sit, de sua coniecturam faciunt: itaque incredibile multis visum iri intelligo, Bembum id vere atq; ex animo aspernatum esse, quod omnes fere summa cupiditate, expetendum atque optabile esse existiment; tametsi scribimus hęc recenti huius facti memoria, multisque, qui in agendo adfuerunt, superstitibus, quos, mendacij atque impudentiæ nostræ conscios ac testes, habere, cur velimus causa nulla est. Sed quoniam par eorum peccatum esse censemus, qui mentiri in historia audent, atque eorum, qui dicere verum reformidant; mendacij speciem, verum cum dicturi essemus, non horruimus. Erat perinuidiosum futurum, respui tantam dignitatem, præsertim quę non honoris modo splendorem, sed etiam muneris contineret officium: eam enim ob causam collegium dicitur Cardinalium a maioribus institutum, vt ij & adsint Pontifici, & ad omnia reip. tempora præsto sint; egerrimeque laturus eam rem Paulus erat; quod minui Christianæ ciuitatis maiestas, cuius ipse princeps constitutus esset, videbatur, atque eius priuatim & consilium condemnari, & auctoritas contemni, qui non beneficium modo Bembo a se datum existimaret, sed etiam onus quoddam officij pro sua potestate impositum: vt si de suo ille honore putaret sibi liberum esse recusare. dicto certe pontificis audientem non esse, in eo vero & collegium, quod sanctum esset, & Pontificem violari. itaque adcurrunt ad eum vndique amici ac necessarij; agunt, hortantur, obsecrant, si sua ipse gloria minus moueatur, gentis ac posteritatis tamen memoriam nomenque respiciat; ac tantam dignitatem in domum suam illatam ne ipse a sese abiudicet. Parum primo Bembus eorum moueri oratione; vt pote qui eadem sępenumero audisset iam olim prope omnia, ac refutasset: vbi vero ad eum Petrus Landus adijt, qui ciuitatis, haud multo post, princeps fuit; qui vnus apud Venetos magistratus amplissimus est, idemque perpetuus; isque longa atque accurata oratione cum eo agere cœpit, cum ostenderet quantum ea re subiturus esset

set

ſet offenſionis atque inuidiæ; quam indigne Pont. Max. quam grauiter omnem ſacerdotum ampliſsimum ordinem eam ignominiam ferre neceſſe eſſet; cumque adderet num quam hæc, ſine nutu atque conſilio dei immortalis, accidere ſolere; diligenter videret, ne diuino numini refragaretur; tum vero, animo ſane ſuſpenſo ac perturbato, hominem Bembus in præſentia dimittit, rem in diem poſterum differt; &, quoniam religionem ſibi inieciſſet, diligentius deliberaturum ſeſe pollicetur. Poſtridie eius diei, cum res homini in religionem plane veniſſet: fuit enim non verſuta hac, atq; ad hominum opiniones captandas ſimulata, quam in multis videmus, rugis ſuperciliоque horridam, triſtitia; ſed, vere atque ex animo, pietatis colentiſsimus; proximum in fanum mane ingreſſus eſt. Erat tum forte ſacerdos ad aram, atque hiſtoriam de ijs, quæ a Chriſto dicta, aut geſta in terris ſunt, quod euangelium appellamus, clara voce, vt mos ſacrificium facientibus eſt, effari incœperat: uix dum pedem in templum intulerat Bembus; ac ſacerdos Petre, ait, ſequere me. ea uero illi uox, dei prope ipſius ore mitti, uiſa eſt. Itaque, cum omnem ex animo dubitationem ſuſtuliſſet, quaſi dei accitu, Romam proficiſci ſtatuit. magnus fit domum eius omnium hominum atque ordinum concurſus, frequens gratulatio, maximus totius ciuitatis plauſus. ille uero, paucis poſt diebus, ſiluas, receſſusque ſuos, in quibus placatam, tranquillamque vitam prope omnem traduxiſſet atque exegiſſet, crebro appellans, atque identidem reſpectans, Romam ire perrexit. Vere hoc dicere poſſum; ſic homini hoc diſceſſu hilaritatem prorſus excuſſam, vt eius priſtinam iucunditatem, ſuauitatemque amici, familiareſque ex illa die deſiderauerimus, atque, in omne tempus amiſſam eſſe, doluerimus. Cultus eſt Romę Bembus cum a bonis pleriſque omnibus Contareno, Sadoleto, Corteſio, Morono cardinalibus ampliſsimis, hominibusque eruditiſsimis; tum vero præcipue a Reginaldo Polo, homine, dei immortalis, dubio procul, beneficio, ex vltima vſque Britannia ad nos vecto, vel de cælo potius, ſi mo

do

do dictu' fas est, lapso; cuius de laudibus, quamquam de tam præclara ac plane diuina virtute nemo satis digne vmquam loquetur, alius mihi profecto dicendi locus dabitur. hoc certe haud facile in præsentia dijudicare audeam; plus ne eam insulam, multis vulneribus Christianę reip. per summam impietatem infligendis, nocuisse dicam; an, quod in illo solo talis, tantusque vir ortus & procreatus sit, vnde vere, planeq; Christianæ pietatis, vitęque exemplum petere mus; profuisse. Is igitur cum Bembo familiarissime vixit; cumque senis optimi multas, magnasque animi dotes maximi fecit; tum vero apertum, simplexq; hominis ingenium, suæ ipsius voluntati atque naturæ consimile ac par, plurimum semper adamauit. Sed, cum diligentissime Bembus coleretur a multis, summo etiam a Paulo honore afficiebatur; tantaque apud eum fuisse gratia dicitur, vt nullam vmquam rem ab eo postularit, quin perfecerit atque abstulerit: sedenim hoc non solum auctoritatis, gratiæq; fuit, sed etiam moderationis & pudoris. Tum ea erat Bembi, in dicenda sententia, libertas, ea simplicitas, eaque in omni vita clementia atque ingenuitas inerat; vt, si ante eum Paulus mortem obijsset, quod natura postulare videbatur, aliquot enim annos illum Paulus antecessit ætate, creatum iri eum Pont. Max. plerique compertum haberent. Sed, cum equo Bembus forte veheretur, paulum in ostio ad parietem latus offendit; qua ex plaga, homo senex ac debilis, in febriculam incidit; atque ex ea, cum sensim extenuari, conficique se intelligeret, cumque mortem multos dies quasi præstolatus esset, animo non modo forti, sed etiam æquo; vt de sua illa migratione cum amicis, interdum etiam iocaretur; diem suum pie, sanćteque obijt. Cultus erat iampridem omni officio Bembus ab Hieronymo Quirino Ismerij filio; homine partim genere ac nobilitate, partim fide, munificentia, humanitate, morum suauitate ac dulcedine, clarissimo. Is illi statuam mortuo posuit nobili artificio factam ex marmore, atque eam celeberrima Antonij in æde Patauij locauit; inscripsitque in basi in hanc fere sententiam:

propterea

propterea a se illam statuam Bembo statutam, atque in publico positam esse, ut cuius animi simulacra orbis terrarum cerneret, eius ne corporis quidem desideraret imaginem.

Fuit omnino perpolitum Bembi ingenium, perq; acre; maximeque perspicax, acutumq; iudicium; plurima in alios, in se nimium pæne multa inquirens; in seligendis, collocandisque verbis, multum ponebat operæ, atque in ea re magnam cum prudentiam, tum vero etiam diligentiam adhibebat: hoc enim vnum sibi persuaserat esse, quod in oratione nouitatem, & quasi, patrijs moribus conseruatis, peregrinitatem tamen quandam effingeret; quæ, cum multum omnibus in rebus admirationis habeat, ob id ipsum plurimum etiam non modo dignitatis, sed etiam iucunditatis adferre solet. Ac profecto, quantum intelligere nos possumus, præclare hoc, quod difficillimum semper habitum est, Bembus pręstitit, vt, cum minus fere vsitate loqueretur, hospitis speciem tamen effugeret. quod si qui sunt, qui vulgi opinione ducti, quotidianam hanc tritam, communemque dictionem in hominum eruditorum, aut versibus, aut prosa oratione vel postulent, vel expectent, atque ob eam caussam Bembi oratione, quæ a plebeio ac peruagato hoc tabernariorum atque opificum sermone longe dissonat, minus delectentur; ij erunt ex eorum numero, qui de ijs studijs existimare aut leuiter, aut nihil possint. C. quidem Cæsar, vt litteris proditum video, & ipse bene loquendi laudem, non populi consuetudine, sed multo studio, multisq; litteris, & ijs quidem reconditis & exquisitis, assequutus est; & cum de ratione Latine loquendi ad Ciceronem ipsum accuratissime, pluribus quidem libris, scriberet, verborum delectum originem dixit esse eloquentię. Iure igitur Bembus, maiore quadam cura, in verbis eligendis torquebatur, præsertim cum Etrusce scriberet: itaque noua, splendida, decoraque eius in primis oratio est: parum enim fidei consuetudini semper habuit; quod ea partim varia atque inconstans, partim etiam vitiosa atq; corrupta esset; & quoniam ne Romam quidem, nec adeo Athenas illas ipsas Atticas,

quibus temporibus eloquentia maxime floruit, diutius tenere illud potuisse scriptum legerat, vt ne barbarie earum infuscaretur atque inquinaretur oratio; repudiandum sibi hunc sermonem, qui nunc est, statuebat esse; atque eum, qui fuerat in Etruscis olim hominibus purus atque emendatus, cum minus dum exterarum nationum in Italiam confluxerat, adsciscendum: qui cum illi non de populo, futili inanique doctore, discendus esset; sed e veterum libris, grauissimis auctoribus, percipiendus; illud etiam eadem opera adsequebatur, vt eius, dignitatem, grauitatemque haberet oratio: nam quotidianus quidem, vulgarisque hic hominum sermo, e sordidis artibus maximam partem ductus, multum ex officina, multum e taberna, e sellaque redoleat, necesse est. Sunt igitur Bembi de ratione Etrusce loquendi libri tres in dialogo mirabiliter scripti; quibus profecto effectum est, vt, quod homines Etrusce loquantur, non bene modo iam consuetudinis sit, quam tamen fluxam atque instabilem videmus esse, sed iam etiam scientiæ ac rationis, quæ mutari nullo modo possunt: quamquam video non deesse, qui, cum cogitandi laborem ferre ipsi aut nolint, aut etiam nequeant, Bembi scripta non tam expurgata, quam religione nimia prope quadam attenuata esse contendant. Sed sit sane suus cuique modus: difficile est enim, in omni re statuere quatenus: & tamen, si cum aliorum libris Bembi scripta conferantur, facile iudicium erit: mihi quidem eius oratio vehementer probatur: non modo, quia elegans, noua, splendidaque est, &, vt ita dicam, nobilis; sed, quia est etiam, Isocrateo prope more, vber atque ornata. Sunt etiam eius versus Etrusce scripti, & quidem permulti, graues atque pleni; vt hanc quidem laudem, si modo nos de ijs rebus existimare aliquid possumus, Bembo a ceteris omnibus concedi, necesse sit: in ijs est carmen de Caroli fratris morte: videor mihi hoc vere affirmare posse, neminem vmquam tam plane, tam ornate, tam dolenter quemquam luxisse, atque illis Bembus versibus fratris obitum lamentatus est. Scripsit preterea volumina epistolarum aliquot:

quarum

quarum paulo magis decoram video a nonnullis locutionem existimari. suum cuique omnino iudicium; eamque ob causam difficillimum est, omnibus æque placere: nam, vt Theognis ait, laudatus a Platone poeta,

οὐ δὲ γὰρ ὁ Ζεὺς
Οὔθ' ὕων πάντας ἁνδάνει, οὔτ' ἀνέχων.

mihi quidem, cum has epistolas cum ijs, quę a Græcis, Latinisve scripta olim sunt, contuli; valde hæ cum illis congruere videntur. Sed pollutas pleriq; lue quadam etiam nunc aures habemus; nec plane dum e vulgi fæce enatauimus atque emersimus: paucos enim adhuc bonos auctores Etrusca habuit lingua, quibus lectitandis nostrorum hominum expoliretur, expurgareturque iudicium. Itaque homines ornatæ, factęque orationis insueti, nec pulchritudinem intelligunt, aut cernunt, & splendore ipso præstricti læduntur; pręsertim qui in veterum Græcorum ac Latinorum libris vsque adeo versati, volutatique non sint, vt illorum virtutes aut transferre ipsi in sua scripta, aut in alienis agnoscere non possint: atque Etrusce quidem a Bembo scripta hęc sunt. Latine vero de Aetna ad Angelum Gabrielem scripsit adolescens; quem video libellum illi postea Seni non valde probatum fuisse: de Virgilij Culice, & Terentij fabulis librum vnum: de Guidoubaldo Feretrio, atque Elisabetha Gonzagia ad Nicolaum Teupolum librum itidem vnum, qui valde doctis omnibus probatus est; a Gabriele quidem Faerno, homine eruditissimo atq; huius generis acerrimo existimatore, in cælum fertur. Sunt etiam Bembi, pręter eas epistolas, quæ Leonis nomine ab eo scriptę sunt, suarum quoque priuatim epistolarum volumina; ac seorsum epistola de imitatione ad Ioannem Picum libri prope instar, sane perlegenda. sunt prætera eius versus Latini multi, dulces, elegantesq;; vt me quidem æque propemodum, ac veterum illorum poetarum scripta, delectent. scripsit etiam magna cura, magnaque asiduitate ciuitatis suæ historiam, nudiusculam illam quidem: est enim vnum Cęsarem imitatus; sed puram in primis atque illustrem.

L 2

IOANNIS CASAE
AD ILLVSTRISSIMVM, AC SAPIENTISSIMVM Venetiarum Principem,
Franciſcum Donatum
In Hiſtorias Petri Bembi.

VLTAE ſunt artes, Illuſtriſsime PRINCEPS, quod tu minime ignoras, cum ad vitam ſuſtentandam inuentæ, tum ad cultum, aut etiam ad iucunditatem, voluptatemq; ab hominibus excogitatæ: quarum in ſingulis qui excellenti quadam ſcientia aliquando præter ceteros pręſtiterunt, magno apud omnes gentes in honore habiti ſunt. nec vero iniuria id quidem: nihil eſt enim præſtantius, nihil omnino homini laudabilius, quam de hominum genere bene, quoquo modo poſsis, mereri; eamque cognationem, quam a natura habeamus, noſtra quoque opera, hoc eſt dandis beneficijs, arctius etiam aſtringere. Quod ſi harum commoditatum, vtilitatumque effectoribus tantus honos habendus eſt ſingulis: quibusnam tandem aut litterarum, aut operum monumentis eius gloriam digne illuſtrabimus, ſi cuius ars, ac diſciplina tanta ſit, vt vniuerſa illa contineat ac complectatur? aut ſi quis harum omnium artium moderator, & tamquam architectus, quatenus quamque, quoque modo progredi deceat, indicet atque præſcribat? eſt enim difficilis illa quidem, & ardua in præclaris nonnullorum hominum inge-

ingenijs, ceterarum omnium princeps, ac magistra, minime tibi quidem incognita, facultas quędam, quę ciuitatum procurationem sibi vindicet, & reip. regendę muneri præposita sit. atque eam artem ciuilem rationem, eandemque prudentiam licet appellare. cuius quidem disciplinæ qui compotes sunt, non vna modo, aut altera re separatim hominibus commodare, ac prodesse, sed vniuersam eorum gubernationem suscipere volunt: nec illud efficere solum conantur, illi priuatim vt libere, vt tuto, vt iucunde, sed vt bene etiam beateque publice viuant. Quamobrem tanti, ac tam præclari operis artifices, non vt reliquarum artium magistri laudibus solum extollendi sunt, sed etiam, si modo dictu fas est, in deorum immortalium numero, quibus cum humanarum rerum procurationem propemodum communem habeant, venerandi atque colendi. atque horum artificum vestro in senatu maxima omnino facultas est, semperque fuit: id quod res ipsa declarat: nec enim tanta, tamque opulenta, ac beata ciuitas vel constitui initio potuit, vel deinceps tantopere augeri & crescere; nec vero vno, eodemque statu, & tamquam habitu tot sæcula, id quod nullis gentibus, vt totius vetustatis memoriam quam longissime repetamus, vsu euenit, manere, sine eximia quadam prudentia, sineque admirabili ac diuino cum patrum vestrorum, tum vestro, qui nunc eam talem tantamque tuemini ac regitis, consilio. Ac video equidem pluribus, quam vos, gentibus aliquot annos dominatam olim esse ciuitatem vnam, aut alteram. verumtamen (libere enim dicam, quod sentio) imperium bello partum sæpe feritatem, sępe violentiam, atq; iniustitiam, fortunæ quidem certe temeritatem semper habet. at bene domi constituta res, sineque vllo ciuitatis motu tot sęculorum diuturnitate firmata, vna, eademque reip. ratio moderata & concors, ea vero tota virtutis est, ac prudentiæ. itaque in bello illæ, atque inter arma cum stetissent, in pace atque in otio conciderunt; quippe, quæ non ratione, sed viribus nixę erant: nec enim quietis, hoc est parendi vicissim atque imperandi, artes didicerant.

vos

vos pacis, id est iuris, atque ęquitatis studia, quæ vincula sunt ciuitatis, cum domi coleretis, nihilominus foris belli gloria floruistis. etenim cum ciuilis illa, quæ modo a me appellata ratio est, duabus contineatur partibus, bellicarum, atque vrbanarum rerum scientia, & tractatione: illi, cum bellicam laudem nimio adamassent opere, alteram reip. partem incultam propemodum reliquerunt: vos vtramq; quidem, sed pręcipuam, vt par fuit, maxime adepti, complexique estis. ergo ex omni Italia, tamquam e turbulento ac formidoloso mari aliquo, tanta hominum vis ad vos confluit, vestramque in vrbem se se, quasi in portum, refert, vix vt iam capere tantam multitudinem suis illa tectis possit: qui cum e suis ciuitatibus in vestram migrant, protectiores ab iniurijs fore domi se se vestræ aduenas, quam suæ ciues, certe confidunt. Maxima igitur laus vestrę reip. vobisque magnis, clarisque in ea ciuibus debetur; quæ in eo munere, quod de humanis omnino muneribus longe præstantissimum sit, vna excellat plurimum. pręstant enim alij alijs virtutibus populi. vobis autem id vnum proprium perenneque est, rem tueri publicam; hoc est humanum genus animi ratione, non felicitate aliqua, quę casum habeat necesse est, & varietatem fortunæ propriam, conseruare: hęc enim & stabilis ipsa est, & diuturnitatem atque adeo, quoad res humanæ ferre possunt, perpetuitatem, quod vestra est resp. consecuta, parere consueuit. Fortunati igitur ciues tui.

Te vero equidem semper beatum, semper gloriatione dignum existimaui: cum propter multas, magnasque virtutes tuas, animi magnitudinem, continentiam, suauissimos, eosdemque castitatis, religionis, pietatis plenissimos mores, dulcem illam tuam, vberemque dicendi copiam; tum vero propter diuinam istam animi tranquillitatem, atque æquitatem. Cum enim tot annos in hac post hominum memoriam clarissima rep. summa cum gloria versatus sis; cumque dignitatis præstantia quamplurimis semper anteieris: communis iuris æquabilitatem transisti numquam, ac ne cogitasti quidem. quin etiam (memini enim me de hoc ipso

BEMBO ſępe audire) cum tua te virtus multos iam ab hinc annos ad ſummam amplitudinem perduceret; tuaque præclariſsima patria ad iſtum honoris gradum, quem vnum altiſsimum habet, ipſa te tollere cuperet, atque adniteretur, deque tua gloria ſollicita eſſet: liberaſti tu eam omni cura, atque alijs quibuſdam, in iſtum locum magna quadam properatione feſtinantibus, cum anteuertere poſſes, vltro ceſsiſti: magnifica vero laus, honorem, tantum prę ſertim, cuius cupiditate ceteri inflammentur, tam modice concupiſcere. ſed eadem tamen ipſa reſp. ſimul ac data facultas eſt, iamdudum tibi debitam, tibique reſeruatam dignitatem iſtam ad te ſcilicet eundem cupidiſsime detulit. neque tamen, ne ſic quidem, ęquabilitatem animi tui tu illam veterem amiſiſti. atque hoc ipſo in honore maximo gerendo, cum grauitatem ac dignitatem ſic adhibeas quaſi reip. humanitatem, facilitatemque, vt tuam, retines. ita nec ciuitatis maximæ clariſsimæque maieſtas deſideranda eſt; nec optimi, præſtantiſsimique ciuis humanitas requirenda. Quid, quod duarum maxime inſignium virtutum, integritatis, ac prudentiæ tuę, duos eſſe certiſsimos teſtes videmus, paupertatem alterius, ſummam alterius tuam apud omnes gratiam, atq; auctoritatem? quo quidem ex teſtimonio intelligere omnes neceſſe eſt, ita te in rep. adminiſtranda ad octuageſimum vſque annum ætatem contriuiſſe, vt publicas res ſic procurares, vt tuas; ſic autem ab ijs manus abſtineres, vt ab alienis: ita factum eſſe, vt, cum tu ſic animum induxiſſes tuum, vt bono ciui gratis reip. ſeruiendum eſſe ſtatueres; illa contra egregię tuæ erga ſe voluntatis tibi præmium, quod habuerit prę clariſsimum, laudis & gloriæ tribuere cupierit. Ac mihi quidem in te intuenti verum omnino videri illud ſolet, quod a ſapientibus traditum eſt. aiunt enim homines ferreis alios, alios ęreis, quoſdam argenteis animis gigni: eſſe etiam paucos illos quidem, ſed tamen nonnullos, quibus aurea animorum natura data eſt, ijſque ſeorſum regendarum ciuitatum munus a Deo adſsignatum: illos alios, quo ſuaquemque aut duritia, aut vilitas impellat, ferri: at vos ex illo

aureo genere natura ipſos per vos locupletes atque honoratos, ad ſalutem ciuium, populorumque incolumitatem, vitamque omnium quietam & beatam ortos, nec honores concupiſcere, & diuitias contemnere, & generoſarum volucrum ritu, cælum modo ſpectare, vbi vobis ciuitatum rectoribus, ac conſeruatoribus certum locum, ac diffinitum eſſe teneatis. Quę cum ita ſe ſe habeant; tam præclari hominum maximorum cœtus atque concilij inſtituta, tam diuturnæ reip. moderationem, tam eximiæ ciuitatis magiſtratuum deſcriptionem, opes & copias, tum res veſtras domi bellique geſtas, a populis gentibusque alijs audiri, manareque ad poſteros, non iam ad veſtram modo gloriam pertinet, ſed etiam ad eandem ipſam, in qua verſamini atq; exercemini, hominum ſalutis curam: habebunt enim exterę nationes non modo, quod magnopere laudent, quodque admirentur plurimum, ſed etiam quod imitari cupiant, vndeque exemplum petere poſsint, qualem eſſe optimam, firmiſsimamq; remp. ac ſtatum ciuitatis maxime diuturnum, maximeque expetendum, oporteat. Quare rerum veſtrarum hiſtoria hęc, quam Petrus Bembus Cardinalis vir idem clariſsimus, idem ſcriptor vnus omnium politiſsimus, ſcripſit, merito & flagitata iampridem a multis eſt, & expectata ſemper ab omnibus. quid enim aut ad delectationem iucundius, aut ad diſciplinam (eſt enim hiſtoria vitæ magiſtra) grauius, conſtantius ve eſſe poſsit, quam ciuitatis omnium prudentiſsimæ leges, mores, inſtituta, conſilia, magnarum variarumque rerum caſus atque euenta, de omnium dulciſsimo elegantiſsimoque auctore audire; eoque ipſo nec in mendacio gratiam quærente, nec in veritate ſimultatem extimeſcente? fuit enim Bembi non ſtilus modo purus & elegans; ſed animus etiam ſincerus in primis ac ſimplex. qui cum ſumma iam ſenectute patriæ veſtræ rogatu, vel iuſſu potius, res veſtras geſtas ſcribere aggrederetur, neque ad hanc ætatem, memoriamque noſtram peruenire ſe ſe ſcribendo poſſe confideret; ſępe mecum locutus eſt, & quidem crebro te appellans, cum permoleſte ferret excludi ſe ſe tem

pore a tuarum laudum, tuique similium commemoratione. qua nos re commoti faciendum nobis esse duximus, vt eius historiam ad te potissimum mitteremus, optimi scilicet senis virique clarissimi, atque hominis disertissimi plenas grauitatis, plenas auctoritatis, plenas dignitatis lucubrationes; ad sanctissimum itidem, e germanoque illo Platonis auro senem, in clarissima post homines natos rep. principem, ciuemque vnum omnium facundissimum. Accipies igitur tu illam, non a nobis quidem, sed a Bembo per nos tibi missam: patriæque tuæ vtrumque gratulabere: eadem enim res maxime scriptione, ac memoria dignas ad historiam suppeditauit; eadem grauissimum luculentissimumq; suarum rerum gestarum scriptorem, ac testem peperit.

IOANNES CASA
RANVTIO FARNESIO
CARDINALI S.

NON eram equidem nescius, eum iam in locum progressam esse virtutem tuam, vt amplissimo isto honoris ac dignitatis præmio diutius carere non posset. Cum enim superioribus mensibus, permultos dies vt tecum essem, mihi contigisset, facile, præsertim id curans atque attendens, intelligere potui, non modo eximiam quandam ac prope diuinam animi, & ingenij in te indolem elucere, sed ipsos iam apparere virtutis fructus; eosque, præter ætatem ipsam, plenos atque vberes. Itaque non dubitabam, quin Paulus Pont. Max. qui eo vsque virtuti semper fauit, vt eam in alienis vltro tam sæpe hominibus illustrauerit, passurus non esset, vti illa in suis inornata iaceret. Sed, quamquam exploratum tu quidem meritum que ac prope debitum, summum istum honorem assequutu s es; tamen vel hoc ipso nomine, quod istud hono-

honoris insigne, virtutis premium citius, quam aui tui, hominis sanctissimi, in te beneficium omnes dixerint, tibi plurimum gratulor, neque cuiquam concedo; quamquam omnium bonorum flagrare in te studia & voluntates, certo scio: vt plus me voluptatis ac lætitiæ ex ea re ceperit. id, quod ego tametsi pro mea in te, fratremque tuum, virum maxime illustrem, Cardinalem Farnesium, clarissimamq; in familiam vestram obseruantia, mea ipse sponte fecissem, tamen eo etiam non equidem magis, sed, nescio quomodo, libentius facio, quod excitarunt me litteræ tuę, quibus nihil excogitari potest humanius: inuitas enim me non ad gratulandum modo tibi dignitatem tuam, sed etiam ad eam tecum vna fruendam; in quo ego cum suauissimos tuos mores, maximeque in me propensam voluntatem tuam agnosco, tum dupliciter lætor, & quod tantum patrocinium, quantum in tua esse auctoritate & gratia par est, promptum mihi paratumque esse intelligo; & quod de tua bonitate atque humanitate, tanta dignitatis accessione, nihil diminutum esse perspicio. tametsi numquam, id quidem aliter fore, putaui. Sed ad illud redeo, vt non modo istam tibi dignitatem gratuler plurimum, magnopereque gaudeam, ne fortunam quidem honori tuo defuisse; sed multo etiam magis ea re læter, beatumque esse te prædicem: *ἀγαθὸς γὰρ ὢν ἀνὴρ εὐδαιμονεῖς*: Sic enim est profecto. nam, cum fortuna bonis comitatur, vix tum demum laudem habet & plausum; improborum autem, aut etiam obscurorum hominum, prosperitatis inuidia est comes. Quo magis enitendum tibi est, omnique cura, studio, labore, industria perficiendum, vt hominum summam de te expectationem, quam prima tua isthæc ætas, tam vario laudis genere florens, tamquam ver futuram anni vbertatem ostendere solet, sic excitauit, non modo expleas, sed etiam superes. Perge igitur, qua cœpisti, eadem celeritate & cursu ad virtutem contendere: neque de tuo pristino labore, assiduitate, diligentia, industria, quicquam remiseris: breui enim & obtrectatorum voculas, si quæ concitatæ sunt, compri-

mes, & Pont. Max. amplissimique collegij vestri, in te cooptando, iudicium non comprobabis solum, sed etiam illustrabis; perficiesque, vt nullum esse tam nouum, tamq; exquisitum honorem, qui in amplificanda dignitate tua extraordinarius videri posit, omnes & intelligant & fateantur. Qua quidem in re, pro eo quanti te facio, sępe multumque de te cogitans, grauem tibi constitutam esse aduersariam video: est enim non ineptiarum modo, sed vitiorum etiam omnium altrix & procreatrix assentatio: ea igitur animum tuum, qui & natura firmus est, & educatione ac disciplina corroboratus, quamquam est illa quidem temeraria atque impudens, fortasse nonnihil verebitur. Sed eadem tamen, ętate, quæ tua lubrica est ac periculosa, tum potentia, quæ solet esse licentior, freta, adoriri te minime dubitabit. quæ cum & fallendi & impellendi omnes vias nouerit, omnium temporum momenta teneat, omniaque ad voluntatem loquatur, omnes autem cupiditates exsuscitet, eadem ijs ministret omnia, semouenda tibi a te est, proculque ab animo, atque auribus tuis eius præstigiæ & quasi cantiones, remouendæ. Quod tibi quidem facile factu erit: est enim vna simplexque cautio. etenim, si eos audies, si ijs aures tuas dederis, quorum monitis ac præceptis animus tuus excultus, tamquam astrum, enitet ac splendet; si eos, qui tibi hactenus iter monstrarunt, duces habebis, nihil errabis, atque ad virtutem, quamquam *μακρός τε καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν*, quam celerrime peruenies. Verum sentio me ab eo, quod his litteris propositum fuerat, aberrasse longius: fecisseq; insolentius, qui te, in eo præsertim, in quo gratulatione magis vtendum fuit, cohortari ausus sim. Sed dabis mihi profecto veniam, tuę laudis ac gloriæ studijs incenso, si sim ardentius fortasse elatus, quam tua summa dignitas, pudorque meus postulauerit.

IOANNES CASA ARCHIEP. BENEVENT.

PETRO VICTORIO S.

VVM forte ad quotidianas occupationes meas podagra accesſiſſet ſane moleſta: redditæ, mi VICTORI, mihi ſunt litteræ tuæ. Eo factum eſt, vt ſerius ad eas tibi reſponderem, quam noſtra ſumma coniunctio poſtulabat. Sed eas tamen litteras eruditionis atque elegantiæ plenas: amore autem ſingulari illo in me tuo etiam redundantes, gratiſsimas, iucundiſsimasque mihi accidiſſe ſcito. Quod enim vir omnium doctiſsimus, atque in iudicando acerrimus, pedetemptim, verecundeque diſſentire a nobis aggrediebare, in re præſertim haud magni apud me ponderis: veterem tuam erga me beneuolentiam, amantiſsimiq; animi gratum obſequium agnoſcebam. Quod autem Electræ orationem aliorſum, atque ego, alijque multi acceperamus, interpretabare: idque ſtilo illo tuo ſubtili, atque preſſo, qualis eruditorum hominum ſermo inter ſe de ſtudijs litterarum diſputantium eſſe debet, declarabas: in eo ingenij, doctrinæque, & eloquentiæ tuæ vis, lumenque mihi iampridem cognitum, elucebat. Verumtamen, quod ad me attinet, omni ego te moleſtia libero: ſiquidem in eo expeditiſsima mea ratio eſt. Nos enim poëtarum more vti ſe res dederit, ita vel populi, vel eruditorum hominum ſententiam noſtro quodam iure ſequimur, atq; alias ſi ſit opus, aliter de eadem re dicimus. Quare, mi Victori, optimos adoleſcentes, mihique iure cariſsimos, qui apud te erudiuntur in litteris, poſthac, mea quidem cauſa, ſententiam tuam ne celaueris: neque id amicitiæ tribues, quod ab amicitia plurimum diſcrepat, vt expurgare iudicium noſtrum non audeas. Atque adeo ſic habeto, nihil mihi in litteris tam plane eſſe exploratum atque compertum, quam quod tu idem probes, atq; confirmes: quam-

quam

quam de his quidem Euripidis versibus nonnulla mihi in mentem veniebant, cur in pristina illa mea interpretatione propemodum perseuerarem. Primo enim vix mihi verisi mile fiebat, calamitosissimę virgini, in tanto capitis sui, fratrisque sui discrimine, otium ad contemplandam, ac prædicandam Helenę pulchritudinem fuisse, præsertim quam odisset, quam etiam diris statim prosequeretur, cuique deos iratos atque infensos optaret: propterea quod se fratremque suum, totamque Græciam euertisset. Nam ita Helenæ personam tractare Euripidem par fuit, vt Electrę personæ, quam in manibus habebat, ne obliuisceretur. Deinde Helenę pulchritudinem, quę nulla ei mulieri sua culpa obtigerat, indigne ferentem Electram facere, fortasse nihil attinuit: at lasciuiam, & formæ, cultusque importunum illud studium, in sororis cęde, & luctu, in domus, familięq; ærumna, atque excidio reprehendere, ac detestari: id vero cum Electræ persona congruere, nisi te aliter arbitrari viderem, plane putassem. Nam quod ait Electra, suę huiusce orationis initio, ad ingenium naturamque referri mihi aptius videbatur, quam ad corpus & pulchritudinem posse: sic enim interpretamur. Quam magnæ ingenij sunt, ac naturę in vtramq; partem vires: ferimur enim natura alij ad pernitiem, alij ad salutem, vt quiq; procliues ad virtutem, aut ad vitia sumus: pessundedit ergo Helenam non forma, sed ingenium. Nam pulchritudo quidem multis sępe malo, multis sępe saluti fuit. Quod video idem præcepisse eos, qui de finib. bonorum disseruerunt: vt ea sententia, quam duobus his versibus complexus Euripides est, vix futura vera sit, si hoc sensisse illum defendimus: qui pulchritudinis compotes sint, salutare quiddam habere: at inuerecundum, impudicumque animi ingenium qui possident, ijs ea res semper calamitati est, numquam saluti. Helenæ quidem certe non pulchritudo profuit, sed ingenium obfuit. Id igitur mihi accusare videbatur infelix Electra, pannisque obsita, torridaque: Helenam inclinata iam ętate meretricium animum illum pristinum retinere, quum fugæ infamiam illam

subijs-

ſubijſſet, propter quam in publicum etiam prodire, non auderc ipſa ſe fateretur. Caſtiſsima ſcilicet puella vehementer indignatur, queriturque, eam iam prope anum factam, ne malo quidem doctam, deterreri a laſciuia ac petulantia poſſe. Ipſum quoque verbum Mulier, neſcio quid vituperationis præſeferre viſum olim mihi eſt, quum illud neſcio quid verſiculorum luſimus. Eſt eadem, quæ ſolet: non Helena, inquit, ſed mulier. Illud etiam interdum ſuſpicari mihi veniebat in mentem, ſi ad cutem totondiſſe Helenam capillum Euripides ſignificaret, dicturum illum fuiſſe potius ἐν χρῷ, aut ἐν βάθα, quam παρ' ἄκρας τρίχας: quod video doctis nonnullis idem placere. Sed hæc tu melius ſcilicet, vel longe potius omnium optime: nam nos quidem vehementer ſane occupati, non tam vt aliquid ſtatueremus; quam vt aliquid ad epiſtolam tuam reſcriberemus, curſim hęc ad te exarauimus. Quare ad illud redimus, quod initio ſcriptum a me eſt: pro ſexcentis mihi auctoritas, iudiciumque tuum rationibus ſemper erit: eaque mihi loci huius, aliorumque omnium interpretatio erit certiſsima, quam tibi maxime probatam eſſe intellexero. Vale XI. Calend. Febr. MDLVI.

GASPARIS CONTARENI, VITA.

Non suo loco posita, quia sero ad nos missa est.

VM per multum inter laudationem atque historiam interesse oportere facile intelligerem; propterea quod illa virtutis modo præconium quærit; hæc veritatis in vtramque partem testimonium continet; sæpe mihi de GASPARIS CONTARENI vita cogitanti veniebat in mentem, vereri, ne, si eam litteris mandassem, laudare me hominem magis quam, qui eius vitæ cursus fuisset, narrare voluisse, multi arbitrarentur, qui cum commemoratum a me de illo nihil viderent, quod esset a laude seiunctum, quæ reprehensionem habitura fuissent, dedita opera a me prætermissa esse existimarent. Sed cum laudatoris sit, de cuius laude dicit, eius bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni adfingere; vitia oratione attenuare, aut etiam silentio præterire; in altero facile præstare possum, vt hic meus commentarius plurimum a laudatione dissentiat: nec enim sermone nostro Contareni virtutem augere conandum nobis est: in altero, vt de eius vituperatione indicem nihil, non nos, sed res ipsa laudationi persimilem narrationem nostram efficiet. Quod si qui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari sentiant, quam quantum de sua ipsi sibi polliceri soleant, aut egre id fe-

rant, aut orationi meæ fidem non habeant, ij sic cogitare debebunt; dici hæc a nobis de eo, qui iam non sit: quique cum suæ ciuitatis probis viris omnibus, tum aliarum gentium, exterarumq; nationum clarissimis quibusque hominibus notus, beneq; cognitus fuerit. quorum cum magna pars sit superstes, nulla nobis causa est, cur de mortuo mentientes, tot viuorum, illustrium præsertim hominum, vanitatis impudentiæque nostræ testimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus, fauere potius quam obtrectare omnes debebunt. mihi certe aut de Contareno tacendum fuit: aut de eo, ni mentiri forte maluissem, cum laude dicendum.

VENETORVM Ciuitas optime morata, optimeque constituta est: id ex eo intelligere licet, quod vna temperatione, vnis legibus, sine vlla seditione, sine vllo intestino malo, annos eorum respublica amplius mille manet: quodque a paruis initijs profecta ad eam opulentiam atque ad id imperium, quod videmus peruenit: complures vrbes, easque magnas atque florentes, socias vectigalesque habet: Corcyræ, Cretæ, Cypro, multis magnisq; insulis, transmarinisque prouincijs dominatur. Classem instructam paratamque habet, quantam nullus rex, nullæ nationes valeant comparare. Ea ciuitas vna omnium, de quibus memoriæ proditum sit, libertatis ęquabilitatisque maxime amans, maximeque retinens est: quippe quæ durissimis quondam Italiæ temporibus; seruitutem fugiens, e continenti sese in vndas æstusque coniecerit; fortunisque omnibus relictis, vnam modo secum extulerit libertatem, atque in ea tuenda tot sæculorum spatium versata, studium voluntatemque, vsu etiam atque exercitatione corroborauit. Itaque libertatis fortasse nomen alibi quoque gentium inuenias; libertatem ipsam puram atque incorruptam, ab omnique metu vacuam, vtinam aspicere in alijs ciuitatibus, vti quondam fuerat, deorum nobis beneficio aliquando liceat. Illud salutare institutum mordicus a Venetis retentum est, vt reipublicę attingendę,

tingendę præter quam ijs, qui initio in ciuitatem conuenerunt, quique germani Veneti & tamquam aborigines sunt, potestatem præterea facerent nemini; nisi siquando deliberata re, bene de republica meritis, eius vrbis inquilinis, alijsue quibusdam, id ius nominatim ad hodiernum diem concessum est. Ex eo igitur priscorum genere ciuium Aloisius Contarenus fuit, cum prudens paterfamilias & locuplex, tum prętans senator & nobilis: atque is Polyxenam Malipetriam in matrimonio habuit, feminam primariam; ea, cum aliquot iam peperisset pueros, neque ij diutius viuerent, ad amicas æqualesque dicitur rursum pręgnans retulisse; a quibus, vt sunt pleręque mulieres religiosæ, admonita esse dicitur; vti qui natus esset puer, ei nomen imponeretur vnum ex ijs nominibus, quibus vocati ij reges sunt, qui ad Christum Deum nostrum paruulum ac lactantem venerunt: fore enim vt vitalis esset. Cum salua igitur paucis post diebus peperisset, puerum nominari GASPAREM iusit, qui primus eius familiæ hoc nomine appellatus est. Is vbi adoleuit magna in eo ingenij indoles erat, magna ad litterarum studia propensio: itaque facile Aloisius pater, consilium, quod de puero ceperat, mutauit: mercaturis enim illum faciendis, reique augendę, quippe cui multę atque amplæ multis in locis res rationesque cum multis essent contractę, filium scilicet natu maximum Venetijs destinauerat: est enim fere in liberis ciuitatibus, mercaturis rem quęrere, nobilitati quoque non modo non turpe, sed, si bono modo fiat, etiam honestum. verum vbi pueri ingenium naturamque, maius quiddam spectare atque polliceri intellectum est, consilium illud de mercatura funditus pater abiecit; neque vlla in re filij voluntati ac studio defuit. Is vbi quod satis esset operæ Antonio Iustiniano, Laurentioque Bragadeno Venetijs visus est dedisse: nam ij publice a ciuitate constituti erant, qui iuuentutem in dialecticis, atque in philosophia erudirent: Patauium profectus, Petro Pomponatio Mantuano, magno

nobilique philosopho, in disciplinam sese tradidit. Erat in adolescente naturæ vis peracris illa quidem, &, vt mihi videbatur, peracuta, sed tamen nescio quomodo magnitudine & firmitate potius præstans; &, quod maxime rem continet, ad sapientię studia accommodatum & tamquam philosophum inerat ingenium: memoria omnino valebat plurimum: huc accedebat animi ac victus vitæque totius constantia quędam, vt, quam semel instituisset rationem, de ea non defatigatione, non pigritia, non voluptate depelleretur. Opinio est in omni vita re venerea illum omnino vsum esse numquam, defixa mens scilicet in eo studio, cui se ab ineunte ętate dediderat: eoque capta atque alta, nihil præterea concupierat. itaque celeriter assecutus est, vt æqualium magister, grandiorum natu magistrorumque tamquam ęqualis, & compar haberetur. certum temporis spatium, horarum sane haud amplius trium, meditationi & bibliothecæ attributum, & tamquam sepositum habuisse dicitur, cui tempori nec vmquam quicquam detraheret nec fere adderet; qui reliquus erat dies in congressionibus amicorum, collocutionibusque consumebatur: eę de litteris scilicet erant, vt in suo studio, ne cum vacare quidem videretur, cessaret. Idque ipsum, nihil agens, ageret tamen vrgeretque propositum, & tamen animum a contentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipso meminimus, cum diceret numquam se in omni adolescentia commisisse, vt mane aliquid postridie aggrederetur ediscere, quin prius ea quę pridie percepisset, diligentissime reminiscendo recordatus esset: vitandam enim asotorum consuetudinem aiebat, qui crudi sese tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, onerantur que, minus virium, minus valetudinis habent. in eo igitur cursu, cum sedulitate magis quam contentione aut labore admirabiles progressus efficeret: atque eos, qui in eodem curriculo erant, longo interuallo antecederet, mortem Aloisius pater obijt. Duo de viginti ille annos natus erat eo tempore.

re. liberorum autem, magnum ſane numerum, filios ſeptem, quattuor filias, preterea magna cum multis contracta implicitaque negotia, Aloiſius reliquerat. Atque odioſum omnino negotium eſt homini in cogitationis ac doctrinæ ſtudijs occupato, familiaris rei procuratio: vt minus mihi mirum videri ſoleat, Democritum, nobilem quondam philoſophum, vt ea cura, eoque impedimento liberaretur, omnes fortunas ſuas, ſicuti litteris proditum eſt, abieciſſe. Verumtamen quamquam inuitus ac mærens diſcedebat à litteris, tamen Patauio profectus eſt: atque eandem illam animi moderationem æquabilitatemque adhibens, fratribus partim in Apuliam, partim in Alexandriam (ibi enim magnas ſocietates Aloiſius pater habuerat) diſtributis, partim Venetijs relictis; bene domi conſtitutis rebus Patauium reuerſus eſt: ſtudiumque haudquaquam longo interuallo a ſe intermiſſum, cupide renouauit. in ea vrbe doctiſſimorum hominum plena, ac liberalibus artibus affluenti, aliquot annos commoratus eſt: cum in principibus iam philoſophis numeraretur, atque eius nomen plurimum in dies increbreſceret. Atque hoc loco poſtulari exigique a nobis arbitrati ſumus, vt, qui eius progreſſus & quale tamquam iter ad percipiendas fuerit diſciplinas, demonſtraremus. A primis igitur dialecticæ elementis profectus ſic omnem philoſophiam perluſtrauit, vt illius ſingulas tamquam oras non viſeret modo atque inſpiceret, quod plerique facimus, ſed in vnaquaque etiam illius quaſi regione commoraretur & habitaret. itaque illud aſſecutus eſt, nihil in ea vt arte, ita copioſa & magna atque varia, tam eſſet magnum atque arduum, aut tam minutum atque paruum, quod eius aut diligentiam lateret aut fugeret intelligentiam: nihil autem tam abſtruſum aut reconditum, quin promptum illi expoſitumque quamuis ſubito eſſet atque ex tempore. Eius nos rei per magnum quondam ſpecimen cepimus: nam cum Florentię forte eſſemus, qua ille Roma profectus, iter in Germaniam habe-

bat ad Cæsarem erant in ea vrbe, cum alij complures in ea philosophia, quę de natura est, docti atque exercitati, tum duo prętER ceteros PETRVS Victorius & FRANCISCVS Medices, quorum erat vtriusque & natura admirabilis & exquisita doctrina; tum studium ardens in vtroque ac peracre vigebat, flagransque & singularis in vtroque industria: sed alterius breue tempus doctrinæ augendæ & declarandæ fuit; Victorius qualis vir, quantusq; iam tum esset, ea, quæ nunc est eius doctrina, libri que ab eo editi declarant: ij per eos dies ad Contarenum sane ventitabant, a quo nos quoque non fere discedebamus: hoc affirmare possum, cum omnis inter eos sermo esset de physicis, nullius rei mentionem esse factam a summis illis viris, ingenio præstantibus, animo vacuo, otio abundantibus, studio incensis, tempore paratis, a bibliotheca & litteris recentibus, quin eam Contarenus, & memoria teneret, & intelligentia comprehensam haberet, & oratione tam facile explicaret, quam quę facillima sunt. Pręstabat id non tam credo memoria, qua tamen valebat, vt antea dictum est (natura enim quoque plurimum ille excellenti fuit) quam ipsa, via ac ratione percepta, doctrina: sic enim eum ipsum dicere solitum esse accepimus. Non modo certam artium multarum inter se quandam naturalem esse dispositionem, vt aliam alia suo quęque loco deinceps tamquam subsequatur, & cum priori posterior quasi coagmentetur: sed vnius quoque eiusdemque cuiusuis scientię si quis ordinem & tamquam seriem conturbauerit atque resciderit, ad exitum perueniri non posse: magnoque in errore versatos, superioris ętatis homines aiebat esse, qui multa properantes transilirent; aut vllam artem ediscere se posse dissipatam arbitrarentur, aut mutilam atque hiantem: amputatis enim interscisisque disciplinis progredi perueniri que ad scientiam non magis posse, quam interruptis iter pontibus confici. Vnum autem omnino sibi comitem ac monitorem ad Aristotelis iter, multis sæpe obstructum difficultatibus, Thomam Aquina-

Aquinatem asciuerat, hominem non contentionis, sed veritatis amantem. qui & subtilitatem habeat, nec vltra, quam par est, progrediatur acumine; atque idem articula tim partiteq; ac distribute doceat; doctus etiam Græcis Latinisq; litteris erat. Poetas Homerum, Virgilium, Lucretium, Horatium lectitauerat atq; didicerat. Itaq; cum non artis factitandæ, sed eruditionis liberalisque doctrinę fruendę causa, philosophię se dedidisset, omnes tamen artifices, magistrosque omnes, non scientia modo, sed fama quoque & celebritate facile superabat. Erat hominis vita atque victus non tam exculti atque expoli tus, quam cum grauitate quadam simplex ac lenis placatusque; oratio inculta illa quidem atq; inornata, sed hoc ipso, quod omni careret fuco elegans ac cum auctoritate. nulla mollities, nullæ, ne in adolescentia quidem, animi aut corporis deliciæ; sermo nulla assentatione suffusus, nulla animus maleuolentia infuscatus. Et cum festiuitas leposque haud magnopere adesset, aberat etiam rusticitas atque tristitia. Quin etiam hoc ab eo dici memini; deuorare sese certorum hominum (qui in aliqua vitę parte claudicarent) incommoda aut etiam vitia solere, simulac de bonis, quibus illi excellerent, aliquid degustasset. Ac cum Galeatius Florimontius, qui nunc Suessæ episcopus est; vir cum omnibus honestis artibus perpolitus, tum præcipue castus atque integer, tum religione ac pietate in primis incensus; in notandis autem reprehendendisque amicorum vitijs vnus omnium maxime acer ac liber castigator nonnumquam etiam subamarior, atque is a Contareno in fratris locum diligebatur. Cum ille igitur nobis audientibus nequire se satis mirari diceret, illum, qui omnium esset mundissimus ac sanissimus, cum hominibus quibusdam, quos ipse appellabat, id, quod nobis minime necesse est, qui turpitudine aliqua, tamquam morbo, adfecti atque inquinati haberentur, tam sępe conflictari. Quæ ille cum sane commotus ac stomachans diceret. Quid nos, inquit Contarenus, numquam ne ab-

sinthio

sinthio aut scamoneę radice curari nos patimur? Quid ni? inquit ille. Ergo inquit Contarenus earum potionum exsorbemus sapores tæterrimos, vt suco epoto, illius iuuemur vi salutari, horum vitia, si qua sunt, non deuorabimus, & tamq̃ amaritiem perferemus atq; exsorbebimus, vt illorum tamquam vescamur virtute, atque alamur bonis? quid autem ipsis nobis fiet, si amandum statuerimus, nisi qui perfectus absolutusque fuerit; esse neminem: laudare se, quod in quoque probaret, libenter aiebat, quod reprehenderet, vituperare non se necesse habere. Hanc animi æquitatem, hanc tam præclaram maximarum artium doctrinam, alia longe ijs maiora bona decorabant. Summa integritas, summa innocentia, pietas, non hæc quę facie, motu, amictu commendatur, quam in multis cernimus, simulata, & specie, atque oratione hominum opinionem captans, sed solida, nuda, sinceraque, in mente atque in animo inerat. quibus ille rebus instructus, cum magnum eius esset nomen, magnaque non solum laus, sed etiam admiratio, aliquanto citius quam constituerat Patauio decesit. Nam cum omnis prope dixerim terrarum orbis eo tempore contra Venetos conspirasset, tæterrimumque ei ciuitati bellum intulisset afflictis Venetorũ opibus, Patauio ipso obsesso, nec multo post amisso, maturius omnino, quam in animo habebat, inuitus, non dum discendi siti scilicet expleta, domum se se recipere coactus est. Erat eius ætas non dum firmata, vt reipublicę operam nauare posset: itaque in ijs sese studijs aliquot annos continuit, cum eius domus tam quam bonarum artium gymnasium quoddam ab ijs, qui doctrinæ desiderio tenebantur, frequentaretur. Verum tamen ad rempublicam vbi primum accesit, eius ingenium, quod de Hortensio est memoriæ proditum, tamquam Phidiæ signum, simul aspectum ac probatum est. itaque cum tres & triginta tum haberet annos, a ciuitate ad Cæsarem Carolum hunc V. in Germaniam orator (sic enim Veneti appellant) est missus. Legationis mu-

nus

nus magnam apud Venetos habet dignitatem, magnam ad summos honores magistratusque adipiscendos commendationem; sępeque a multis vna petitur, & in comitio suffragijs oratores magna ambitione creantur.

Gerebat illis temporibus in Italia bellum Cæsar cum rege Galliæ, cum quo illi antea quoq; continentia bella intercesserant, atque cum eo Pont. Max. Leo X. se se coniunxerat: cum rege Veneti conspirauerant, atque omnis impetus belli ad Mediolanum consederat; nam eam vrbem Gallis Venetisque defendentibus, Cæsaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, qui cum bellum suæ erat ciuitati, planeq; ad hostem ire se Contarenus intelligebat, apud quem exploratoris, non legati locum obtinere cum necesse esset, atq; ipsa res cogeret. Accedebat etiam quod Cæsarem quibuscum inimicitias exerceret, ijs solere esse amariorem audierat: illisque maxime, qui Gallorũ fauerent rebus. Itaq; animo sane cómoto ad Cæsarem adijsse dicitur; nam & sponte ipse sua verecundus, ingenuo quodam, quod tamen sine segnitia esset, pudore fuit. Verũ eadem illa doctrinæ, castitatis, ingenuitatis, innocentię opinio, multo ante eius aduentum ad exteras quoque nationes perlata, Cæsaris illi animum voluntatemque conciliauerat; nam amare ille plurimum ingenuos apertosq; hominum animos dicitur. Itaq; vt semel in primo illo, qui ei cum Cæsare fuit, congressu, hilari vultu acceptus & comiter appellatus est, faciles ad eum deinde semper aditus habuit: & illo, quamquam ciuitati erat iratus, non modo pacato, sed etiam propicio vsus est. Ac paulatim cum eam, quę antea de se fuerat, opinionem magis ac magis in dies confirmaret atque augeret, iam ipsi Cæsari non modo gratus, sed etiam familiaris erat.

Itaque cum certior factus esset, Gallorum Venetorumque copias in Insubribus fusas superatasque, Gallos ex oppido esse expulsos cæde & fuga suorum, qui eam rem nuntiarent Contareno misisse dicitur, atque ijs præcepisse, vt de incommodo, quod Veneti accepissent, retice-

rent, neque illorum copias in eo prœlio dicerent interfuisse: eam in illo ſeſe corporis imbecillitatem aſpicere, vt excruciari eum illam noctem ſuæ tanta illa patriæ clade nuntiata nolit. In Hiſpaniam Cęſar conſtituerat reuerti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat. itaq, per Belgas profectus ad oceanum perrexit, atq; ibi nauibus conſcenſis in Britanniam appulit, paucisque intermiſsis diebus rurſum naues ſoluit atque in Hiſpaniam contendit. toto hoc itinere eum Contarenus proſequutus eſt, cumque in Hiſpaniam perueniſſent, biennium apud eum eſt commoratus, atque in ea legatione omnino quinquennio conſumpto Venetias rediјt. Cum illud re confirmaſſet, quod a Græcis quibuſdam poetis mandatum ver ſibus video: Magnam gratioſi nuntij eſſe vtilitatem. Nam cum omne id temporis ſpatium inimico inter ſe animo Cęſar & Veneti eſſent, ac fere continenter bello inter ſe contenderent: multa ille tamen ob eam, qua ſuo nomine erat apud Cęſarem, gratiam, obtinuit: multa ſuæ ciuitatis mandata confecit: magno quoque vſui reipublicæ fuit: ſimulque illud eſt aſſequutus, vt multarum magnarumque rerum diuturna tractatione ac conſuetudine; tot nationum naturis, moribus, inſtitutis cognitis atque perceptis, magnum rerum agendarum vſum, magnamque haberet prudentiam. Itaq; cum diligentiam, operam, curam, prudentiamque ſuam ciuitati mirifice probaſſet; abſens & in ſenatum lectus eſt: qui honos Venetorum legibus non fere diuturnior anno & menſibus quattuor eſt: & quod olim, exiguis etiam tunc ciuitatis rebus, precibus rogandi erant, qui domeſticis ſuis relictis negotijs, ad conſilium de publicis capiendum conuenirent, Rogatorum concilium appellatur: eiuſque permagna & poteſtas eſt & dignitas; quippe cui omnis reſpublica permiſſa ſit, viciſsimque in hac ciuitatis amplitudine ac dignitate a clariſsimis quibuſque ciuibus ſummis opibus, ſumma contentione expetitur. Magnæ præterea

auctoritatis est in ea ciuitate magistratus, cui ab eo nomen inditum est, quod præcipua, magna atq; ampla procuratio demandata illi est, ærarij ac vectigalium, quæ in continenti, Veneti magna atq; ampla habent; nam eum magistratum illi Sapientes terræ firmæ appellant. hanc quoque potestatem Contarenus statim renuntiata legatione, maxima totius ciuitatis voluntate, omnibus suffragijs adeptus est. Habuit de ea ipsa legatione, more maiorum, orationem in senatu vberem ac plenam, cum de Cęsaris ingenio, voluntate, institutis, opibus, copijsq; dissereret; earumque nationum, ad quas adijsset, mores, leges, facultates, consilia exponeret: quę cum ab eo distinctius scilicet atque eruditius dicerentur, quàm Venetorum hominum aures audire ad eam diem consuessent; tanta diligentia, tantoque silentio atque attentione audiebatur, vt vocis bonitas, qua ille sane exili fuit, non magnopere desideraretur. Non sum vulgi opinionis, iudicijque nescius: arbitrantur enim philosophiam, hominum, vitęque huius communis quasi corruptelam esse quandam: atq; eos, qui in studijs cogitationis ac doctrinæ, paulo vlterius progrediente ætate versati sint, homines in solitudine atque in angulis educatos, curię lucem aspicere, aut in huius ciuilis turbę, ac fori strepitu & concursatione, & in rerum agendarum tumultu, & tamquam acie, sine magna animi titubatione negant ausuros esse consistere, hominum consuetudinis imperitos, legum, morum, sermonum, voluntatumque ignaros, atque a communi vita et hominum sensibus, victuque longe multumque abhorrentes: sic vulgo existimant. Sed falluntur sane, multoque id aliter euenit. Nam, qui, tamquam inermes, ad prœlium & pugnam; sic nullis aut leuibus doctrinę præceptis, quasi armis, instructi ad rempublicam accedunt, ij artem, quam facere intendunt, vnam quidem omnium maximam ac difficillimam, reipublicæ patrięque periculo discere coguntur; atque vt in vetere Græcorum prouerbio est, dolio faciendo figlinam

aggrediuntur percipere: idque ipsum de malis auctoribus, magistrisque sane inscijs atque improbis; vulgo & foro. Quamquam nobilitari homines ijdem Greci in foro aiunt: qui si hoc sentiunt, virtutem, vt maiore in luce posita locataque sit, ita magis magisque splendescere atq; illustrari, ipsi sane videant, vbi nam eam potissimum in bono lumine collocent: sin illud precipiunt, a populo, bene viuendi rationem, tuendarumque ciuitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus expositam, virtutem venire, næ ego, mihi locum modo demonstrari, magno emere possum. Sed non est ita. Nam sponte quidem sua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt; aut huius nobis ætatis, tamquam sterilitas quædam vehemenrer lamentanda est: quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tamquam consitæ, ad remp. e populi disciplina, & quasi cultura prodire soleant operæpretium est attendere. Nam ij, qui animum philosophię præceptis excoluerunt, regendarumque ciuitatum artem edidicerunt; neq; timidi sunt, quod scientia earum rerum, quas quisque tractet, animum addere, non adimere solet; neque audaces ac temerarij, quod stultitia ac temeritas plurimum ab arte ac sapientia dissident. Reipublicæ vero gubernator ille de populo, nec ignauiam a verecundia segregare, neque præcipitem aut pertinacem ciuem seiungere a forti atque constanti magnopere nouit, nisi vsu demum atque experientia doctus, cum sæpe lapsus, sæpe deceptus multa in rep. offenderit, & ciuitatis periculo ac detrimento (vt antea a me dictum est) prudentiam didicerit. Philosophia autem, quę vel maxime in effingendis, atque ad virtutem conformandis, hominum sensibus atque motibus occupata sit, &, vtvt illi morati tandem sint, quemadmodum cum ijs confligari non incommode queamus, vias rationesque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, &, qui sit optimus reipublicę status, intelligit, & quibus artibus, inclinatæ ruentesque ciuitatis

uitates subleuentur, tenet; & ad eas, quę non optimis instituts ac legibus temperatæ sint, accommodari se se tamen non recusat: remediaque temporum, locorum, casuumque incommodis adhibet salutaria. eadem multa de hominum vitijs, quęque eorum cautiones sint pręcipit. eadem qui, cuique arti, cuique fortunæ, cuique animi aut corporis affectioni, mores sensusq; comitari soleant, commonet. Ad eam doctrinam tam fructuosam, tamque opimam vbi vsus quoque atque exercitatio accessit, tum vero præclari illi ac singulares ciues existunt: qualis vel in primis Contarenus sua in republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus & tamquam philosophię alumnus quidam, ad agendum descendisset, maximo que sibi vsui ea pręcepta, quæ olim imbiberat, esse intelligeret, suos ciues hortari non desistebat, vt ea peruestigarent, quæ de naturis humani generis, deque rerum publicarum gubernationibus a philosophis explicantur. Nec vero occultabat hoc ipse de se; nam a principio, cum primum in senatum lectus fuit, sæpe factum esse aiebat, vt in suggestum ascendere, sententiæ dicendę causa, cum cuperet, ausus non sit; quod pudore quodam & rei insolentia retraheretur: eamq; rem magno sibi dolori esse solitam; itaq; in animo habuisse, nisi eum animi timorem ac verecundiam peruinceret, ad rempublicam posthac non accedere, suumque locum alijs concessurum, quibus ad dicendum animus non deesset: nec enim verum esse, fortibus ac strenuis ciuibus ab ignauis timidisque locum præripi: verum nihil necesse fuit, talis ciuis prudentia ac consilio remp. priuari. Nam paucis mensibus, cum se se animo facile confirmasset, sic sententiam dicebat, vt neminem magis prudenter, magisve composite loquutum vmquam fuisse constaret. Docebat ille quidem verbis, quam maxime poterat, proprijs, cum partite ac distincte, tum memoriter ac copiose. animos autem cum oratione minime conaretur impellere, auctoritate ipsa vehementer permouebat & fide, lingua celeri ac volubili le-

nom

porem atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum esse censebat: animos enim ciuium inflecti atque incitari, quo maxime tempore sedatos rectosque eos esse oporteret, cum consilium capturi de rep. essent, turpe atque inutile esse existimabat: eosq;, qui magno quodam conatu orationis vim ad sensus atq; impetus animorum & motus commouendos admouerent; si id suæ priuatæ vtilitatis causa susciperent, improbe; si reip. causa, arroganter sine controuersia facere aiebat; quod tantum sibi sumant, vt non communi remp. consilio regi velint, sed suo; quamque ipsi probarent sententiam, in eam ceteros ciues non adducere, sed compellere studerent. Eodem tempore Contarenus Brixiæ præfectus renuntiatus est. eum magistratum capitaneum Veneti appellant: quo cum proficisci cogitaret: iamq; impedimenta imposita in lintrem haberet, repente horribilis nuntius adfertur; Romam a Cæsaris militibus captam, Pontificem Max. in arcem compulsum, vrbem ipsam diripi ac vastari. quibus rebus Venetias nuntiatis, magnus subito cum dolor, tum etiam terror inuasit. Itaque mutato consilio Contarenus, cum vereretur alijs armis Brixiam egere, quam, quibus se se ipse assuefecerat, consilio atque auctoritate, eum magistratum recusauit. atq; interim otium a rep. nactus, studijs scilicet suis illis pristinis obsequebatur. Bellum, cum grauis hæc plaga accepta est, cum Cæsare Veneti, ac Clemens VII. Pont. Max. communiter gerebant; sed totius imperij summa tradita erat Francisco mariæ Vrbinatium principi, quem illi ducem appellant; eum Veneti suarum copiarum seorsum ducem habebant; nam ciuem terrestres copias ducere, per leges non licet: ac cum deditione facta, Clemens iam complures menses in custodia a Cæsaris militibus asseruaretur, cumque vrbis depopulandę, vastandę, incendendæ, modum homines feri ac barbari sibi statuerent nullum; cui rei Cæsarem, quod longe abesset gentium, cum maxime cuperet, negant potuisse occurrere: commoti

moti rei indignitate atq; acerbitate Christianorum principes plerique omnes inter se de Pont. Max. e custodia educendo conspirauerunt. eius rei causa concilium Ferrariæ indictum est, quod Alphonsum Estensem, qui eius vrbis imperium, a maioribus acceptum, eo tempore obtinebat, maximi animi hominem, reique militaris peritissimum, adiungi sibi vehementer studebant: a quo cum propter consilium ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem, opes, bellique instrumenta, quibus ille abundaret, earumque rerum omnium facultates, quæ ad bellum vsui erant, multa, magnaque auxilia subministrari sibi ad id bellum intelligebant posse. Eo Galliæ Britanniæque reges Legatos miserunt cum mandatis homines nobilissimos; idem & ij, quibus Pontificis Max. salus priuatim curæ erat, fecerunt, & Mediolanensis dux Franciscus Sfortia. Eodem Veneti Contarenum mittunt: maxime enim eorum reipublicæ intererat eam confici rem, propterea quod cum Pontifice, quemadmodum dictum a me est, societate & fędere coniuncti, continentibus bellis, non longe ab suis finibus, cum Cæsare contenderent. Eo concilio peracto, atq; haud ita multo post pontifice liberato, ad eum Cōtarenus, suæ ciuitatis iussu legatus profectus est. Magna erat eo tempore omnium rerum perturbatio, magni Galliæ, Italiæque totius videbantur motus impendere. quod & Clemens ipse iniquissimo animo contumeliam, quam acceperat, ferre existimabatur, quod per pacis simulationem circumuentus in hostium potestatem venisset, quod superbe crudeliterq; tractatus, & in deditionem receptus tamdiu in custodia fuisset retentus, atque ad extremum quod non dimissus, sed elapsus e manibus & cathenis esset: quod omnia exempla cruciatusque in suos editi Romæ atque in omnibus vicis, & oppidis essent. Accedebat quod Florentini Hippolytum atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipsius potentia in ea vrbe imperium antea obtinuissent, e ciuitate eiecerant, quod ille grauissime atq in

dignissime ferebat: eius dolor quam in partem erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ regis causa erat, atque condicio: nam & bello superatus captusque, tantum se de vetere virtutis opinione, deque bellica gloria deperdidisse, maximo erat illi dolori; & sui liberorumque suorum mercatu (vt ipse existimabat) nundinationeque illa Cęsaris, hostili scilicet in eum odio exarserat. Tum Veneti multis de causis Franciscum Sfortiam in regnum restitui volebant: atq; eam rem ad suam remp. magnopere pertinere arbitrabantur. quibus omnibus rebus efficiebatur, vt, in tanta animorum incitatione & discordia renouari in Italia bellum necesse esse, omnibus videretur. Interim Clemens cum Cęsare in gratiam redierat, amicitiamque conciliauerat: &, quo liberius in patriam iracundiam exercere posset, iustissimas suas in Cæsarem minuerat inimicitias; & suas illi iniurias aut condonauerat, aut vicissim pacis simulatione, idoneum doloris sui vlciscendi tempus expectabat. Atque cum Cęsaris duces & exercitus, illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum sibi esse existimauit, vt propius ipse accederet: itaque Bononiam sese contulerat. Eo Cęsar quoque ex Hispania venit, vt a Pont. Max. cuius vnius ea potestas est, diadema ceteraque imperij insignia acciperet. atque ei aduenienti cum obuiam Contarenus extra vrbem processisset, dicitur eum Cæsar per quam longo sane interuallo a se visum agnouisse, atque ijs oculis, eaq; vultus hilaritate eum aspexisse, vt id a multitudine, quæ visendi causa prodierat, & omnes vias oppleuerat, animaduerteretur; atque ex ea re coniectura fieret, rem inter Cæsarem & Venetos conuenturam: id quod exitus comprobauit. Nam præter omnium opinionem, in tanta animorum incitatione & discordia, tot vltro citroque illatis acceptisque iniurijs ac detrimentis, cum pacificationi locus vix vllus videretur esse relictus, recessum tamen ab armis est, paxque inter omnes constituta. Quæ res

per

per Contarenum acta magna ex parte & confecta, cum suæ ciuitati gratissima atque optatissima accidisset, mirifice eius & gloriam & auctoritatem auxit, vt nullam rem tantam, aut tam difficilem esse censerent, quin eam ille animo & cogitatione suscipere, & consilio tueri, & auctoritate atq; industria conficere posset. Memoria teneo me Romam illis temporibus venisse; tantus erat omnium, qui in ea vrbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate, consensus, tantaq; admiratio, vt non amarent modo eum, qui tunc erant ciuitatis principes, sed etiam vererentur & colerent. Atq; omnino multa præclare legibus sancita sunt apud Venetos, in his, quod vetantur legati ab his, ad quos missi sunt, vlla aut munera, aut beneficia accipere; quod vtinam aliæ quædam ciuitates aut repetissent, aut repertum a Venetis, imitari saltem vellent; ne suos ciues (id quod vsu fere euenit) plerosque foris venales, domi hostes haberent. quam diu enim absunt neglecta, quam susceperunt, reipublicę cura, a quibus locupletari se sperant, eorum gratiam aucupantur, atque ijs se se venditant; ijdem, domum reuersi, beneficijs ac muneribus alligati, atque deuincti, quam patriæ caritatem debent, eam alienis, sępe etiam hostibus, præstare ac persoluere coguntur. ita dum alij aliorum aut regum aut nationum rem gerunt, deserta nimirum a ciuibus publica res eorum iampridem labat & corruit. At Contarenum eę ciuitates, apud quas magna cura, summaque fide ac diligentia rem suam publicam gesit, præclarissimis muneribus donauerunt: tot enim tamque variarum gentium constantissimo consensu mirifice probatum, summoque laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria muneratum, ditatumque domum dimiserunt. Seuerissimis legibus Venetijs ambitus constrictus est; suffragium ne per se, neve per alium quemquam rogent interdictum est. itaque cum a ciuitate ipsa vniuersa, non a singularibus ciuibus nominatim, petendi magistratus sint: idque sæpe (ijdem enim eosdem magistratus,

P certis

certis intermissis temporibus, crebro gerunt) vna virtute nixam omnium ciuium ambitionem esse oportet: vt qui sæpissime amplissimas dignitates adepti sint, ij nō amicorum aut propinquorum diligentię, aut tenuiorum hominum officij, aut etiam fortasse auaritiæ, sed ipsius reip. certissimum de se testimonium habeant: nam multis locis reprehendendi erroris sui ciuitati facultas datur: itaq; sæpe vsu venit, vt, qui semel primo aliquem honorem cunctis suffragijs assecuti sint; ijdem, iterum petentes, repulsam ferant. Quo maior eorum ciuium splendor est, qui omnium dignitatum cursum & tamquam spatia & circuitum iterum & sæpius sine vlla offensione confecerint. ij clarissimi apud ciuitatem sunt: ijs honos ab omnibus ætatibus, omnibusque ordinibus habetur. ij, cum opibus & potentia ne infimos quidem ciues antecedant, dignitate, existimatione, auctoritate, gloria anteferuntur omnibus: eadem est enim ciuium omnium parque species, vna toga, eaque simplex; nullus omnino non modo comitatus, sed ne comes quidem; vt primi ciuitatis (si quis illorum consuetudinis ignarus interuenerit) vni de multis facile videri possint. Sed ij, quoquo venerint, salutantur, appetuntur: ijs in vijs deceditur, obuiam itur: in curia, in foro assurgitur: vt mihi virtus nudata phaleris omnibus & aduenticijs ornamentis exuta, in vna ea ciuitate sua ipsa pulchritudine & lumine nitere ac splendescere semper sit visa. Prorsus visendæ Venetiæ sunt, non propter vrbis modo eximiam pulchritudinem, nouitatemq; antea inauditam. etenim maximā formosissimamque vrbem, in medijs excitatam æstibus sese e fluctibus erigere, quis non miretur? naues onerarias maximas, passim ad priuatorum ianuam religatas, triremes in plateis nauigantes, quis sine magna admiratione ac voluptate aspexerit? Mihi quidem sic videtur, hanc profecto vrbem si conspicata modo esset antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo ac latebris excitasset, atque eum celsissima illa tecta struentem ac fabricantem fecisset:

ſet: qui tametſi nullus ſcilicet vmquam fuit, tamen ſi ſit, aut eſſe ſi poſsit aliquis, nullum illi attribui munus aut opus illa vrbe præclarius poſſet: aut quod magis diuinæ conueniret naturę. Sed hæc oculorum, illa animi ex eius vrbis cognitione voluptas capitur, vt equidem ſentio, vel maxima, quod unæ dominantur apud eos leges: ijs & magiſtratus obtemperant, & ciues ęque ad vnum omnes: atque eo vſque mihi potentiam execrata prudentiſsima ciuitas videtur, vt neminem vnum vlli magiſtratui præeſſe paſſa ſit. terni, quini, ſeni, deni imperia, poteſtates, ſingulos magiſtratus gerunt. vt non ſolum domini os, quo nulla tætrior, nulla oculis deteſtabilior obijci ſpecies poteſt, aſpiciendum ciuibus non ſit; ſed ne domi ni quidem imago & ſimilitudo, aut effigies. Quamobrem ſpectatum exteræ nationes alacri animo Venetias eant; nec vrbis modo cauſa, quod dicere inſtitueram, ſed vel maxime ciuitatis; pulcherrimo totius orbis terrarum ſpectaculo ſeſe ad eam diem caruiſſe profecto intelligent. Poſtquam Roma Contarenus redijt, confeſtim ad ſummos honorum gradus ſine vlla dubitatione vel controuerſia elatus eſt. nam & maturius, quam ciuitatis conſuetudo antea tuliſſet, Sapiens magnus factus eſt, & Cōſiliarius. qui duo magiſtratus ſummi apud Venetos ſunt. neque dubium erat quin, ſi quis ex diui Marci Procuratorum collegio demortuus eſſet, eius Contarenus in locum ſubſtitueretur. ea vna procuratio perpetua Venetorum legibus eſt; id vnum ad honorum perſunctionem Contareno a fuit. Itaque ſic in republica verſabatur, vt etiam ſi litteras omnino non didiciſſet, illuſtriſsimum tamen ciuitatis locum obtinere eum neceſſe eſset. ſic autem doctrinæ gloria celebrabatur, vt, tametſi rempublicam attigiſset nūquam, ciuium omnium, qui fama ac nomine excellunt, clariſsimus ſuo tamen nomine fuiſset futurus. Accedebat Chriſtianæ theologiæ ſingularis quædam atque exquiſita cognitio: eaque non ſcientiæ modo aut oſtentationis diſceptationisve, ſed vitæ ac diſciplinæ

causa comparata: ad eius enim præcepta animum mentemque referens, omnes suas cogitationes, consilia, actiones, vitam denique omnem conformauerat atque direxerat: vt non modo ad philosophorum regulas bene beateque, sed etiam ad Christianorum diuinum hoc præscriptum pie sanctéque viueret. Est Venetijs quidam, quasi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille atq; comitium, quod magnum ab illis concilium nominatur. ad id concilium omnes, quibus ferre suffragium per ætatem licet, statutis diebus conueniunt. ibi cum Contarenus forte esset consiliarius, custosque positus sortibus, quibus Veneti in petendis magistratibus vtuntur; nam quorum sors exijt, ij pronuntiant quem potissimum sua sententia ei magistratui, cuius comitia habentur, gerendo idoneum esse existiment: itaque mirifico casu accidit, vt ibi cum esset, in vniuersæ ciuitatis conspectu atque oculis, publice Roma allatæ litteræ sint, in quibus res omnibus noua, omnibus inopinata: illi quidem certe ipsi prorsus incredibilis, scripta esset, cooptatum Contarenum a Paulo Pont. Max. in Cardinalium collegium esse. Legerunt eas inter se litteras primum eius collegæ; a quibus satis magno interposito ille interuallo, ad sortium vrnas, vt dixi, assidebat. Itaque excepta inter legendum vox ab ijs, qui proximi consederant, susurro primum & rumore dubio, bonam euenire, felicem, faustamque eam illi dignitatem precante, ad aures Contareni profluit. ille vero respuere, nec adduci posse vt eam sibi rem narrari saltem pateretur: atque omnino ne aures quidem ad audiendum præbere. Verum recitatis palam litteris magna vniuersæ frequentiæ approbatione ac lætitia, inter se collocuti consurrexerunt collegæ, atque ad eum cum magna, cum lætitiæ, tum etiam obseruantiæ significatione adierunt. quod ille cum vehementer commotus recusaret, ac se se id ætatis ad aliud vitæ genus negaret posse traduci, ad curiæ vestibulum ab ijs, vniuerso eo concilio comitatus, deductus est. Cumq; collegæ,

hominis honestandi studio, domum reducere eum summa contentione pergerent, prorsus non tulit. Erat eo tempore inter collegas Aloisius Mozanigus, grandior natu vir, qui apud ciuitatem gratissimus cum esset, princepsque consilij publici haberetur, sepe a Contareno de republica dissenserat: is ad eum gratulatum cum alijs non adijt, credo quod pedibus erat admodum infirmis. hic clara voce, vt a cuncto exaudiretur senatu, rei nouitate percitus, adiurans, cum frontem feriret ac Paulo malediceret, adfirmasse dicitur maximam ab eo ciuitati iniuriam fieri, quod eam ciue priuaret, quem illa vnum omnium habuisset optimum. Consilio dimisso, id enim is conuentus nomen habet, vniuersa ciuitas domum ad Contarenum leta atque alacris confluere cœpit. ille vero suspenso animo incertusq; etiam nunc quid ageret, minus multo erat, quam ceteri, hilaris; nec mehercule iniuria. quid enim honos ille homini in re sua familiari ampla atque illustri, in republica principi, in toto orbe terrarum claro atque nobili, afferebat, præter molestias ac labores? mutanda, vitę victusque quinquagesimo demum anno ratio tota & consuetudo; suæ ciuitatis dediscendi mores, alienæ ediscendi, haud parum quidem ab ea, ad quam ille sese exercuerat, disciplina abhorrentes; viuendum ad vnius hominis non semper prudentissimi, pæne arbitrium atque nutum; comitatus magni alendi, sæpe diu eodem censu; aliæ cogitationes, consilia, instituta, officia, actiones, persona suscipienda prorsus alia. Sunt hęc homini, ęquabilitatis ac dignitatis potius, quam potentiæ atq; opum cupido incommoda vehementer odiosa, grauia ac molesta, præsertim siquis antepartis honoribus tamq̃ ex saturatus, & parta iam gloria contentus est. Sæpe mihi narrauit vir omnium clarissimus atq, grauissimus, quem Romæ his paucis annis a sua ciuitate legatum, summa apud duos Pontifices Max. auctoritate summaque gratia vidimus, Paulum & Iulium tertios (in vtriusq; enim tempora eius legatio incidit) Mattheus Dandalus: se se, cum

 vehemen

vehementer auctor Contareno fuisset eius honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, sed ad eum delatus esset, magna contentione ratiocinandoque vix ægre ad extremum homini persuasisse, ne committeret, vt Pauli consilium, in quod non ille temere incurrisset, sed sine vlla dubitatione duce Deo deuenisset, aspernari videretur: præsertim his reip. Christianæ temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorsum acciperent, atque ille faceret: quique in Romanam ecclesiam impietatis scelerisque nefarij Gasparem Contarenum, virum vnum omnium maxime pium, maximeque religiosum, subscriptorem habere gloriaturi, se seque in eo impudentissime iactaturi essent; quippe qui, cum a Pont. Max. ne beneficium quidem accipiendum sibi esse statueret, quid de causa illa tota iudicaret nemini dubium relinqueret. Hæc cum Dandalus diceret; adderetque, eos, qui Contareno æquissimi futuri essent; suspicaturos tamen esse non ob animi magnitudinem atq; æquabilitatem, tantam illum dignitatem a se remouisse, sed propter imbecillitatem atque ignauiam defugisse: peruicit homo grauis atq; eloquens, omnique necessitudinis genere cum eo ab adolescentia coniunctus, cum propter affinitatem, tum precipue propter morum, voluntatum, studiorum similitudinem, vt dubitantem confirmaret: atque in suam sententiam diu multum cunctantem ac tergiuersantem perduceret: qui maximam partem eorum, quæ a me posita in hoc commentario sunt, nos docuit. Omnino verum id est, quod ait apud Euripidem Theseus, cum Herculem, quo tempore ille Athenas in exilium venit, multis honoribus ac beneficijs prosequeretur: sic enim ait. Laudem feremus omnium pulcherrimam vniuersa a Græcia, Fecisse cum memorabimur bonis bene: quod ille Græce optime, nos Latine vt potuimus. Verumtamen is est virtutis splendor, vt non modo ij, qui eius compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam si qui honorem illis, qui adepti eam sint, habeant, honorati ipsi & clari ob eam rem euadant.

dant. Id, quod Theseus de se sperabat, Paulus etiam asse quutus est: nec enim dici potest quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriam propagarit. Quamquam fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus, virque egregie magnanimus & plane maximus. Ab hoc tempore aliud tamquam vitæ exordium & quasi origo, Contareno nascitur. Antiquiores habentur Venetum mores, propterea quod inquinari se externis consuetudinibus ea ciuitas passa non est. victu & cultu non modo a luxuria longe absunt, sed etiam de lautitia hac, quę plerasque Italię ciuitates nuper inuasit, permultum circumscripserunt: quippe qui prisco more esse se principes, quam videri malunt. consuetudo autem eorum moderatioq; vitæ cotidiana discrepat illa quidem fortasse nonnihil, sed ita, vt ad summam expolitionem desit forsitan aliquid; firmum autem quiddam ac solidum certe subsit, & leuitate atque ineptijs vacet. quod Romæ contra mihi visum est fieri: aptiores enim in conuictu & congresionibus Romani homines sunt: sed accersito quodam interdum genere, minimeque vernaculo, vitæ autem cultus lautior est, atq;, vt video nonnullos existimare, etiam delicatior. in principibus quidem luxus pæne regalis; magnus equorum, iumentorumq; numerus, multitudo familiarium; lauta, splendida, sumptuosa suppellex: vt dedisse mihi operam videantur non modo re magni vt essent atque clari, sed etiam specie ac pompa. Neque eo hoc dico, quod exterarum rerum, quæ ad dignitatem ac decorem pertinent, rationem non habendam esse existimem, aut quo mihi id arrogem, vt vtrius ciuitatis studia rectiora sint, dijudicare me posse profitear: sed illud affirmo, hanc quasi migrationem e sua in alienam, non illam quidem deterius, sed longe longeq; aliter moratam ciuitatem Cōtareno, ingrauescente iam ætate, subitam ac repentinam necessario molestam fuisse. Verumtamen ita vitę victusque mutatio facta ab eo est, vt ingenium tamen, institutaque illa sua pristina retine

tineret: nec vllos ſpiritus, tanta ſacta acceſsione dignitatis atque fortunę, ſibi ſumeret: ſed probitas, affabilitas, & eadem, quæ in priuato fuerat, facilitas atque humanitas (quamquam inuidioſa illa, tantoque opere a multis ex petita purpura recens induta erat) integumentis inuoluta, & quaſi perſonata elucebat tamen, & agnoſcebatur ab omnibus. Nam cum intempeſtiui ipſi complures, moleſtique ſæpe eſſent, propterea quod omnibus præſto ille ſemper erat, admonitus eſt a ſuis, non tam faciles eius ordinis ceteros ſe ſe prębere conſueuiſſe, ſed certam diei horam conſtitutam habere, antequam adiri ad ſe nō paterentur: neque cuiq̃ ſui poteſtatem facerent. Quibus ille reſpondit non ſe putare honorem illum ſibi ſoli eſſe datum, ſed eius partem amicos, partem inopes homines & egentes iure ſibi optimo vindicare. ad quorum arbitrium viuendum ſibi eſſe ſtatueret, non ad ſuum: nec enim æquum eſſe amicorum clientumque negotijs, tempus, idoneum quod ſit, a ſe præſcribi, ſed ab ijs ipſis, quid rerum ſuarum occaſiones ac momenta exigant, ſtatui oportere. Itaque vt quique ad eum veniebant, ſtatim admittebantur, ac quibus operam ſuam ſemel eſſet pollicitus, fidem in eo religioſiſsime ſeruabat; vt ſępe tenuium aut miſerorum hominum cauſa ad ſummos reges iterum & ſæpius adire non dubitauerit: cum id præcipue Chriſtiani eſse officij contenderet, id maxime hominum genus auxilio iuuare, quod maxime opis & auxili egeret. Quod iudicium ipſius etiam faciebat, vt reliquias Gręcæ nationis, multis grauibusque malis conflictatas, foueret, ac; quibuſcumque rebus poſset, ſublcuaret. accedebat autem huic animi propenſioni erga illos, vt miſeros & duriſsima ſeruitute oppreſsos, quod memor erat veterum beneficiorum, quæ vniuerſi mortales ab erudita ea gente accepiſsent: inde namque & bonas artes, & cuncta ingenua ſtudia profecta per omnes terras manaſse affirmabat. Nam quin maiores eorum pietatem Chriſtianam, cultumque hunc optimum noſtræ vitę ſtrenue adiuuiſsent,

iuuissent, dubitari non posse dicebat: cum Basilius, Chrysostomus, Nazianzenus quasi signiferi huius sanctißimi doctorum hominum gregis fuissent, qui pectora nostra excoluerunt, ac scriptis laboribusque suis veros ritus, explosis inde falsis opinionibus, eo inseuerunt. quare oportere nos, si grati esse velimus, lapides etiam stirpesq; eius telluris amplexari, ne dum homines, cum quibus tot arctißimis vinculis coniuncti sumus, omni amore prosequi non debeamus. vigebat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio, quia illos ipsos summos theologos, quos appellaui, vt philosophos quoque eiusdem gentis, cotidie in manibus habebat, & eorum laboribus, vigilijsque se instructum esse recordabatur. Benigniorem eum esse cum res non pateretur, quod proximum erat, fidem diligentißime præstabat, vt ad diem, quibus deberet, semper persolueret. quę res a potentioribus non paucis neglecta, efficere solet, vt multis in locis sit fides angustior. neq; hoc tantum maiorib. in nominibus custodiebat: ad tempusq; his, qui se grandiore pecunia iuuissent, respondebat (quod tamen vt faceret ęgre & vrgente tantum aliqua necessitate committebat) verum etiam aduersus tenues homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat. quæ culpa morib. eorundem inhærẽs, inquinat non parum eorum splendorem; miserosq; illos creditores ad desperationem & laqueum aliquando adigit. Declarat quãtopere maculam hanc fugeret: quamq; omni in re iustitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audisset dioecetem suum iubere minutum quendam opificem cras redire: castigatum enim illum iußit pecuniam eam statim dissoluere: addiditque, si vnde id faceret, non esset, sumeret ex abaco vas, ipsumque diuenderet: arbitrari enim se tenuem illum hominem magis mercede sua, quam se argento illo, mensęque ornatu egere. Eodemq; pacto toto animo abhorrebat ab indignis graui & honesto viro quæstibus: non pauci enim ne desit ipsis pecunia in minime necessarijs sumptibus, & vt ina-

nem splendorem retinere possint, cogunt illam illibera-lissima quauis ratione ac sordidissima. Quum igitur eo tempore, quo Bononiam legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum iniuriarum cau-sas audiebat, ita cum eo egisset (putabat enim Contare-num eiusdem animi esse, cuius plerumque sunt, qui ne-gotijs illis implicantur.) Esuribimus profecto: nullum enim emolumentum parit imposita mihi cura: cuncta-que in ciuitate concordiæ atque otij plena sunt: inquit il le: Voluptatem magnam mihi nuntias, cupioq; hunc sta-tum rerum permanere, videreq; diem illum, quo ego, vt habeam sumptum vnde faciam, mulam etiam, qua ve-hor, cum omni ornatu proscribere cogar. Non putaui autem alienum esse has etiam ipsius voces memoriæ man dare. quum præsertim huiuscemodi breuia dicta, quia ab intimis sensibus proficiscuntur, subitoque prolata sunt, in singulis factis ac motibus animi, vt reliquis etiam casi-bus humanis, videantur in primis mores voluntatemque eorum, vnde erumpunt, indicare: eædemque voces mul tum valere non sine causa semper existimatæ sint, ad ho-mines informandos, illosq; etiam emendandos, qui con trarijs vitijs tenentur. quam causam fuisse puto, cur plu res & docti & prudentes viri sedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipsis confecerint. Sæpe multumq; ineunte adolescentia cum iracundia, quæ paulo sibi con-sueuisset esse molestior, quasi luctatum, ad extremum prostratam illam & domitam aiebat oppressisse: non mo do enim turpe, sed etiam miserum sibi semper visum, ira incitatos a consilio atq; a nobismetipsis abscedere; quod de se Terentianus ille prædicaret, Præ iracundia Menede me non sum apud me: Bibulum autem illum, qui cum L. Libone fuit ad Oricum (quamq̃ hoc scribonio ab ini-micissimo homine memoriæ traditum est, & qui quacum que re potuit, existimationem eius semper violauit) sibi nullius pretij hominem videri fuisse, qui cum de compo sitione agendum esset cum Cæsare, ad colloquium non

prodijt, ob eam rem, quod furenter consueuisset irasci; ne res maximæ spei, maximeq; vtilitatis eius iracundia impedirentur. Itaq; non modo stomachantem, sed ne commotum quidem visum illum a se vnq̃ esse, qui cum eo familiarissime vixerunt, affirmant. vt nimium prope patiens ac lentus existimaretur: neq; ijs, qui in epulis, in cubiculo ipsi ministrarent, sæpe cessantibus, sæpe etiam peccantibus, non modo non conuicium faceret, sed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de non nullis doctis viris memoriæ proditum est; vt Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propensi essent ad aliquod vitium, effecisse tantum eos studio ac diligentia sua, vt nullum vmquam in vita ipsorum vestigium rerum illarum appareret, id vere de hoc nostro prędicari potest: in illisque sine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitiosam naturam compresserint: ac quidquid illic aliquod maius malum, si creuisset, ferre potuisset, tenerum adhuc & imbecillum fregerint, & omnes eius fibras extirparint. Superbiorem ipsum (de quo etiam supra non nihil significatum est) copia bonorum, quæ aut a fortuna acceperat, aut ipse suo labore industriaque quæsiuerat, non fecerat: in quod vitium passim multi, minoribus multo ornamentis decorati, ruunt. & sane hanc culpam ille, vt scopulum aliquem, magnopere vitabat. quod si vmq̃ in sermone aliquo aliquid a se forte prolatum intelligeret, quod tenuem modo vmbram illius mali retineret, valde dolebat, vt contigit quodam tempore. Cum enim Paulus III. loqueretur cum ipso de augendo numero summorum antistitum, ostendissetque se in animo habere quosdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam pre se ferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipsum suæ voluntati refragari Pontifex Max. inquit, ijs ipsis verbis. Insitum fuit semper Cardinalibus, vt nouis repugnarent, ne sibi alij dignitate exęquentur, respondit igitur ille commotior quam solebat, Noli sanctissime pater ita de me existimare: cognitum.n.

tibi plane est, quot ego nominarim, idoneam prorsus materiam huic operi efficiendo: & vnde fingi possint personæ tantæ dignitati sustinendæ aptæ. nam quod ad me attinet, non puto purpurã hanc maximum esse eorum, quos in vita assecutus sum, honorum. Extrema hæc verba, illa occasione edita, statim vt domum redijt, doluit sibi excidisse. vt qui noluisset specimen aliquod a se vmq̃ datum, aut superbi hominis, aut inanis huius honoris & gloriæ cupidi. Quin etiam dictitabat amplißima sacerdotia plus in se oneris, quam splendoris habere: quoque maiora illa forent, eo molestiæ plus sollicitudinisque continere. quare se sæpe vicem dolere solitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent. quia pondus Aetna grauius humeris suis sustinerent: cuius iudicij Seleucus quoque rex quondam fuit: ille namque dixit; quæ vox eius monimentis litterarum mandata est à doctis viris, vt errorem eorum coarguerent, qui falso putant, opulētißimos quosque homines beatos esse, magnisque semper voluptatibus frui, cernentes splendorem vitę illius ac florem; inquit igitur ille, nescire priuatos illius status incommoda: ideoque magnopere falli in iudicio de illo faciendo. quod si scirent tantum, quam arduum sit, ac molestiæ plenum, tot epistolas scribere ac legere, futurum prorsus vt diadema abiectum iaceret sine honore vllo: nec quemquam inuentum iri tam stultum, qui ipsum tolleret ac capiti suo imponeret. nec tamen non multo maioribus grauioribusque curis premi necessario illos, si munus suum fideliter obire vellent, qui vitam moresque eorum, quibus pręsunt, regendos susceperunt, animosque ab omni labe purgandos, quam qui in eo tantum eximio statu rerum suarum, regnoque conseruando, occupati sunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret, ac, si quis uere existimare poßet, vacuus prorsus ab ipso foret, non tamen penitus potuit ea suspicione carere. Erat ille in omni suo sermone, factoq; integer ac liber: remotus ab omnib. blandicijs orationis:

acerrimus

acerrimus inimicus vanitatis illius, assentationisque, quæ nunc in locum inuasit simplicis veritatis, libertatisq; loquendi, merito quondam magnopere probatę. ob quod ętiam ingenij bonum ferunt eum Carolo Cesari valde acceptum fuisse, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hæc igitur probitas nuda, experſque omnis fuci ac fallaciarum: quæque, vti eo venerat, ita se Romæ in longe alijs moribus, institutisque conseruarat, causa fuit, vt superbię a non nullis insimularetur. quasi ille contemnens ceteros præ se, quidquid sentiret de omni re contra commoda illorum diceret: nec sua quicquam interesse putaret potentioribus aduersari. quam ansam quidam arripientes, ipsum, vt contumacem & inhumanum apud Paulum III. criminati sunt: quod nimis libere in senatu contra ipsum sententiam diceret, atque honestissimos quosque viros offenderet. ipse vero id diuerso consilio faciebat: neq; vt impediret commoda aliquorum, sed vt religioni suæ & ei, quod rectum esse sentiebat, seruiret. Vt autem, quod non verum esset, nec ordine factum, quamuis intelligeret se apud aliquos offensurum, accusabat, ita gratiam aliorum astuta simulataq; oratione nō aucupabatur: cui rei ostendendæ in vtramq; partem exemplum hoc satis accommodatum erit. Contigit aliquando, vt eo astante in senatu ageretur de Camarino in potestatem tradendo vni alicui Pont. Max. nepotum, eo genere iuris, quod feudum appellant. admonuit igitur Contarenus Paulum, vt ante quam de tanta re quicq̄ statueretur, colendæ iustitiæ causa, uacuęq; a culpa conseruandæ sanctissimæ sedis, mandaret vt iura Varanę familię, quę diu in possessione eius oppidi fuerat, diligenter noscerentur: ne iniuriæ aliquid ipsa in ea re acciperet. Hæc sententia, præsenti animo dicta, illa ipsa die per vrbem sparsa disseminataque est: quare Hercules Varanus, qui Romæ tunc erat, statim domum ad Contarenum venit, gratiasque illi maximas egit, causamque ei suam totam commendauit. cui quidem ille, eadem animi

sim

ſimplicitate, quod tamen quidam ab agreſti inhumanoque ingenio profectum potius dicerent, reſpondit: Non neceſſe erat te mihi iſto nomine gratias agere: quod enim feci tunc, vt æquitati officioque meo ſatisfacerem, feci: nec quicquam amplius cogitationis ſuſcipiam de iſta re, præter id, quod mihi fides mea præſcripſerit, niſi aliquid a Pontifice ipſo, quod eo faciat, curæ meæ mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occaſione vſus, ſtuduiſſet gratiæ illi, ſine vllo ſuo labore partæ, nouam gratiam addere: animumque honeſti viri inani ſpe, falſiſque pollicitationibus, lactaſſet. Quare mihi venit in mentem arbitrari non paucis in rebus ſimile fuiſſe Contareni ingenium naturæ moribuſq; Dionis Syracuſani: vt enim reliqua, in quib. ipſis inter ſe magnopere conuenit, taceam, non deerant etiam in regia illa Dionyſij filij (vt ab eruditiſsimis viris memoriæ proditum eſt) qui caſtiſsimi illius & integerrimi viri maximas virtutes & ſane eaſdem has, propinquis vitiorum vocabulis deformarent, ac grauitatem ſuperbiam eſſe dicerent: libertatemque loquendi contumaciam vocarent: qui Dion, cum induci non poſſet, vt vna cum alijs peccaret, qui ſe omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur diſsimilitudine vitæ coarguere. Fertur tamen ille durior fuiſſe natura, triſtiorque, vnde temperare indolem illam ſummo ſtudio ipſum debere a doctiſsimo viro, ſtudioſiſsimoque gloriæ ipſius elegantiſsima voce dictum eſt: hortatus enim eſt Plato vt Gratijs hoſtias imolaret, ſuaſitq; vt aliquid etiam daret moribus ſuorum temporum, inſtitutiſque reliquorum mortalium: non quia id omnino verum eſſet, ſed quia ad congreſſus hominum frequentandos: beneuolentiamque eorundem retinendam, obſequium ſæpe neceſſarium foret. Atque hęc priuati officij ſunt, illa publici; quod malas conſuetudines tollendas curauit, illas veteres renouandas; quod multarum legum pręclariſsimarum auctor ſuaſorque fuit; quod in dicenda ſententia numquam inuidiam reformidauit, multaq;

con

contra collegarum suorum commodum sæpe suscepit at que perfecit. Vitiosa quadam consuetudine duabus, sæpe etiam pluribus ciuitatibus, vnus & idem dabatur cu stos, qui Græco verbo episcopi appellantur: neque in ijs ipsis ætatis progressus expectabatur, qui annalibus Pontificum Maximorum legibus constitutus est; adolescentuli, sæpe pueri, maximis administrationibus preficie bantur. Has atque huiusmodi alias prauas corruptasq; consuetudines sua Contarenus sententia delebat: moresque sacerdotum hominum, nimium nonnumquam deformatos emendabat, magnaque sua ipse offensione com munem reipublicæ leuabat inuidiam. Non eadem condicione est collegium Cardinalium ceterarumque ciuitatum senatus aut consilium; nam illæ ex ea, quam habent, ciuium copia in suos senatus, qui aptissimi visi sint, legunt. in collegium Cardinalium e toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici Maximo visum sit, eos cooptare licet: eoque factum est, vt summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe e Christianorum flore decerptus atque collectus. Verumtamen ijs, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pont. Max. magni atque acris iudicij vir, eximia singularique virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem vltro ipse euocauerat, vt ei collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse uideretur. Ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Cesarem Legatus esset, Contarenus potissimum ad id munus delectus est: causa mittendi ea fuit. Vehementer erat Cæsar anxius sollicitusque, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque præsto illi in bellis erant, neque eum pecunia iuuabant; propterea quod maximis inter se seditionibus de religione contendebant, atque intestinis dissensionibus distenti, nullo

illi

illi vsui esse poterant. Abiecti quidam perditique ac desperati homines, xxxx. fere abhinc annis, iampridem receptas ratasq; disciplinæ Christianæ sententias in controuersiam reuocauerunt, multitudiniq; persuaserunt imperitę, vti a Romano Pont. quod caput Christianę reip. atq; ecclesiæ est, desciscerent, se seque in libertatem vindicarent. quod malum tarde initio serpens, ab ijs neglectum a quib. opprimi id & poterat & debebat, paulatim infimæ plebis, vulgiq; mulierum, animis, legum vinculis laxandis & dissoluendis, pollicendaq; cupiditatum multarum licētia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis adcreuit. idemq; nefarius furor, postq̃ populare existimari cœptū est pietatem euertere, multos quoq; principes inuasit. Alios metus impellebat, veritos ne a suis desererētur, si ab illis dissentire pergerent, partim rerum nouarum studio, partim leuitate & stultitia, quod Deo immortali, legibusque spernendis, fortitudinis opinionem facere se se de se nonnulli arbitrarentur; partim etiam auaritia, quod sacerdotum maximas amplißimasque poſſeßiones publicatas, inter se partiebantur. multi tamen, quibus esset Deus pro sua ipsorum pietate propicius, veram integramque pietatem constantißime complexi, nullis permulceri illecebris, nullis illici præmijs, nullo timore depelli se se paßi sunt. eaq; a maioribus, quæ acceperunt, instituta ad hoc vsque tempus fortißimo animo retinuerunt. Sed tanta inter vtrosq; extitit non modo contentio ac disceptatio, sed iam concertatio atque pugna, tantumque exarsit odium, vt maximæ, bellicosißimæ, florentißimæ, atq; adeo, ante hunc furorem, religiosißimæ, optimæque de rep. meritæ nationis, vires, opes, & copię absumptæ, in se se ipsa conficienda atque delenda, sint. quibus rebus permotus Cæsar animo & cogitatione in ea cura defigebatur, si per compositionem minui id malum sedariq; discordiæ poſſent. qua de re cum omni contentione cum Germaniæ ciuitatibus ageret; primo Christianorum omnium concilium in ijs maxime locis indici postulauerunt,

stulauerunt, quo adire tuto ipsi possent; is erat locus nusquam gentium: quippe cum ab omnibus defecissent, nec vllis sese gentibus committere auderent, preterquam in eorum ipsorum finibus; ad id concilium venturos, eiusque decretis iudicijsque staturos se pollicentur. id eo ab illis consilio fiebat, quod Pontificem Max. numquam eo descensurum sibi persuaserant. verum vbi probari a Paulo III. condicionem, ac ne de loco quidem, cuius iniquitate deterritum iri eum maxime sperabant, recusari senserunt; paulatim regredi, neque in eo quod vltro ipsi postulauerant, manere; dirimi controuersias per colloquium posse; id breuius, expeditius, certiusque esse, dicere; longum esse expectare, dum ex vltimis terris conueniretur. Omnia sibi Cæsar experienda existimabat, si vlla ratione mederi ei tanto malo posset. Itaque deliguntur homines docti ex vtroque numero vndeni. ad colloquium venitur; magna contentione, magna pertinacia, ab ijs, qui se ipsi Protestantes appellant, disputatur, atq; in omni genere calumniæ delitescitur: eos ij, qui ratas veteres sententias esse volunt, Catholicique appellantur, acriter refellunt, constantisimeque in sententia perseuerant. Ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur, nec quicquam inter eos conueniret, prorsus disiunctis discordibusq; opinionibus, infecta re, a colloquio discedunt: quod, quoniam se absente factum erat, Cęsar sperans Germanos suum aspectum atque auctoritatem reueritos, aliquid de pertinacia atque calumnijs remissuros, iterum deligi homines iubet, qui colloquendi causa Ratisbonam conueniant: atque eo ipse proficiscitur, vt maiore auctoritate de concordia ageretur, simulque magnopere a Paulo III. per litteras petit, legatum vt ad se mitteret, qui ad rem tantam & tam grauem maxime esset idoneus. Paulus e tanta præclarisimorum hominum facultate & copia Contarenum sine vlla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit; quod is & magnum iam antea eius gentis propter eas cau

ſas, quæ commemoratæ a nobis ſunt, haberet vſum, & Cæſari eſſet gratiſsimus: idemque innocentiæ, doctrinæ, prudentiæ, facilitatis, animique moderationis, magna apud Germanos opinione excelleret: quiq; (id quod Cæſar magnopere poſtulauerat, maximeque ad rem pertinere arbitrabatur) in diſputando minime eſſet ambitioſus, minimeque pertinax: eo cum veniſſet mirabiliter acceptus a Germania eſt, & magno in honore apud Cæſarem fuit.

Nam cum omnes Germaniæ principes, tum rex Romanorum ipſe, officij, honoriſque hominis cauſa, domum ad eum venit; & in ſacris cerimonijsque ſolemnibus, datus ei locus eſt ſecundum Cæſarem primus: nihilque earum rerum, quæ ad homines magnos honeſtandos adhiberi conſueuerunt, in eo prętermiſſum eſt. quæ, tametſi ordini ſcilicet debebantur & dignitati, tamen cum alacrius aliquanto, tum etiam cumulatius, quam antea ſolita ſint, perſonæ dicuntur eſſe perſoluta. Accedebat quod Cæſar, iucundiſsima eius conſuetudine & ſermonibus delectatus, ſæpe hominem ad ſe extra ordinem vocabat: cumque de grauioribus negotijs, deque republica collocuti inter ſe eſſent, multa ad eum Cæſar de ſuis priuatim rebus referebat; multa de Geometria, multa de Geographia quęrebat quibus ille ſcientijs, quod eæ ad rem militarem (quę illi ſpectanda erat maxime) pertinent, operam multam illis temporibus dabat. illa autem cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili diſciplina erat in ijs artibus ſtudioſe verſatus, omnia ſcilicet certa, dilucidaque reſpondebat. Quę cum de Contareni apud Cęſarem familiaritate ac gratia, apud omnem autem Germaniam auctoritate & fama, Romam eſſent allata; ventum eſt in ſpem fore, vt res conueniret, mitigatiſque Contareni lenitate & prudentia Germanorum animis tæterrimæ diſcordiæ tollerentur. quæ res quoniam maiorem in modum illi gloriæ futura erat, homini vehementer inuideri cœptum eſt. Nec deerant etiam Romę, qui dicerent, nulla alia de cauſa ipſum Germanis gratum

tum acceptumque esse, nisi quia aduersarijs indulxisset; ac decreta, quæ pugnacissime defendere debebat, ijsdem prodidisset. Hæ vero graues acerbæque voces ab ijs, qui æquo animo laudem gloriamque Contareni non ferebant, emanabant: nec tantum illic, vbi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fusę ac disseminatę, magnopere illius existimationem ac dignitatem lędebant. quas tamen ille, magno animo prędîtus, reique ipsius naturę non ignarus, primo contempsit, ad eum namque maleuoli hi sermones inuidorum in Germaniam vsque delati sunt; simulque sperabat exitum earum rerum innocentiam suam, fidemque patefacturum: cui sane ipse toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc, quod sępe in magnis arduisque rebus vsu venit, vt negotium illud, Christianę reip. magnopere vtile, atque adeo salutare, in medio cursu fra ctum ac dissipatum sit. id autem magna ex parte factum est malitia fraudeque illorum, qui Cęsaris potentiam, quę multum compositis rebus, Germaniaq; pacata creuisset, suspectam habebant, suisque rebus periculosam existimabant. hi namque non modo veterum discordiarum fibras, vt oportebat, communis vtilitatis causa non euellebant, verum etiam nouarum simultatum semina occulte iaciebant, in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdam metus eo inserentes. Vt autem astuta hęc consilia rem remorabantur, & ne ad exitum adduceretur impediebant, ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret; finemque disputationi illi ac colloquio faceret: hoc autem fuit incursus Turcarum regis in Pannoniam cum maximis copijs, communisque hostis metus: nec enim effecit tunc timor ille, quod plerumque consueuit, magnopere exacerbatis animis, vt stimulum periculum tantum admoueret ad odia extinguenda & gratiam reconciliandam; sed potius spem, quæcumque erat, malorum illorum sedandorum eo tempore intercidit, ac sustulit.

ſtulit. Miſsis igitur ſermonibus illis, quod factum eſt extremo menſe Quinctili, ceperunt Germani arma: totoſque ſe ad impetum illum coërcendum, fineſq; ſuos tuendos contulerunt. Cæſar vero aliam rationem inijt eius periculi callido conſilio propulſandi; quod a veteribus etiam ducibus non ſemel vſurpatum fuit, & ſatis tutum ſemper vtileq; cognitum eſt: ſtatuit.n.cum claſſe, quam maximam ædificauerat, ornaueratq;, in Africam nauigare: magno namq; ſpatio Solimanus inde remotus, auxilium illis locis ferre nullo modo poterat, & ne maiorem etiam aliquam plagam in Gręcia acciperet, non ſine cauſa metuere debebat. Vrgebant præterea Carolū, vt hoc faceret, aſsiduæ preces Hiſpanorum, crebraq; damna ſtimulabant, quæ cuncta illa maritima regio cotidie accipiebat, ob frequentem irruptionem piratarum. adeo vt mare pęne omne clauſum illic foret. Quare vt tam grauibus malis regnum illud ſuum liberaret, deleretque maculam, quam ſibi videbatur ſuſcipere ob tantam licentiam prædonum, ſtatuit, vt dictum eſt, apparatui illius belli non deeſſe, ſedemque nefariorum hominum, ſi poſſet, omni ratione euertere: quamuis inimici timoris ipſum arguerent, quod ferociſsimum hoſtem declinaret, ac tellurem, quam maxime tueri debebat, tanto impendente periculo, deſtitueret: in Italiam igitur celeriter venit. Cum vero muneri, quod ſuſtinebat, non ſine magna animi ſui moleſtia finem factum eſſe vidiſſet Contarenus, nec ſe poſſe amplius nauare operam reipublicæ, vna cum Cæſare reuerſus eſt. Poſtea vero quam Tridentum ventum eſt, imperatorem, vt se dimitteret, rogauit: velle enim ſe, quum commode id facere poſſet, eccleſiam ſuæ fidei commiſſam, quę non longe inde abeſſet, inuiſere: ac, poſtquam publice non poſſet, priuatim religioni officioque ſuo ſeruire. Venerunt tamen eo tempore Roma a Pontifice Max. litteræ, quæ iuberent ipſum, perſona legati retenta, apud imperatorem eſſe, Mediolanumq; vna cum eo proficiſci. in quam vrbem ille, vt veteris imperij

iuris,

iuris, non multo ante receptam, volebat (vt moris est) cum pompa ingredi, indeque Lucam accedere. quo in loco Pontifex ipse Cæsarque statuerant simul congredi, ac de communibus rebus studiose agere. Accidit hoc in itinere res, quę vehementer animum optimi viri commoueret: cum enim Brixiam ventum esset, ciuis eius loci, honestus sane vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsiuit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, vt capita, quę ferrentur prolata ab aduersarijs, adeo absurda, & a vera ratione aliena, in Germania comprobaret. cui statim respondit ille; eas esse meras nugas, rumoresque prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent. se namque, ne dum anceps quod esset, & in quo scrupulus aliquis resideret, sine auctoritate Pontificis Max. concessurus aduersarijs fuisset, ea etiam quę rata in primis sunt & firma aliter recepturum non fuisse. non destitit auctor eius sermonis, sed addidit, rem aliter, atque ille putaret, se habere: neque .n. incertam esse, ac nullo auctore prolatam famam illam: se namque litteras vidisse ab eius ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominauit, quæ id commemorarent, ac verum esse contenderent. non potuit tunc homo lenissimus sibi temperare, quin stomacharetur exclamaretq;. Digna vero merces hęc est meorum laborum: si vera sunt, quę narras. statimque vt innocentiam suam, existimationemque tueretur, misit epistolam ad Pontificem Max. qua valde questus est de iniuria illa, sermoneque improbissimo, quem Roma profectum, ac per omnem Italiam ab iniquissimis dissipatum, contra dignitatem suam comperisset: rogauitque simul, vt, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa ne condemnaret: nec quicquam de illa re secum statueret, ante quam ipse ad eum peruenisset: sperare enim se facile causam suam probaturum, ostensurumque, laude se ac pręmio, non reprehensione aut pœna vlla, ob ea, quę in Germania gessisset, dignum esse. Cum Mediolanum

lanum peruentum esset, quę ciuitas omni genere lætitię, magnificentiaque apparatus Cæsarem excepit, mirifice suo quodam facto Contarenum Carolus decorauit, ac, quid sentiret de virtute, singularique probitate hominis, notum testatumque omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omni ea pompa hęrere voluit: cumque hoc ille modestię causa recusaret, sequereturque aliquanto post, mandauit humanissimus princeps vni e famulis, vt pæne inuitum ipsum traheret ac prope se collocaret, omneq; id tempus, donec eo perueniret, quo paratum illi hospitium erat, consumpsit cum eo iucundissimis sermonibus. id vero quum personæ dignitatique datum non sine causa aliquis arbitrari posset, licet tamen existimare, multum etiam ad hoc valuisse iudicium, quod fecerat de homine; quod putaret, vt qui veræ gloriæ non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quam Contareno, laudi & honori futuram. Et sane litteris mandatum est, eius nominis primum Augustum Cæsarem, quum primum Alexandream, quam bello ceperat, ingressus est, in magna copia honestorum ac clarorum virorum, Areum, grauissimum & eruditissimum hominem, sibi adiunxisse, familiariterque cum eo solo in tanta illa lætitia, fortunæq; suæ magnitudine locutum esse. quem etiam, vt magis eum ciues sui suspicerent ac fortunatum iudicarent, manu teneret: erat enim philosophus ille Alexandrinus. Sed aliæ quoque res, dum illic mansit, indicio esse potuerunt, quantopere Contarenum diligeret: id quod animaduersum ab alijs opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit vt omnes ipsum colerent, ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. Cæsar, qui, vt supra ostendi, mare transire statuerat; quæ ad cursum illum necessaria erant, studiose parabat: imperaratq; vt Genuam classis, propinquosq; in portus cogeretur. quare, vt id celerius fieret, statuit sibi in eam vrbem accedendum, indeque Lucam eundum, quo Pontifex Max. se venturum significarat. Contarenus igitur breuiore via se Lucam

contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies Pontificem Max. vidit; qui sane hilari vultu, nulloque signo edito offensionis, ipsum accepit. nec multo post eodem imperator venit, qui non cessauit etiam in alijs magnis rebus, quas cum Paulo III. egit, multa prædicare de prudentia, industria, probitate legati; quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo, vsus fuerat in Germania: nec non questus est, quod Romę multa falso iactata forent contra fidem & dignitatem ipsius, quum ille integre sincereq; personam eam sustinuisset; ac negotia cuncta cum fide administrasset. cui statim sapientissimus senex: quique ignarus non erat artium malarum, quibus plerique Romæ utuntur, aut inuidia commoti, aut, si alios depresserint, sperantes se in locum illorum inuasuros, respondit, sibi eximie cognitam esse ac probatam Contareni uirtutem; seque eam ob causam ipsum tunc in Germaniam misisse; tantumque oneris ei imposuisse; facturumq; etiam breui, vt nemo dubitare possit de beneuolentia sua erga illum, ac, quo denique loco eum haberet, se omnibus declaraturum. Non contentus autem hoc Pontifex, vt omnem scrupulum ex animo Contareni euelleret, gauderetque ille secum tam prōpto erga se animo fortunatissimi hominis ac tam præclaro testimonio suarum virtutum, notum esse voluit ipsi eum sermonem: simulq; suasit illi, vt contemneret maleuolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam. fontem etiam huius mali aperire volens, testimonium citauit veterum poëtarum, qui naturam inuidiæ versibus suis expresserunt; moremque illam habere tradiderunt, vt summa loca feriret non minus, quam venti editissima quæque appetere, ac violentius verberare consuerunt: omnique demum ratione, qua potuit, ostendit se eum valde carum habere: cumque etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus, fecit ei potestatem, vt tot itineribus defatigatus Romam reficiendi sui causa breuiore via accederet; ipse namque

que vicinitate inuitatus, Bononiam profectus est; indeque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reuersus est: non dum autem duobus mensibus transactis, memor eius quod dixerat, de augenda dignitate Cotareni, legatum ipsum Bononiæ declarauit: quæ publica cura prouinciaque reliquas omnes superat, quas intra suos fines imperiumque status reip. possidet. Ille igitur hoc nouo onere sibi imposito, vt qui non minus rebus gerendis, quam contemplandis factus erat, Martio mense se in prouinciam contulit. factumque est, vt V I. K. Aprilis in vrbem ingrederetur: qui dies apud eos maxime celebris agitur, consecratus genitrici eius, qui salutem nobis dedit. summa igitur lętitia totius ciuitatis exceptus est: conataque est illa, quam spem conceperat animo de probitate & prudentia ipsius, externis etiam rebus, honoribusque omnibus indicare: certo enim sciebat futurum sibi illum potius esse optimum parentem, quam durum aliquem & auarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem. in quo certe illi falsi non sunt: vt primum enim res illas attigit nullo negotio cognitum est, non minus ipsum in rebus iudicandis clementia vti & ęquitate, quam summo illo iure, quod sæpe merito reprehenditur, ac, si quis vere existimet, quod alio nomine appelletur dignum est. Totos dies ille causis audiendis, controuersijsque tollendis operam dabat: nec vmquam molesto sane hoc, & odioso munere, præsertim homini in alijs curis studijsq; educato, defatigabatur. hoc autem faciebat: naturamq; ille suam, consuetudinemque flectebat, quia veræ glorię deditus erat, ac prodesse mortalibus, quacumque re poterat, studebat. quare quodcumq; munus obiret, dignum viribus operaque sua, in ipsum tota mente incumbebat. Erant hę curę cogitationesq; hoc tempore Contareni; procurabatque ille commoda eius nobilissimæ ciuitatis: cum repente, inopinante illo, Roma litteræ venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sane ille diutius versatus fuerat, quodq; omnes

mnes numeros honestatis in se habebat. Cum enim sedari numquam potuissent vlla vllius opera iræ inter Franciscum Gallorum regem, & Carolum V. imperatorem, sed cotidie magis nouis iniurijs inferendis inflammarentur eorum animi, gereretur que aut pararetur ab ipsis semper bellum tæterrimum, quod in singulos dies reip. Christianæ grauissima vulnera imponeret, & ad internicionem denique redigeret maxime pias nationes, officij sui esse ratus est Paulus Pont. Max. tanto malo, si vlla ratione posset, mederi; tantumque & tam sæuum incendium extinguere. quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos reges, legatos, prudentissimos viros & tanto oneri sustinendo pares: præclare enim sciebat, quanta vis esset in ministris ad vnamquamq; rem efficiendam; hancque curam, omnium maximam, requirere personas in primis sapientia & auctoritate præditas atque ornatas. & non minus gratas acceptasque principibus ijs, quorum animos delinire ac flectere deberent. Elegit igitur, quem ad Cesarem, in Hispanijs tunc degentem, mitteret, Gasparem Contarenum: & ad Gallorum regem ire voluit Iacobum Sadoletum; ambos viros probos, atq; omni ingenij laude florentes; &, vt collegas in amplissimo sacerdotio, ita multis honestis artibus inter se coniunctos, ac maxime bonis omnibus probatos: quæ res gesta est sextili mense. Erat eo tempore Sadoletus Romę. quare significauit per litteras Pontifex Contareno, quid de illo statuisset: mandauitque, vt, quæ ad iter necessaria erant, expediret: socium namque ipsius in honestissimo illo munere intra paucos dies in viam se daturum. Hoc accepto nuntio ille, qui nullum vmquam vtilitatis aliorum causa laborem recusarat, quamuis ætate iam confectus esset, & satis imbecilla valetudine, æquo tamen animo tulit sibi onus illud imponi. quod si animam etiam in ea legatione se profusurum esse certo sciisset: tanta erat pietate preditus, & ita dicto audiens esse summo Pontifici cupiebat, vt ipsam prorsus repudiaturus

non fuerit. Appropinquabat ſane illi mors, quæ tamen longe alia ratione, & vbi minime expectabatur, ipſum oppreſsit: nec enim (vt a me nunc diligenter narrabitur) aut laboribus, aut defatigationibus nouis accelerata eſt.

Agebat Contarenus ętatis ſuæ annum LIX. in his curis, quas oſtendi, toto animo occupatus: partem tamen illarum iam in id munus, quod inſtabat, deriuans. Incumbens igitur illis, quæ multę profecto ac graues erant, moleſto anni tempore, vt par eſſet ipſis ſuſtinendis, aliquādo reficiendi ſui cauſa ſe in propinquum vrbi locum conferebat: vbi manens & ęſtum declinaret, quo conficiebatur domi, & aliquantulum a perpetuis ſuis laboribus animum relaxaret: nam ſiquid maioris momenti ſubito eueniſſet, facile illuc adibatur; vbi etiam poteſtatem ſui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipſius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum varijs de cauſis delectabatur, erat ſacellum Diuæ Mariæ a Monte vocatæ, cuius poſſeſsio procuratioque eſt ſodalium Diuæ Iuſtinæ. Acciderat autem, vt illis ipſis diebus, qui primi Sextilis mēſis fuere, fratris filius, illius ſalutandi & viſendi cauſa, Bononiam veniret, qui ſuperiore anno Patauij inter ſodales illos receptus fuerat: vocabatur vero nouo nomine, vt conſuetudo eſt eorum, qui ſe ſacris aliquibus initiant, Placidus. cum autem probus adoleſcens eſſet, ſeminaque non nullarum virtutum in ſe contineret, a Contareno diligebatur; ille igitur primo apud ſuos in vrbe manſit in Diui Proculi dicato ipſis domicilio. vt tamen eo facilius frui poſſet Contarenus, ipſeque itidem ſitim ſuam expleret videndi virum, quem maxime optabat, ſecum ſanguine coniunctum, cuius etiam viſendi alienigenæ deſiderio flagrabant, impetrauit a ſuis, vt ſe illic eſſe paterentur. quæ cauſa reliquis cauſis addita eſt frequentandi receſſum eum, diutiusque illic commorandi. Hic collis ab vrbe abeſt ſpatio mille paſſuum, amœniſsimus, & natura & arte factus ad animum multis modis paſcendum, atque omni honeſta voluptate explendum. &

ſane, qui deſideria optimi huius viri, gaudiaque cognita haberet: quod non magno negotio omnibus contingere potuit, qui familiariter cum eo vixiſſent: facile iudicaret paucos illos dies, quos illic traduxit, iucundiſsimos ei fuiſſe omnium, quos in vita vmquàm deguſtaſſet: viuebat enim cum ſui amantiſsimo fratris filio, cumque alijs non nullis comitibus illius, eorundemque ſacrorum ſocijs, honeſtis ſane viris & eruditis: rem diuinam crebro faciebat; omnisque ſermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur, vt traditum a me eſt, calores eſſent maximi, crebro in porticulam quandam declinandorum illorum cauſa veniebant: &, vt illic frequẽtius deambulabant, ita etiam aliquando poſita menſa cibum capiebant: vergit enim illa ad ſeptemtriones; vrbemque ipſam quaſi ante pedes poſitam proſpicit, planitiemque omnem, quæ ipſam cingit: quin etiam remotiores vrbes illinc commode cernuntur Mutina, Ferraria, aliaque nobilia oppida: quare non ſine cauſa expetitur proſpectus ille, paritque oculis incredibilem voluptatem: quamuis tunc, capto iucunditate illius, Contareno nihil tale timenti, exitium comparauerit: aura enim illa lenis, quę flabat: frigidiuſculuſque aër, cum temperamentum corporis ipſius rarius eſſet, paruoque momento ſæpe commoueretur; facile ad imas partes penetrauit, ſanguineque inflammato abſceſſum in latere creauit, e genere eorum, quæ ἀπόςημαχα Greci vocant. quare ſtatim febris conſecuta eſt, quæ ſeptimo die ipſum conſumpſit; quamuis magna diligentia ſummorum medicorum curatus ſit: ſimul ac enim primum cognouit ſe ęgrotare, Bononiam reuerſus eſt. Ipſe autem in primis naturam vimque eius morbi mature perſpexit: tribus namq; diebus, ante quam animam efflaret, omnem rem Ludouico Beccatello, vni e familiaribus ſuis, quo plurimum in rebus maioris ponderis vtebatur, enarrauit. Dixit igitur grauitatem eius morbi non apparere: reconditaſque corporis partes magis ipſum oppreſsiſſe, quam exterio-

res male habere: in promptuque esse. addiditque genus id morbi periculum magnum in se continere: quod si vires corporis eæ forent, vt spatio trium quattuor ve dierum resisterent, sine dubio morbum ipsum impetum suum remissurum: se tamen magnopere vereri, ne contra ipse deficiat; naturaque penitus frangatur: intelligere enim se venæ motum valde imbecillum esse. Cui ille, qui saluti ipsius omni studio prospiciebat, respondit, rogans vt abduceret paulisper animum ab his molestis cogitationibus, rationemque omnem sui curandi in prudentia diligentiaque medicorum positam esse vellet: affirmans præterea Deum optimum maximum, quem semper ille pie coluisset, ipsi presidio futurum: esse autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, vt cito mandatum sibi munus obiret, iterque ad imperatorem faceret. Ille vero statim hilari vultu, ad alium longe maiorem imperatorem sibi iter instare, dixit, idque ipsos breui cognituros: neque tamen se hoc dicere, quia mortem valde perhorrescat, parumq; animo æquo ferat se e vita discedere: intelligere enim se præclare quot quantaq; beneficia a Deo acceperit, quorum etiam plæraq; commemorauit, non gloriæ causa ostentationisque, cui tunc locus minime erat, verum vt se gratum esse erga auctorem illorum significaret. Inquit igitur se ortum esse ea in ciuitate, quæ nulli earum cederet, quæ in vniuerso terrarum orbe existunt: e familiaque, quę haud postremum locum in ea rep. teneret: consecutumque itidem illic esse honores non paruos: &, vt domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum esse: vtramq; vitam se cum laude aliqua coluisse: & eam, quæ in contemplatione rerum versatur, & eam, quæ rebus agendis incumbit: peruenisse ad ętatis annum LIX. quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare secum quoque hac parte non male actum esse: canereque se debere vna cum sacro Hebræorum vate carmen, quod ad ęquum gratumque animum significandum pertinet, nomenque il-

lius

lius laude gloriaque cumulandum, quia non tam liberaliter se gesserit erga multos, neque tot bonis expleuerit omnem populum gentemq;. Vnum tantum sibi molestum esse, quod, vt optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non prospexerit, qui sibi, postquam ad sacrum illum honoris gradum ascenderit, fideliter ministrarint: sperare tamen se Deum optimum max. Pontificemque, cuius dignitati toto animo inseruierit, fortunas eorum subleuaturos. Nec oblitus est suo opportunoque tempore mandare custodi ipsius, vt priuilegium, quod beneficij loco a Pontifice impetrarat, ad delicta penitus abstergenda traditum, sibi legeret, dum mente orationeque consisteret. Cum hæc animo versaret, sane constanti ac forti, atque hoc sermone semet consolaretur, suos, qui præsentes aderant (ij autem erant, vt quisq; maxime illi acceptus probatusque fuerat) angebat, atque ita perturbabat, vt lacrimas vix tenere possent; a quibus tamen sibi diligenter temperabant, quamuis intelligerent ne magna quidem copia ipsarum spectante illo effusarum, posse ipsum commoueri, & e statu illo animi deijci. Eadem vero hominis prouidentia in intelligendo, prædicendoque suis vitæ suæ fine, exitu ipso comprobata est, quæ in ceteris rebus iudicandis significandisque sæpe apparuerat: crescente enim semper vi morbi, remedijsq; omnibus superatis, oppressus ille est; animamque efflauit . K. Sept. meridie. Quamuis autem horas circiter sex antea voce orbatus esset, non tamen sensu animi, intelligentiaque extremo illo tempore caruit, vt certis quibusdam notis indicijsq; perspectum est; confiditq; clementia conseruatoris nostri, vt Christianum virum decet; & cum aliter non posset, se spem omnem suam in eo collocatam habere nutu, admonitus diligenter de hoc, significauit. Vt vero se constantem in hoc, maximeque pium præbuit, ita, quæ moris est consuetudinisque, non solum magno, verum etiam alacri animo geri, custodirique passus est: quæ sane, vt nuntia mortis, perterrefa-

ciunt

ciunt plærosque, ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in persuasionem Christianam, perturbant. Reliquit vero ille discessu suo suos omnes mœroris ac luctus plenissimos: vt vniuersam quoque ciuitatem dolore magno adfectam, quæ sane, quacumque ratione potuit, funus illius honestauit, & quam molesta ipsi optimi custodis mors fuisset, planum fecit. die autem, quę secuta est mortem ipsius, funus ductum est. Orationem de laudibus eiusdem, & honeste acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, disertus & nobilis orator, qui tunc in ea vrbe, domicilio quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores litteras docebat, & negotia publica reip. administrabat. corpus in Diui Proculi depositum est, eo consilio, vt Venetias postea comportaretur, in sepulchroque maiorum ipsius, clarissimorum virorum, collocaretur. Paulus III. nuntio allato de obitu Contareni, ægre admodum illum tulit: declarauitque quanti hominem fecisset, omni genere liberalitatis vsus erga domum illius. nec tantum Pontifex Maximus, qui sæpe opera ipsius fideli & vtili vsus fuerat, verum etiam Romæ ceteri probi viri morte ipsius vehementer conflictati sunt. nam, quantum luctum eadem in patria excitarit, non facile dici potest. omnes denique, qui aliquando doctrinam illius gustarant, singularisque probitatis hominis specimen aliquod acceperant, publicam illam cladem existimarunt. Ciuis autem collegaque ipsius in amplissimo sacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cepisset ex graui morbo Contareni, desperataque iam a medicis salute, notum omnibus esse voluit: in epistola enim ad Flaminium Tomarotium, quomodo adfectus animo esset audito casu illo, & propinqua morte optimi & honestissimi viri, diligenter narrauit. Verbis ipsis, quum illustri loco posita sint: alioque sermone edita, supersedebo. Possem etiam aliorum multorum, doctorum & excellentium virorum, testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factum esset, scriptis suis testati sunt: in

in quibus etiam non nulli, qui ab eo vehementer dissentiebant de ratione viuendi, veroque cultu Christiani hominis, & acerrimi aduersarij opinionum, quas ille in Germania defendit, extiterunt; magnifice tamen de eruditione, continentiaque illius in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, locuti sunt. quod fere vsu venire non solet, vt a quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam conentur deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. Et quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paulus III. mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officijs cum eo coniuncto, Ludouico Beccatello, honesto in primis & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim mansisse diu in animo Pontificis ęgritudinem hanc, ac leui quoque momento refricari solitam tantam plagam, nisi forte aliquis putet sapientissimum illum senem cotidie magis, in magna penuria talium virorum, cognouisse quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu eius viri, qui vt quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorum pręsidium firmum erat; quum enim ad se illum euocasset, opera ipsius quibusdam in rebus vsurus, diligenter ex eo quæsiuit, an pręsens forte ille adfuisset, quum fato Contarenus functus est: rogauitque vt diceret aliquid de institutis & vita illius. cui statim, mihi affirmauit ille, se respondisse id, quod erat: mirificam fuisse Contareni integritatem fidemque in ijs omnibus rebus gerendis, quæ mandate illi ab ipso forent, intelligeret vel ipse sua sponte, facere ad dignitatem Romanę reip. conseruandam: virumque illum vera probitate pręditum fuisse, non ficta ac simulata, quam personam plęrique, vt eo perueniant, quo cupiunt, sibi callide imponunt; vnumq; omnium Contarenum veteres ac maxime ratas opiniones & animo probasse, & verbis etiam semper defendisse. quo sermone accepto commotum Pontificem Maximum, qui deambulabat,

labat, stetisse, manuque iterum percussisse mensam pro pe positam, dixisseque non sine gemitu quodam ac su-spirio, quod indicauit euulsam fuisse penitus omnem ex animo ipsius suspicionem, quæ quondam eo inculcata de illo vocibus maleuolorum fuerat. Amisimus profecto magnum virum, ac valde vtilem reip. nostræ ciuem. sed, vt alia, ita hoc magno constantique animo ferendum. Quoniam autem non semel dictum est in hac vita de ma gna labe animi quorundam, quum ab ipso illo vitio ma-gnopere Contarenus abhorreret, qui alienam personam induentes (vnde Græco vocabulo, sumpto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριταὶ appellantur) & eam qui-dem semper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alij videri volunt, quam vere sint; atque ita ma-gnis in rebus imponunt simplicibus hominibus, nihil in de mali suspicantibus, vnde plurimum ipsos expectare oportebat; non alienum esse duxi de hoc etiam differere: & si enim numquam defuerunt, qui fallacias & dolos ho rum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos es se cauendos in vita admonerent, numquam tamen ita pro bi viri eruditi & instructi fuerunt, vt satis possent artes eorum intelligere, atque insidias etiam vitare. In primis autem in pietatem nostram Christianam, quę tota in sim plicitate animi fundata est, radices egit, atque incom-moda sępe magna apud nos peperit hęc fraus. Quo maio re odio digni sunt hi pessimi mortales, qui in re, quę quo magis pura integraque est, eo magis probatur, astu-tis consilijs vtuntur, ac dolos malos exercent. Hoc e-tiam aliquo modo significasse videtur doctissimus vir Plato, qui, hoc genus hominum notans, inquit. postre-mam iniustitiam esse, videri uelle optimũ uirum, quum minime sis. Idemque ab Aeschylo, non solum graui poëta, sed etiam docto in disciplina Pythagorea prola-tum est, quum ferret in cęlum magnis laudibus Amphia raum, summum illum augurem, eundemque sanctissi-mum virum: inquit enim ipsum non studuisse quod mul

ti faciunt, vt videretur optimus, verum vt esset. nam quod nos, malis multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios & incertos: faciuntque, vt probos honestosq; viros ab improbis & impuris distinguere nequeamus, non dici etiam potest quantopere hoc pacto obsint, cum apud Euripidem etiam sapiens antea semper habitus Theseus, eo nomine suspectam habuerit eximiam probitatem, castitatemque filij: insimulatus enim falso Hippolytus, quod cubile ipsius violasset, quum se ille apud eum purgaret, quod vita sua ab eo scelere valde remota esset, fidem ea de causa nō fecit: timuit enim pater ne tenuis victus, cultusque, quo filius delectabatur: abstinentiaq; a vescendis animantibus, simulata foret: simulque ne disciplina Orphei, quam ille profitebatur, familiaritasque demum Dianę, in qua se valde iactabat, ficta esset. quare in alteram partem miserabiliter peccauit. Sed eo redeamus vnde digressi sumus. Idem etiam intimus consilijs Contareni: nec minus studiosus famę existimationisq; huius optimi, ac pudentissimi viri, quem sibi in vita tamquam viuum quoddam exemplar probitatis proposuerat, notam, quam improbe vitæ ipsius inurere pręposterus quidam amicus studuit, hoc pacto deleuit. Narrat enim forte euenisse, vt illo ipso tempore, quo grauiter Contarenus ægrotabat, Bernardinus Ochinus, illę nouę condendæ Franciscanæ familię dux & auctor, Bononiam venerit, Romam ad causam dicendam euocatus: insimulabatur enim in ijs contionibus, quas Venetijs habuerat non nulla dixisse, quæ veteribus decretis Romanę reip. aduersabantur: additque habuisse illum litteras ad se scriptas a Giberto episcopo Veronēsi, quibus a se petebat, vt diligenter ageret cum legato, vt hortaretur hominem ad sistendum se in iudicio: coramque ad ea, quæ ipsi obijciebantur, defendenda: quum cognouisset ipsum timide ad id descendere, egereque stimulo quopiam & auctoritate magni alicuius & grauis viri: neq; enim adhuc Gibertus hominis leuitatem inconstantiamque perspe-

xerat: is autem veſperi venerat, quum iam cenaſſent omnes, legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret: qui, quũ ſperaret morbum poſtridie leuiorem fore, vt commodius eum audire poſſet, loquique cum ipſo familiariter, iuſsit vt pręberentur illi, quæ ad curandum corpus pertinerent: contigiſſe vero contra, vt ea nocte morbus ingraueſceret: quare mane legatum totum diſtentum fuiſſe in remedijs, quæ medici adhibenda iuſſerant, ſumendis, nouiſque curationibus: vnde factum fuerit, vt neq; de hoſpite illo, neque de alia vlla re agi cum eo potuerit. Bernardinus interim, cui in primis mala ſua mens, malusque animus cognitus erat: atque vmbras etiam, vt, qui ſibi alicuius ſceleris conſcij ſunt, faciunt, reformidabat, cœpit vereri ne aſtute illic detineretur: putabat enim fingere morbum legatum. quo metu homo oppreſſus (nam hoc verum eſſe non multo poſt e conſilio, quod cepit perſpectum eſt) non ceſſabat Ludouicum vrgere, vt rogaret legatum poteſtatem ſibi faceret abeundi; in quo ille ipſi non obtemperabat, putans breui fore vt melius eſſet legato: videbatur enim ſibi perſpexiſſe, cupere illum magnopere cum Bernardino loqui; qui ſane vſque ad id tempus magnum ſibi nomen ex facultate illa dicendi, & opinione ſanctitatis conciliarat. Cum autem, magis magiſque ſemper timore creſcente, inſtaret, Ludouicus importuno ſane tempore coactus eſt, cum ęſtu febris in lectulo legatus iactaretur, eo irrumpere, rogareque vt pateretur ipſum abire: in quo ſane humaniſsimus vir ei morem geſsit. quumque ad eum Bernardinus introductus eſſet, hæc ipſa verba protulit. Vides quo in ſtatu ſim. excuſatio hæc apud te iuſta ſit: & ora, vt Deus opt. max. mihi propicius ſit: feliciterque inſtitutum iter perage. cui ille tantum, demiſſo (vt moris eſt) capite, reſpondit ſe prorſus ita facturum: ilicoque abijt. Hic eſt ſermo, quem Bononiæ habuit cum ſanctiſsimo, & modeſtiſsimo uiro Bernardinus: nec verbum pręterea additum eſt. qui tamen poſtea, quum ſuſceptam uitæ rationem deſeruiſſet:

ſet: acerrimumque ſe hoſtem Pontificiæ poteſtatis præbuiſſet, vt ſe ſapienter id feciſſe oſtenderet: a perditaque cauſa & flagitijs multis contaminata, merito defeciſſe: habereque ſe multos ſocios eius conſilij probare vellet, non veritus eſt criminari amicum, memoriæq; ac litteris prodere: queſtum ſecum eſſe eo tempore Contarenum de moribus inſtitutiſq; Romanorum antiſtitum: & inſectatione ſeua atq; iniuſta bonorum: huiuſcemodiq; alia multa ſcribere prorſus inania, & quæ non ſolum a veritate abhorrerent, ſed etiam vitæ eius, cui adficta erant, nullo modo conuenirent. quæ cuncta Ludouicus (vt eſt vir optimus & omnis officij, quod in amicitia coli debeat, obſeruātiſsimus) aſſeuerabat, refellendi eius mendacij cauſa, & purgandę innocentię uiri illius mortui, quem uiuum magnopere dilexerat, nec tantum hoc ſe ita habere, teſtimonio ſuo confirmabat, ſed alios etiam teſtes huius rei producebat, qui præſentes illic adſuerant: in quibus etiam nominabat Iulium Contarenum, fratris legati filium: qui poſt eius mortem & ob naturæ probitatem, & ob commendationem patrui, creatus eſt Pont. Ciuitalis, cui præfecturæ regendæ prępoſitus antea fuerat. Cum hoc tanti momenti ſit ad integritatem Contareni oſtendendam, abſtergendamque maculam illi falſo aſperſam, volui totam rem, vt factam eam accepi: ac pęne ijſdem uerbis, quibus mihi expoſita eſt, commemorare.

Rebus autem geſtis ab eo dum uixit enarratis, nunc quæ monimenta ingenij reliquerit, fructuſque otij ipſius indicabo. prius tamen, quod adhuc ualet aliquid ad confirmandam doctrinam hominis, teſtimonium de ea re grauiſsimi & eruditiſsimi uiri citabo: quod additum ſuperioribus teſtimonijs, quæ prodidi de eximio ingenio ipſius, præſtantique cognitione omnium diſciplinarum, vera eſſe declarabit: ſimulque non ſinet quempiam dubitare, quomodo ille, in vita plerumque occupata, tot tamque præclara opera efficere potuerit, quę multum etiam poſteris proſint, perpetuoque teſtentur, qualis ille, quan

tusque vir fuerit. Ludouicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philoſophus, & qui multos annos in Bononienſi gymnaſio ſumma cum laude & admiratione omnium, qui aliquando ipſum diſputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit, mortuo Cōtareno, quum ſermo ipſi eſſet inſtitutus cum honeſtis quibuſdam viris de damno, quod eo tempore factum eſſet interitu illius, plurimisque animi dotibus, ac maximis virtutibus, vna cum eo extinctis, inquit doloris plenus: (nam virum eum valde dilexerat, in familiaritatemque ſe eius inſinuarat illo tempore, quo legati nomine vrbem eam rexit.) Ego, quod mihi videor meo iure facere poſſe: nec enim malum me omnino eſſe exiſtimatorem harum rerum arbitror; adfirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando cognoui in philoſophiæ ſtudijs merito laudatos, qui ſane non pauci fuere, pręſtitiſſe & ſcientia multarum rerum, & iudicij firmitate: ipſumque vere philoſophi grauiſsimo nomine dignum fuiſſe iudico. Certe quum ego de aliqua re, propria eius ſtudij, cum eo diſſerebam, videbar mihi præ illo minutus quidam philoſophus eſſe; vel potius nouus quiſpiam auditor, & plane rudis eius artis, quam profiterer, quare ad ipſum ſępe me conferebam, vbi locus aliquis obſcurior mihi negotium faceſſeret: in qua quæſtione quum paulo antea ipſe toto animo verſatus eſſem, & aliquas etiam horas, euolutis pluribus voluminibus, præterita die conſumpſiſſem: ille vero, vt exiſtimari poteſt, ſpatio multorum annorum nullam cogitationem de ipſa ſuſcepiſſet, ita tamen apte & exquiſite nodos illos diſſoluebat, vt videretur diu multumque non multo antea de ea cogitaſſe. quare (inquit) ſępe ego pæne ſtupidus euaſi; mihique potius cum cæleſti aliqua natura, quam cum mortali homine viſus ſum loqui: idque nunc, quia res ita ſe habet, verumque id prorſus eſt, prædico, nulla alia cauſa impulſus. quis enim non videt aſſentationi nunc locum non eſſe; quæ præterea a perſona, quam ſuſtineo longe ſemper

abeſſe

abesse debet? Hęc asseueranter tunc ab illo prolata quum essent, auxerunt magnopere opinionem, quam, qui aderant, de præstanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam scripta, quanta fuerit eruditio ipsius, aperiunt: quę sane, vt ordine a me tradantur, hæc sunt. Edidit iuuenis adhuc (xxx. enim tertium ætatis annum tunc agebat) librum contra iudicium Petri Mantuani doctoris sui; nec tamen ea de causa minus pius, quamuis cõtra pietatem facere videretur, fuit: ille enim in omni sermone suo adfirmare solitus erat, ex opinione sententiaq; Aristotelis existimari debere animos nostros esse mortales. quum contra ipse, sedulo aduersus eum disputans, citatis multis locis, & tamquam tabulis obsignatis, ostenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re sensisse: viderique potius immortalitate donatos ipsos Aristotelem esse voluisse. cuius opinionis antea Plato, vnde didicerat, sine vlla dubitatione fuerat. Argumenta autem illa firma ad probandum & grauia fuisse, opusque totum valde elaboratum, perspicitur; quia acutissimus ille physicus in libro, quo defendit opinionem illam suam, acriter oppugnatam ab eo, quem instruxerat, tradit eum librum & doctissimum omnium & vberrimum esse, qui omni tempore materiam illam persecuti sunt: additque videri prorsus eum diuina opera & manu fabricatum fuisse. Scripsit etiam de Elementis libros quinque; in quibus viam omnem, rationemque Aristotelis diligenter expressit: misit autem illos ad Mattheum Dandalum sororis suę virum: cuius hic supra mentio cum magnis verisque ipsius laudibus facta est. Addidit his, in altiore philosophiæ parte, libros quattuor, quos dicauit Paulo Iustiniano, nobilissimo & clarissimo suo ciui. qui odio rerum humanarum, quum pertæsum esset varietatis ipsarum; vt facilius diuinas contemplaretur: deoque ipsi toto animo seruiret; in Etruscos montes cœtumque Camaldulensium se contulerat. Hi libri ei, qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit vis animi ipsius, & quan-

ta prudentia in rebus grauioribus tractandis. Sed idem etiam (vt melius adhuc intelligatur factum illum natura et studio fuisse ad personam eam sustinendam, quam ipsi multo postea sapientissimus Pontifex: multumque semper omni in re prouidens, imposuit) iuuenis adhuc, vitamque colens liberam, ac nullis sacris astrictam: occasionem hanc eius rei nactus, quod familiaris ipsius Pontifex Bergomas destinatus fuerat, ipsum instituere cupiens, duos libros scripsit de officio eorum sacerdotum: finxitque ita atque informauit talem virum, quales si forent, quibus tantum hodie commissum est, non laboraremus. quis enim non fateatur pias in primis castasque fuisse cogitationes ipsius: totaque mente ac studio solitum esse in illis volutari optimum virum, postquam alium instruere & ornare in ea vita ausus est, quam ipse adhuc nō attigerat: nec vmquam cogitarat, præcepta illa sibi vtilia aliquando futura? Preterea, quum orta quæstio esset in senatu de Pontificis max. potestate, diuinitus ne illa stabilita foret, an humanis consilijs regeretur: quumque multum de ea re illic in vtramque partem disputatum esset, domum reuersus, vt quid ipse de eo sentiret, ostenderet: omnique errore ciues suos liberaret, spatio vnius noctis libellum confecit, qui nunc excusus in manibus versatur. Sed, vt ijsdem etiam in suo proprioque ipsorum munere prodesset: effigiemque eius reipublicæ, in qua natus erat, exprimeret, quinque libros confecit de magistratibus, reque publica Venetorum, qui itidem diuulgati sunt. Postquam vero in amplissimorum antistitum collegium cooptatus est, perlectis diligenter synodis omnibus, quæ varijs temporibus ob emendandum statum Christianæ reip. coactæ sunt, in breue quoddam corpus grauissimas quasq; ipsarum collegit: seruato temporum ordine: materiaque omni, quam persecutæ sunt, demonstrata. Vtile vero mirifice potuit esse volumen illud ei synodo, de qua tunc summis contentionibus agebatur: quamque Paulus III. aduersarijs, reconciliando

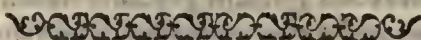
rum animorum gratia, proponebat: multumque opis ad ferre illis omnibus, qui in eo certamine versari deberent: misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eum, cuius maxime intererat, quid de ea re fieret: & qui eo tempore tota mente in illam curam incumbebat. Absoluto autem illo, par huic opus; & quod eundem finem haberet, aggressus est: scripsit enim quattuor libros de ritibus cerimonijsque nostrę religionis persuasionisq; Christianæ, quę Sacramenta appellant: quibus libris complexus est materiam illam omnem, &, quæ radix visque ipsarum fuisset, declarauit: quidque demum pie credi, & custodiri de illis deberet, veris rationibus, argumentisq; satis firmis comprobauit. nam ipsum, argumento hoc sumpto, si, quod pollicitus erat, pręstare voluisset, debuisse omnem quęstionem, de qua nunc tot tantæque lites & concertationes inter dissidentes partes reip. existunt, explicare planum & exploratum est. quare sic quoque pręclare instruxit & armauit illos, qui pro veritate comminus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & causam eam malam obstinate defendentibus.

Vt autem libellum alium, admodum vtilem prauis opinionibus ex animis hominum euellendis, conficeret, occasionem hanc habuit. Factum est, quum ille Bononiam legati nomine obtineret, vt vir prudens, salutisque gregis illius, qui fidei ipsius potestatique commissus foret, vt pastorem bonum decet, valde studiosus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens; rationemque accipere cupiens, qua saluum ipsum incolumemq; redderet, quum grauiter ægrotare non paruam partem ipsius cognosset: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honestam nobilemque ciuitatem regeret, vt ne ignominia illa notaretur, & tamen remedium cito adhiberet, ne magis malum serperet. Consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenus, multa animo reuoluens, vt erat summus & accuratus medicus huius pestilentis morbi, statuit demum ita rem esse agendam. Confecit tam-

quam

quam institutionem quandam breuem Christiani hominis: collegitque, quæ magis mordere animum debent, probra omnia: & ita, vt aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti: illum autem commentariolum κατήχησιν appellauit. qui sane non vni illi ciuitati sanandæ factus videretur, sed Christianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis. eum vero grauis ille vir ad suos comportauit, diuulgatumque studio quodam & arte effecit, vt vulgo reciperetur, cunctique se viæ illi tenendæ, legibusque seruandis astringerent: statim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditi ac desperati forent: postea que & ipse formis excusus est. Quum autem, vt gesta tunc res est, temporique illi aptum fuit, nomen & ciuitatis & præfecti ipsius in sacris rebus curandis celauerim, illa postea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde nasci posit, deberi puto personam etiam a me indicari. Moronus enim Mutinensium episcopus is fuit, qui & ipse non multo post ob singularem prudentiam in rebus gerendis, præclarasque alias animi dotes, auctus dignitate est a Pontifice maximo: cuius amplissimi sacerdotij insigne Bononiæ manibus suis legatus capiti ipsius imposuit. Illustrauit etiam scholijs quibusdam suis Contarenus multos obscuros locos in epistolis Diui Pauli, quum ipsas accurate legeret. quo sane in studio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppresit. Sed etiam epistolas ipse non paucas conscripsit eruditas, & optimorum præceptorum plenas: vt libellos etiam non nullos alios, aliquam occasionem illorum conficiendorum nactus: præcipue autem studijs amicorum, varijsque eorum temporibus seruiens. in quibus est quæstio diligenter explicata, perdifficilis sane, magnique semper momenti habita ad vitam bene beateque degendam; qua traditur liberam esse potestatem nostrã, omnique nexu causarum ac necesitate solutam. veteres illi τὸ ἐφ' ἡμῖν ipsam vocabant. & qui de fato disserunt, re huic contraria, necessario de ipsa disputationem suscipiunt.

suscipiunt. eum vero librum misit ad Victoriam Columnam: feminam lectissimam, & quę ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilemque ingenij laudem in condendo carmine, maximo quoque honore digna est. Sed etiam, vt sorori suę, quę se in castissimum cœtum mulierum Muranarum coniecerat, morem gereret: animumque ipsius suauissimo cibo aleret in ea solitudine, cui se dicauerat, interpretatus est duos Hebræorum illorum cantus Italico nostræ ætatis sermone: cum enim ille doctrina ingenioque suo prodesse quoque alienis studeret; non visus sibi est posse suis vllo modo deesse. Quin etiam, eodem honesto desiderio incensus, vt vtilitatibus fratrum suorum seruiret, qui crebro, mercaturis faciendis operam dantes, nauigabant, confecit libellum de ęstu maris, &, quam causam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monstrauit: qui tamen liber amico ipsius commodatus, magno adhibito studio, recuperari numquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipsius opera, quæ plurima sunt, enumerem: in quibus tamen appareret specimen illius doctrinę ac iudicij, finem faciam: possum enim vere adfirmare, quodcumque temporis vacuum a negotijs nanciscebatur, in his rebus ipsum consumere solitum: omnesque vigilias suas eum consuesse temporibus amicorum necessariorumq; suorum consecrare: neque enim ostentationis & gloriæ causa huiuscemodi scriptiones suscipiebat: in hisque se dies atq; noctes macerabat: quamuis iustus inde honos, nec magnopere reprehendendus consequatur: sed, vt dixi, uoluntati amicorum, commodisque indulgens: siue studijs suis memoriæque seruiens, a scribendo numquam cessabat.

PLVRES ORATIONES THVCYDIDIS,

conuersæ ab eodem: nec tamen omnes continentes. quod suspicari licet factum esse, quia non nullæ ipsarum, interiectæ inter has, perierint.

Corcyræorum contio ad Athenienses.

VI subsidium ad eos rogatum Athenienses veniunt, a quibus nullam pro magno aliquo beneficio gratiam, nullumque ex fœdere auxilium deberi sibi intelligunt, id quod nos in præsentia facimus; ij primum eam rem, maxime quidem vilitati illis esse doceant oportet: si minus, certe non detrimento: deinde memores sese gratosque fore: quarum quidem rerum si nulla plane confirmata est, minime debent irasci, cum eorũ nihil, quæ postulauerant, impetrauerunt. Miserũt igitur nos Corcyræi, qui ita vos auxilium rogemus, vt hæc firmissima (vt sperant) ad vos adferamus: quamquam accidit, vt vnum idemque nostrum institutum cum vobis nostris cum postulatis minime congruere videri possit, tum vero nobis hoc tempore inutile sit: nam, qui antehac numquam cuiquam nostra voluntate socij fuerimus, nunc id ipsum ab alijs implorare cogimur: vnaque in hoc Corinthiorum bello propter id ipsum deserti ab auxilio sumus, deque eo, quod antea nobis prudentiæ ascribebatur, cum minime cogeremur alieno arbitrio, cum alterum auxilio iuuaremus, ipsi periclitari in bello, id modo nobis reliquum est, vt inconsulti homines, imbecillique animi iudicemur. Tametsi profligauimus nos quidem proxima nauali pugna ipsi per nos Corinthios: verumtamen, quoniam maioribus comparatis ex Peloponneso, reliquaque ex Gręcia copijs bellum

bellum nobis inferre parant, neque domesticis nos opibus illorum impetum vllo modo sustinere posse confidimus, summumque nostrum periculum agitur, si forte sub horum imperium redigamur, opem cum a vobis, tum a ceteris omnibus cogimur implorare: est autem æquum ignosci nobis, si non malitia, sed opinionis errore, ea audemus, quę priori otio nostro sunt repugnantia. Quod si ea, quæ uolumus, a uobis impetrabimus, nempe casus hic nostræ necessitatis, multis uobis nominibus decori erit: primum quod non incommoda alijs ferentes, sed iniuriā accipientes ope vestra tuebimini; deinde quod maxime necessario nostro tēpore amplexi nos, testatum beneficium vestrum clarissima memoria, maximeq; sempiterna collocabitis: tum valemus nos classe post quidem vos plurimum. Ac spectate quam magnam vobis sors occasionem ostendat, quam hostibus vestris acerbam: etenim eæ copiæ, quas vobis esse adiunctas magnæ pecuniæ, magnæque gratię anteponeretis, sine periculo, sineque sumptu, non modo vltro sese vobis offerunt, sed adferunt pręterea in vulgus quidem gloriam, a nobis autem quibus subuenitis, gratiam, vobis vero ipsis potentiam: quæ quidem perpaucis vmquam vna omnia obtigerunt, paucique ita opem ab alijs imploratum veniunt, vt non minorem illis, vnde auxilium sibi postulant, vacuitatem periculorum atq; ornamētum apportent, quam ipsi inde ablaturi sint. Bellum autem, in quo nostra extare poterit vtilitas, si qui vestrū sunt, qui nullum fore arbitrētur, ij errant longe: neq; sentiunt Lacedæmonios metu vestri bellum iam animo conceptum habere: Corinthios autem cum vobis esse inimicos, tum apud eos plurimum posse: atque eo nunc operam dare, vt antea vos occupent, & cum suo hoc in nos conatu implicent, ne propter commune odium contra se nobiscum conspiretis, neq; eos alterutrum frustretur, quin aut nobis damnum, aut sibi firmitudinē comparent. Vestrum est igitur recipiendis in amicitiam Corcyræis, cupientibus quidem eos pręuenire, præoccu

pareque ipsorum insidias, potiusquam contra aliquid in sidiarum moliri. Quod si contendent, non esse rectum suos a vobis colonos recipi, illud docendi sunt: colonias, quamdiu illis benigne fit a vetere ciuitate, tamdiu illam colere solere: vbi autem iniuria inferatur, alienari ab ea: non enim ut seruitutem perpetiantur deductæ sunt, sed ut iuris æquabilitatem cum ijs, qui domi remanent retineant. Iniuriam autem hos facere, id vero manifestum est: cum enim in iudicium de Epidamno vocarentur, armis maluerunt quam iure experiri. sitque adeo vobis pro disciplina id, quod in nos propinquos cognatosque suos patrarunt, ne vos infraudem deduci patiamini, neue, quod vos rogarint, temere faciatis. quem enim gratum hostibus fecisse maxime raro pænituerit, is quam diutissime tutus erit. Nec vero nobis recipiendis frangitis fœdus, quod cum Lacedæmonijs ictum est: cauetur enim quæ Græciæ ciuitates fœderi adscriptæ non essent, eas utri commodum sit licere sibi socias adiungere. Estque omnino illud haud quaquam ferendum, si his quidem licet naues ex fœderatis complere, pretereaque reliqua ex Græcia, nihiloque secius ex his, qui sub vestro imperio sunt: vobis autem cum hoc ipso auxilio, tum reliqua omni ope interdicent: ponentque in iniuria, si, quæ vos rogamus, ea auferemus a vobis. At vero nos longe sane plura habebimus, in quibus vos, nisi exorari vos sinetis, accusemus: nam nos quidem, quibus periculum intenditur, neque vobis sumus inimici, repellitis: hos vero, qui & hostes sunt vobis, & nos oppugnatum veniunt, tantum abest ut prohibeatis, vt etiam e finibus vestris conductas copias habere eos patiamini: id quod minime æquum est fieri a vobis: sed aut interdicere debetis ijs, qui vestræ ditionis mercede apud aliquos militant, ne apud hos mereant, aut nos quoque omnino quidem, vt videbitur, iuuare: maxime vero vt aperte in amcitiam receptos, tueamini. Ostendi igitur, quod initio proposueram, multis de causis hanc rem vobis vtilitati esse, præcipueque quod eosdem habeamus

mus inimicos, quod manifestissimum est argumentum: eosque haud quaquam infirmos, sed qui nocere ijs, qui a se defecerint, valeant. Nauali vero & non terrestri auxilio oblato, non idem habet incommodi ipsum repudiare. Itaque prohibendi vobis omnes sunt, si quidem possitis, classes habere: sin minus, firmissimi quique amici vobis adiungendi. Siquis vero ex vsu vestro ea, quæ a nobis dicuntur, esse existimat: metuit autem, ne, si hæc secuti eritis, fœdus rumpatur, is tenere debet, suum hunc metum, adiunctis viribus, pauori hostibus fore: quod autem illis animum auget, qui nos sententia sua non recipiunt, minime firmum cum sit, apud validos hostes fore a metu vacuum. Nec vero existimate de Corcyra magis nunc consuli, quam de ipsis Athenis: quibus quidem haud recte sane prospiciunt, qui præsentia modo intuentes, ad id bellum, quod impendet, quodque adeo prope iam iamque adest, ciuitatem sibi adiungere dubitant, quę conciliata alienatave magnas in vtramque partem habitura sit opportunitates: est enim posita in eo cursu, qui est ex Italia atque ex Sicilia: vt cum inde ad Peloponnesios ire classem, tum illinc eo transmittere, facile prohibere possit, tum summa eadem ad alia omnia est opportunitate. Atque, vt perbreui comprehendam, vosque cum vniuersos, tum vero singulos doceam, minime vobis committendum esse, vt nos destituatis. Tres omnino Græcis sunt classes non contemnendæ: ea quæ apud vos est, nostraque, atque hæc Corinthiorum. quarum si vnam deseritis, necesse est duas in vnum coire: atque ita, vbi nos prius Corinthij oppresserint, cum Corcyreis simul Peloponnesijsque classe decertabitis: quod si nos receperitis, nostras naues, quibuscum bellum aduersus eos geratis, ad vestras adiungetis.

Corinthiorum

Corinthiorum contio ad Athenienses.

VONIAM Corcyræi hi non modo de ſeſe recipiendis, ſed de noſtra etiam iniuria, deque eo, quod oppugnari ſe a nobis rectum eſſe negent, diſſeruerunt, nos quoq; neceſſe eſt vtraque de re pauca prius memorare, quam ad reliquam orationem accedamus: ſic enim & de noſtris poſtulatis certius, quod conſtituatis, habebitis: &, quod hi vos rogant, nõ ſine cauſa reſpuetis. Aiunt igitur ſua factum eſſe temperantia, quod neminem antehac ſibi ſocium adiunxerint: illi vero non virtute, ſed malitia id inſtituerunt, quod facinorum ſuorum nec ſocios, nec vero teſtes habere, nec adeo, eos cum inuitarent, erubeſcere volebant. Tum ciuitas ipſa opportuno loco poſita, cum proficiſci ipſi nauibus minimum cogantur, & alios neceſsitate ad ſe appulſos, quam plurimos excipiant, eos iniuriarum diſceptatores conſtituit, quas ipſi alijs inferunt grauiores omnino, quã vt vllius fœderis pactio pati poſsit: atque in hac pulchra a fęderibus ſolutione, in qua ſe iactant, non illud ſpectatum eſt, ne in alienæ ſocietatem iniuriæ traherentur, ſed illud, ipſi vt per ſe iniuriam facerent: atque, vbi plus viribus valerent, vim inferrent: vbi clam eſſent, fraudarent: vbi quid adripuiſſent, nulla eſſet verecundia. Etenim viri boni ſi eſſent, quemadmodum dicũt, quominus ſontes fuiſſent, eo illuſtrius ſuam virtutem, cum ęquo pariq; iure viuerent, oſtendere potuiſſent. Sed nec in alium quemquam, nec in nos tales extiterunt: cumque noſtri ſint coloni, ſemper a nobis diſsiderunt: nunc bellum etiam faciunt. Dicunt autem non ſe ad iniuriam patiendam deductos eſſe: verum nos quoque negamus propterea a nobis eos in coloniam miſſos eſſe, vt contumelia ab illis adficeremur, ſed vt principatum teneremus, &, quo ad decet, ab illis coleremur. Reliquæ itaque coloniæ ma

gnope

gnopere nos obſeruant, diligimurque a colonis plurimum: perſpicuum eſt, ſi maiori ipſorum parti placemus, his ſolis recte nos meritoque diſplicere non poſſe: nec, contra quam decet, bello perſecuturos ipſos fuiſſe, niſi in ſigni aliqua accepta contumelia: & tamen ſiquid aliquando a nobis peccatum eſſet, dolori noſtro concedi id ab illis ęquum erat: nos autem horum moderationi vim afferre turpe putare. Verum contumelia & diuitiarum affluentia elati, cum alia multa in nos deliquerunt, tum Epidamnum, oppidum noſtrum, quoad inteſtinis malis vexatum eſt, nō vendicarunt; vbi ve ro nos ſubſidio veni mus, ui captum occuparunt. At petijſſe dicunt, uti hac de cauſa iure antea inter nos diſceptaretur: qua quidem in re animaduertendum eſt, non qui iuſtitiam prætexat, quiq;, ubi in tuto ſit, tum demum in ius eat, eum aliquid dicere: ſed qui, priusquam in certamen uenerit, factis pa riter atque oratione æquitatem retinuerit. Nam hi qui dem non ante oppidum a ſe oppugnatum, ſed ubi eam rem minime a nobis negligi intellexerunt, iuſtitiæ tandem ſplendorem obiecerunt: atque huc ueniunt, nec ſatis habent, quæ ipſi ea in re peccarunt, niſi uos quoque non belli, ſed maleficij ſocios habere poſtulent, atque a nobis diſſentientes ſecum conſentire iubeant: illi uero tum adire uos debuerunt, cum procul aberant a periculo: neque id tempus expectare, cum & nos iniuriam acce pimus, & ipſi in diſcrimen uenerunt, cumque uos, qui minime illorum potentię participes fuiſtis, nunc illis auxilium impertiamini, quique ab illorum facinoribus mul tum afueritis, ęque atq; ipſi a nobis accuſemini: ſed communicata pridem potentia, quæ deinde conſecuta eſsent, ea quoque communia habere, nec tam inique inuidiam modo ſuorum uobiſcum facinorum partiri. Docuimus igitur, cur & nos iuſtitia confiſi huc uenimus, & ij uiolenti iniuſtique ſint: nunc, cur eos a uobis recipi ius eſſe negemus, attendite. Quamquam enim fœdere cauetur, quæ ciuitates adſcriptæ non ſint, ijs licere cum alterutro

Corinthiorum contio ad Athenienses.

QVONIAM Corcyræi hi non modo de sese recipiendis, sed de nostra etiam iniuria, deque eo, quod oppugnari se a nobis rectum esse negent, disseruerunt, nos quoq; necesse est vtraque de re pauca prius memorare, quam ad reliquam orationem accedamus: sic enim & de nostris postulatis certius, quod constituatis, habebitis: &, quod hi vos rogant, nō sine causa respuetis. Aiunt igitur sua factum esse temperantia, quod neminem antehac sibi socium adiunxerint: illi vero non virtute, sed malitia id instituerunt, quod facinorum suorum nec socios, nec vero testes habere, nec adeo, eos cum inuitarent, erubescere volebant. Tum ciuitas ipsa opportuno loco posita, cum proficisci ipsi nauibus minimum cogantur, & alios necessitate ad se appulsos, quam plurimos excipiant, eos iniuriarum disceptatores constituit, quas ipsi alijs inferunt grauiores omnino, quā vt vllius fœderis pactio pati possit: atque in hac pulchra a fęderibus solutione, in qua se iactant, non illud spectatum est, ne in alienæ societatem iniuriæ traherentur, sed illud, ipsi vt per se iniuriam facerent: atque, vbi plus viribus valerent, vim inferrent: vbi clam essent, fraudarent: vbi quid adripuissent, nulla esset verecundia. Etenim viri boni si essent, quemadmodum dicūt, quominus sontes fuissent, eo illustrius suam virtutem, cum ęquo pariq; iure viuerent, ostendere potuissent. Sed nec in alium quemquam, nec in nos tales extiterunt: cumque nostri sint coloni, semper a nobis disiderunt: nunc bellum etiam faciunt. Dicunt autem non se ad iniuriam patiendam deductos esse: verum nos quoque negamus propterea a nobis eos in coloniam missos esse, vt contumelia ab illis adficeremur, sed vt principatum teneremus, &, quo ad decet, ab illis coleremur. Reliquæ itaque coloniæ ma

gnope

gnopere nos obseruant, diligimurque a colonis plurimum: perspicuum est, si maiori ipsorum parti placemus, his solis recte nos meritoque displicere non posse: nec, contra quam decet, bello persecuturos ipsos fuisse, nisi insigni aliqua accepta contumelia: & tamen siquid aliquando a nobis peccatum esset, dolori nostro concedi id ab illis ęquum erat: nos autem horum moderationi vim afferre turpe putare. Verum contumelia & diuitiarum affluentia elati, cum alia multa in nos deliquerunt, tum Epidamnum, oppidum nostrum, quoad intestinis malis vexatum est, nō vendicarunt; vbi ve ro nos subsidio venimus, ui captum occuparunt. At petijsse dicunt, uti hac de causa iure antea inter nos disceptaretur: qua quidem in re animaduertendum est, non qui iustitiam prætexat, quiq;, ubi in tuto sit, tum demum in ius eat, eum aliquid dicere: sed qui, priusquam in certamen uenerit, factis pariter atque oratione æquitatem retinuerit. Nam hi quidem non ante oppidum a se oppugnatum, sed ubi eam rem minime a nobis negligi intellexerunt, iustitiæ tandem splendorem obiecerunt: atque huc ueniunt, nec satis habent, quæ ipsi ea in re peccarunt, nisi uos quoque non belli, sed maleficij socios habere postulent, atque a nobis dissentientes secum consentire iubeant: illi uero tum adire uos debuerunt, cum procul aberant a periculo: neque id tempus expectare, cum & nos iniuriam accepimus, & ipsi in discrimen uenerunt, cumque uos, qui minime illorum potentię participes fuistis, nunc illis auxilium impertiamini, quique ab illorum facinoribus multum afueritis, ęque atq; ipsi a nobis accusemini: sed communicata pridem potentia, quæ deinde consecuta esent, ea quoque communia habere, nec tam inique inuidiam modo suorum uobiscum facinorum partiri. Docuimus igitur, cur & nos iustitia confisi huc uenimus, & ij uiolenti iniustique sint: nunc, cur eos a uobis recipi ius esse negemus, attendite. Quamquam enim fœdere cauetur, quæ ciuitates adscriptæ non sint, ijs licere cum alterutro

sese

nes in hostem elati, omnia prę vna victoria contemnunt, cum & eos, qui pręsto sint, tametsi antea hostes erant, tamen amicos putant: quique obstent, etiam si forte amici sunt, pro hostibus habent; quin proprias etiam res propter pręsentis contentionis studium facere deteriores solent. Hæc vos animo repetere, hæc iuniores de maioribus natu discere debetis, atq; ita statuere, paribus nos beneficijs remunerari vos ęquum esse; nec vero sic existimare; rectum quidem hoc esse, sed vtile fore bellum: ubi enim minimum turpitudinis, ibi utilitatis est plurimum. Tum autem bellum quidem, quod cum futurum Corcyręi dicerent, eius uos metu territantes iniuriam facere iubebant, incertum est: nec eo decet suspensos uos certas iam, pręsentesque cum Corinthijs inimicitias suscipere; potiusque uestræ erit moderationis, si quid antea suspicionis propter Megarenses susceperatis, id nunc oblitterare: posterius enim beneficium, tametsi leuius est, tempore quidem illatum, uel ad grauiores delendas iniurias satis uirium habet. Nec uero quod maritimas pollicentur copias, mouere id uos debet: firmiore enim potentia muniti sunt, qui ab æqualium iniurijs sibi temperant, quam qui quod adest tantum, quodque præsens est cogitantes, cum periculo augentur & crescunt. Et quoniam in id ipsum incidimus, in quo illud apud Lacedæmonios vsurpatum est a vobis, suum quemque socium punire ius esse, nunc idem a vobis responsum expetimus: qui nostro cum suffragio beneficium cōsecuti fueritis, vestra sententia detrimentum inferre nobis non debetis. Par igitur pari referte: atque illud cogitate, hoc vobis tempus datum esse, in quo & qui adsint, amici in primis iudicentur: & qui obsint, hostes: ac Corcyræos hosce neque in societatem repugnantibus nobis recipite, nec iniuriam facientes adiuuate. Atque hæc si ita feceritis, cum officio fungemini, tum optime vobis ipsis consuletis.

in bellum esset faciendum: ... tris vicis commune, cum & co... tam amicam ... quique obiicere, etiam si facere ami

Corinthiorum contio ad Lacedæmonios.

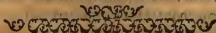
VOD uos fidentiores reddit Lacedæmonij de uestris publicis priuatisq; institutis, facit, ut minorem fidem habeatis alijs, siquid dixerimus: atque ex hoc modestiam vos quidem conseruatis, sed iijdem in maiore externarum rerum ignoratione versamini. Nam cum sæpenumero, quæ nobis ab Atheniẽsibus damna impenderent, prediceremus; non vt vnumquodque dictum est a nobis, sic vos percepistis, sed ita arbitrati estis, suarum quemque potius priuatim inimicitiarum causa ad dicendum accedere: eoque non antea quam illa euenirent, sed cum geruntur iam, hosce conuocatis socios, in quorum conuentu vt loquamur, magnopere scilicet ad nos pertinet: quoniam & ab Athenienfib. contumelia adfecti, & a vobis neglecti, plurima de quibus queramur, habemus. Ac siquidem illi occulte iniuriam Græcię inferrent, planum id nobis esset faciendum, vtpote cum eius rei vos essetis ignari: nunc autem quid opus est longa ijs oratione, quorum alios in seruitutem adductos, alijs insidias, in quibus nostri in primis socij, factas videtis? quæ illi ad bellum, siquod forte gerendum fuerit, iamdudum præparata habent. Quorsum enim pertinuit, Corcyram repugnantibus vobis occupare? aut Potideam obsidere? quorum alterum est oppidum maximo ad res Thraciæ usui, alterum permagnum scilicet nauium numerum Peloponneso suppeditabat. Atque hæc culpa euenerunt vestra, qui post Medorum res primum munire eos vrbem passi sitis, deinde longos muros constituere: atque adeo hoc quoque tempore non modo ijs, quos illi in seruitutem adduxerunt, sed vestris etiam socijs libertatem vos adimitis. siquidem non is, qui seruitute opprimit, sed qui, prohibere cum possit, aspernatur, is verius id agit; prę sertim cum sibi vin

dicandæ

dicandæ in libertatem Græciæ laudem asciscat. Vix igitur nunc tandem conuenimus: ac ne nunc quidem certa de re: neque enim amplius, fiat nobis iniuria necne, sed quo maxime modo eam repellamus, quærendum erat. Nam hi quidem deliberata re, molientes iam abiecta cun ctatione incertos animi inuadunt: tenemus enim qua nam Athenienses via, atque vt pedetemptim alios aggrediantur. Ac quamdiu quidem latere se vos, propter vestram tarditatem, arbitrati fuerint, minus confident: vbi vero animaduerterint intelligere quidem vos quæ gerantur, sed ea negligere, tum vero acriter incumbent. Soli enim vos ex omnibus Græcis Lacedæmonij cunctamini, neque vi cuiquam, sed procrastinando resistitis: soli que non crescentes statim hostium opes, sed posteaquam duplicatæ sunt, tum demum eas tollitis. At enim cauti dicti estis. In eo igitur oratio plusquam res valuit. etenim & Medum ex vltimis orbis terræ finibus, antea in Peloponnesum inuectum scimus, quam vos satis ad occurendum parati essetis: & ijdem nunc Athenienses, qui haud quaquam tam longe quam ille, sed admodum prope absunt, negligitis: defendereque bellum quam ipsi inferre mauultis, fortunæq;, cum longe validioribus, quam vos estis, certantes vos permittere: propterea quod & Barbaros ipsos quamplurima fefellisse tenetis, & ipsos vos Atheniensibus magis ijs rebus, in quibus ab illis offensum est, quam vestro subsidio restitisse. Nam spes qui dem vestra quosdam iam, qui vobis credentes, eo impara ti erant, perdidit. Nec vero existimare vos velim, odij potius, quam obiurgationis causa hæc a nobis commemorari: obiurgatio enim errantium est amicorum: accu satio autem iniuriam facientium inimicorum; tum nos, si quisquam est alius, idoneos esse profitemur, qui alterum reprehendamus: præsertim cum multum inter vos, atque illos intersit: id quod minime vos sentire nobis videmini, minimeque ratiocinati esse, quales Athenienses sunt, quibuscum futura vobis res est, quamque multum,

atque adeo quam prorsus vobis antecellant: illi enim & ad nouandum prompti,& ad excogitandum acuti, & ad ea perficienda,quæ mente præceperint celeres sunt. vos contra quæ habetis conseruatis, nihil excogitatis, vixque necessaria quæ sunt,obitis. Illi rursum,& supra vires audent,& supra consilium experiuntur, & in rebus aduersis bona spe sunt: vestræ autem consuetudinis est, minus etiam,quam vires,quamque consilium vestrum ferat, suscipere, neq; firmis rebus confidere,& aduersis leuatum iri vos desperare. Præterea illi strenui,vos tardi: illi multum peregrinantur, vos domi maxime manetis. sic enim illi existimant, sua profectione aliquid sibi quæsitum iri: vos vero in eis quoque, quæ prompta iam parataque habetis, si ad alia aggresi fueritis, detrimenti aliquid accepturos vos putatis; ijdem superatis hostibus plurimum progrediũtur,ac minimum, ipsi victi si sint,recedunt. Præterea corporibus quidem,tamquam maxime alienis: mentibus autem, vt proprijs,vbi patriç profuturi sint,vtuntur: atque ea,quç animo perceperint,cum re non adsequuntur, suis se priuari rebus arbitrantur:quod siquid inuaserint,eoque potiti sint,parui id prç ijs, quæ effecturi sint,pendunt: sin autem conata minime perfecerunt,alia rursum sperando id damnum sarciunt: soli enim ea,quæ concupierunt,vno eodemque tempore sperant ac tenent: propterea quod quæ in animum vt facerent induxerunt, confestim aggrediuntur, ijsque in rebus omnem ætatem cum industria ac labore exigunt: &, quoniam continenter in quærendo sunt occupati, partis quam minimum fruuntur;nec uero aliud esse,diem festum agere, putant, quam quæ agenda sunt,administrare: desidiosum autem otium æque in molestijs numerant, atque operosum negotium. Quo circa recte aliquis sic breui comprehendens dixerit, tales eos extitisse natura,vt neque ipsi quiescere possent,nec alios paterentur. Atque hac uobis tali constituta aduersaria ciuitate Lacedæmonij tamen cunctamini: atque ita statuitis,non

ijs mortalibus otium quam maxime esse diuturnum, qui re sane ac factis iustitiam colant: animi tamē eius esse intelligantur, vt, si quis iniuria prouocauerit, minime id laturi sint: sed eo æquitatem metimini, vt neque alijs graues vos sitis, &, dum iniuriam acceptā vlciscimini, ne aliquid incommodi ipsi capiatis: id quod vix adsequeremini, si vobis vestræ similis ciuitas finitima accidisset. Nunc vero, id quod antea ostendimus, nimium antiquis institutis cum ijs agitis. Necessario enim, vt in artibus, quę nouissime gignuntur, ea excellunt. Ac quietæ quidem ciuitati optimum est institutis stabilibus vti: qui vero multis occurrere coguntur, ij multa noua excogitent necesse est: eoque Atheniensium res propter varios illorum conatus magis, quam vestræ renouatæ sunt. Verum sit in hunc vsque diem vestra cunctatio definita, serteque cum alijs, tum vero Potidæatis auxilium ita, vti polliciti estis: atque in Atticam confestim impetum facite, ne homines amicos, cognatosque vestros inimicissimis prodatis: reliquosque nos ad aliam aliquam amicitiam per desperationem detrudatis: nec enim ea in re quicquam aut in deos, fęderis testes; aut in homines, qui audituri hęc sunt, peccabimus: rumpunt enim fædus, non qui destituti ad alios sese conferunt, sed qui, quibus auxilio sese futuros iureiurando sanxerunt, eos destituunt. Quod si promptos præbere vos voletis, permanebimus: nec enim sine scelere vestram commutare amicitiam possumus, aut quemquam inuenire, quo cum æque ac vobiscum consueuerimus. Hæc prudenter statuite: dateque operam ne Peloponnesum, cuius principatum obtinetis, minus amplam, quam a maioribus accepistis, habeatis.

Atheniensium contio ad Lacedæmonios.

ON ob eam cauſam Lacedæmonij legati nos quidem ſumus, vt, ſocios veſtros cōtra diceremus, ſed vt de quibus nos ciuitas miſit, ea ageremus. Verumtamen cum haud paruam nos increpantium vociferationem audierimus, adſumus: minime nos quidem, vt ciuitatum criminationibus reſpondeamus, quando neque noſtra, nec vero illorum ad iudices tamen oratio haberetur: ſed ne vos tantis de rebus facile ſocijs adſenſi, minus prudens conſilium caperetis: & ſimul ad omnem iſtam orationem, quæ habita eſt in nos, dicere volumus; docereque nos non immerito, quæ poſsidemus, tenere, & noſtram non indignam eſſe ciuitatem, quę aliquo in numero habeatur. Ac valde quidem priſca commemorare nihil attinet, quorum auditionem magis, quam aſpectum eorum, qui audituri ſunt, teſtem habeamus. Medicas autem res, atq; ea, quorum conſcij vos eſtis, vſurpare, quamquam moleſta eſt earum rerum aſsidua prædicatio, tamen neceſſe eſt. etenim ſi ea, quæ tunc cum periculo geſsimus, vtilitatem habuerunt, atque eius vos re participes fuiſtis, iniquum eſt nos verborum fructu, ſiquis eſt, vſque quaque priuari; nec vero deprecandi potius quicquam, quam teſtificandi oſtendendiq; cauſa, qua cum ciuitate certamen vobis conſtitutum ſit, niſi prouideritis, verba faciemus. Itaque & ad Marathonem cum Barbaro nos manum per nos conſeruiſſe dicimus, & ille cum poſt rediiſſet, neque eius impetum vllo modo terra poſſemus ſuſtinere, vniuerſa ciuitate in naues impoſita claſſe ad Salaminam vna cum ceteris decertaſſe: quę quidem res eum cohibuit quominus, ad vnamquamque ſingulatim ciuitatem claſſe adpulſa, Peloponneſum vaſtaret, cum illę contra tantum nauium numerum opem inter ſe mutuo ferre non poſſent: cuius quidem rei eius ipſius factum maximo eſt argumento: na

uali

uali enim pugna victus, vt qui non iam easdem haberet copias, confestim cum maxima exercitus parte domum reuersus est. Quæ cum ita ceciderint, aperteque intellectum sit, in nauibus fortunas Græciæ constitisse, tria nos ad eam rem maxime vtilia subministrauimus, nauium maximum numerum, ducemq; hominem prudentissimum, atque animi eximiam quandam alacritatem. Ac nauium quidem quadringentarum numero duas tertias partes, aut paulo eo pauciores, ducem vero Themistoclem, cuius in primis opera perfectum est, vti nauibus in freto cõfligeretur: quę res sine vlla dubitatione rem Græciæ publicam conseruauit. Itaque eam ob causam maxime ille homo peregrinus omnium, qui ad vos vmquam accesserint, in honore apud vos fuit: animũ vero summe promptum, summeque fortem præ nobis tulimus, qui cum pedestribus copijs subsidio nobis venisset nemo, cumque reliqui ad nos vsque iam in hostium essent potestatem redacti, statuimus vrbe relicta, corruptisque rebus nostris, communem tamen sociorum, qui reliqui erant, salutem non deserere, neque committere, vt disipati inutiles illis essemus, sed nauibus conscensis fortunam experiri: nec vero suscensere, quod nos antea non defenderatis. Itaque illud adfirmare possumus, non maius nos a vobis beneficium accepisse, quam dederimus: vos enim incolumibus etiam tunc oppidis vestris, atque vt ea incolere in posterum vobis liceret, cum de vobis iam solliciti maximam partem non de nobis essetis, nobis succurristis. Itaque quamdiu nos incolumes fuimus, subsidio non venistis: nos autem ea vrbe, quę iam nulla erat, nos cõmouimus: proque eo, quod tenui iam spe tenebatur, decertantes, vos pro nostra quidem parte, nosque ipsos saluos conseruauimus. Quod si aut initio ne agri vastarentur metuentes, Medo, id quod alij fecerunt, nos dedissemus, aut postea naues conscendere, utpote amisis iam omnibus bonis, ausi non essemus, nihil profecto erat, cur uos cum haud quaquam satis magnam pro hostium classe nauium

faculta-

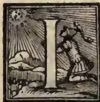
facultatem haberetis, prœlio uelletis contendere, omniaque illi sine ullo labore ex sententia successissent. Num igitur Lacedæmonij cum propter summam, quæ in nobis eo tempore fuit, animi alacritatem, tum propter existimandi prudentiam, propterque imperium hoc, quod obtinemus, digni uidemur, qui non tanta inuidia apud Græcos simus? Nec enim id ipsum imperium per vim occupauimus; sed cum uos, quod reliquum esset cum Barbaris belli persequi recusaretis, socij se ad nos contulerũt, &, ut ipsorum duces in bello essemus, rogauerunt, quod nos ad hanc usque diem reipsa primum coacti produximus, maxime quidem timore commoti, deinde dignitate, postremo etiam utilitate: nec enim tutum iam uisum est, multorum odijs in nos excitatis; nonnullis etiam, qui defecissent a nobis, euersis, cum uos nõ ęque atque antea amicos, sed suspectos atque infensos haberemus, deposito imperio in periculum nos committere; pręsertim cum ij, qui a nobis desciscerent, uobis sese adiungerent. Nec uero accusandi sunt, qui in maximis periculis utilitati cõsulunt. Vos itaque Lacedęmonij sic Peloponnesi ciuitatibus pręestis, ut uestrum in ea re commodum propositum habeatis. Quod si imperio eo tempore in perpetuum, id quod nos fecimus, retinendo, odia in uos concitassetis, exploratum habemus, cum socijs nõ secus, ac nos sumus, molesti essetis, coactum uos iri aut fortiter illis imperare, aut ipsi periculum subire. Quare nihil nos mirandum, nihil a cõmuni hominum consuetudine abhorrens, fecimus, quod & delatum nobis imperium recepimus, neque nunc gloria, metu, utilitate, maximis quidem rebus, inducti illud deponimus. Nec uero id adeo nunc primum ortum est a nobis, sed ita semper comparatum fuit, ut potentior imbecilliorem coërceat. Tum uero digni eo nobis uidemur esse, ne uobis quidem secus iudicantibus, quoad utilitatis quidem rationem haberi placuit. nunc autem ad honestatem abitis, qua proposita nemo tamen umquam, cui uiribus aliquid consequi liceret,

ab eo

ab eo commodo obtinendo remotus est. Satis vero magnam laudem ij merentur, qui cum, hominum secuti naturam, alijs dominantur, pro potentia non iniqui sunt. Itaque siqui ea, quę nos obtinemus, acceperint, illos perfecturos putamus, vt qua nos sumus æquitate appareat: nam nobis quidem vituperatio, potiusquā laus nostram ob æquitatem comparata est. Quod enim in rerum contractarum controuersijs cum socijs nostri iuris iacturam facimus: quodq; illi apud nos eisdem legibus iudicio nobiscum contendunt, litigiosi habemur: nec cuiquam in mentem venit cogitare, quid sit, cur ceteris, qui alibi gentium rerum potiuntur, minusque æqui, quam nos, sunt ijs, quos in ditione tenent, vitio id non detur: nam vbi vim adhibere licet, litigare nihil attinet. At hi adsueti iam æquo parique iure nobiscum viuere, si paulum modo de eo, quod ipsi æquum esse opinantur, aut propter nostrum iudicium, aut propter eam, quę imperio comitatur, potentiam, aut quoquomodo, imminutum fuerit, non propterea, quod maxima illis pars remissa est, gratiam habent, sed aliquid ademptum esse ægrius ferunt, quam si a principio, repudiatis legibus, aperte iniuriam facere instituissemus. Namq; illud ne ipsi quidem sic disputarunt, inopem potenti non decere succumbere, sed nescio quo pacto circumueniri iudicio se, quam vi cogi, iracundius homines ferunt: in altero enim par pari iniuriam infert: in altero qui plus potest imbecilliori vim affert. Itaque cum a Medis multo tractarentur asperius, sustinuerunt: nostrum autem imperium acerbum videri nihil mirum: semper enim id, quod instat præsensque est, ijs, qui sub alterius ditione sunt, graue est. Quod si sublatis nobis ad vos summa imperij redeat, næ vos beneuolentiam, quam propter nostri metum collectam habetis, siquidem eam mentem, qua fuistis, cum contra Medos imperium breui tempore obtinuistis, conseruatis, celeriter effundetis. Vos enim nec admisceri se alios vestris inter vos legibus permittitis, & qui aliquo exitis, neq; ijs

ipsis vtimini, neq; ijs, quibus reliqua Gręcia viuere consueuit. Quamobrem etiam atque etiam deliberate: nec enim parua res agitur, neq, aliorum adducti voluntate ac querela proprium vobismet ipsis laborem imponite: atque in bello, quam multa improuisa accidant, priusquam id susceperitis, prospicite: vbi enim longius ductum est, in graues & acerbos casus desinere consueuit: a quibus æque vtrique absumus, atque vtram in partem euasurum sit, incertum periculosumque est. At homines mouendis bellis præpostere faciunt: rem enim pręcipiunt, quod erat posterum: vbi vero iam plectuntur, tum demum ad orationem redeunt. Nos igitur, qui nullo dum tali in errore neque ipsi sumus, neque versari vos videmus, edicimus vobis, vt dum integrum est, dum recta capere vtrisque consilia licet, ne fędus rumpatis, neue iusiurandum violetis: de controuersijs autem iure ex fœdere disceptetis. Si minus, deos periurij vindices testati, qua vos præeuntes nos deducetis, ea vos belli auctores propulsabimus.

Contio Periclis.

IN pristina ego mea sententia maneo Athenienses, Peloponnesijs cedendum non esse: quamquam intelligo non eadem alacritate homines bellum cum suadetur, suscipere, &, cũ vsus venit, gerere solere: sed aduersis in rebus animo immutari consueuisse. Hoc igitur quoque tempore faciendum mihi esse video, vt nõ dissimilis fere sim auctor consilij. Quamobrem, qui mihi assensi fueritis, cõmuni sententię, si quid forte secus ceciderit, vt opem ferre memineritis, æquum erit: aut ne si ex sententia quidem successerit, vllam vobis prudentiæ partem vindicetis. Fieri enim potest, vt aduersi rerum casus temeritatem ipsi in se habeant, non minus, quam hominum cogitatio-

tationes: eamque adeo ob causam, vbi quicq̃ contra ac ratio postulet, euenit, fortunam accusare solemus. Lacedæmonij igitur cum iam antea inimico sese in nos animo esse præseferebant, tum vel maxime id hoc tempore aperte ferunt: cum enim in fœdere sit; si quid controuersię oriatur, vti de ea re iure inter nos disceptemus: ab vtroq; autem, quod vterque habeat, teneatur, numquam nec ex iure agere nobiscum, cum iudicium nos non recusaturos profiteremur, nec iudicium ipsi accipere voluerunt. Bello scilicet malunt, quam oratione de controuersijs disceptare: nec iam huc expostulatum, sed imperatum, veniunt: iubent enim discedere nos a Potidæa, et Aeginæ leges suas iuraque reddere: tum plebiscitum, quod de Megarensibus factum est, rescindere: Græciam etiam suis vt legibus vti permittamus, qui ad nos nouissimi venerunt, edicunt nobis. Nec vero, quod ad Megarensium plebiscitum adtinet: id enim illi obijciunt in primis, quo etiam sublato bellum futurum negant, existimare vos velim, paruam ob causam bellum vos habituros, si de eo delendo recusaueritis, neq; arbitrari culpam in uobis residere, quod leui de causa ad arma ieritis: nam parua hac in re vestrum omne firmamentum agitur: quo enim animo sitis temptamini, atque in hoc si parueritis, perinde quasi metu adducti in eo quoque dicto audientes futuri sitis, continuo maius aliud aliquid imperabitur: quod si contra enitemini, efficietis profecto, vt illi faciendum sibi esse intelligant, vt se se nobis æquiores posthac præbeant. Protinus igitur considerate, vtrum obedire nullo dum dãno facto malitis, an, id quod mihi vtilius videtur, parua æque & magna de causa bellũ suscipere, neque vlla in re succumbere, atque earum, quas habetis, rerum possessionem sine vllo metu in posterum retinere. Etenim cum pares, ante factum ea de re iudicium, paribus satisfactionem imperant, siue ea de magnis, siue de paruis sit controuersijs, eadem est libertatis imminutio. Quod autem ad bellum atque ad vtriusq;

nostrum facultates adtinet, nihilo nos inferiores futuros esse de me, dum singula persequor, cognoscite. Sua Peloponnesij manu agros colunt & officinas exercent: pecuniam nec priuatam, nec in ærario habēt. Diuturni pręterea belli, atque etiam transmarini rudes insolentesque sunt, vt pote bellis inter se ob paupertatem leuibus contendere adsueti: qui vero huiusmodi sunt, neque naues complere, neque terrestres exercitus sępius summittere possunt; præsertim cum a priuatis suis rebus absint, & de suo impendant, & mare præterea clausum habeant. Huc accedit, quod bella prompta magis parataque pecunia; quam vectigalis extortaque vi sustinet: at homines agricolæ, atque opifices promptiores ad bellandum corporibus sunt, quam pecunia: illa enim ex periculis salua exitura sperant: hanc antea consumptum iri metuunt: præsertim cum id, quod vsu euenturum verisimile est, bellum sua opinione longius ducetur: nam vno quidem prœlio vel totius Gręciæ impetum Peloponnesij, quiq; cum illis consentiunt, sustinere possunt: bellum autem contra haudquaq; suo similem hostium apparatum gerere, nullo modo poterunt: quippe qui commune concilium, vt si quid subito opus sit, celeriter administretur, nullum habent: & pares in dicenda sententia alienigenę que inter se cum sint, de suis quisque rebus sollicitus est: hęc autem exitus habere nullos consueuerunt, cum alij aliquos vlcisci maxime cupiant, alij res suas quam minimum detrimenti capere: cumque longo interuallo conueniant, breui de rep. cōsultant, maximam temporis partem in re quisque sua agenda distinetur: tum singuli suam sibi negligentiam minime obfuturam putant: alijs enim curę fore, atq; ita sibi quoq; prospectum iri sperant. Itaq;, dum hoc singuli separatim opinātur, interire vniuersam remp. non intelligunt. Valde etiam rei illos pecuniarię angustia morabitur: tarde. n. illā conficient, coq; cunctari cogentur. At rei gerendę occasio instabilem celeremq; motum habet. Nihil est autem, quod circum-

uallari

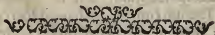
uallari nos ab ijs metuamus, aut cur eorũ timeamus classem: nam vrbem huic parem opponere, etiam si per hostem liceat, difficile est: nedum intra hostium fines, idq; ipsum nostras nobis pariter contra munitiones obijcientibus. Quod si castellum communierint: alicuius illi quidem agri nostri, incursionibus, transfugis ve ad se recipiendis, nocebunt parti: sed vallo simul circũmunire nos, & quominus classe, qua valemus plurimum, ad eorum fines penetremus, eosque vlciscamur, prohibere non poterunt: plus enim nobis maritimarum rerum exercitatio ad pedestre bellum, quam illis terrestrium vsus ad nauale attulit. Nec vero nauticarum rerum scientiam facile illi adipisci poterunt: quandoquidem ne vos quidem plene dum eam percepistis: quamuis a Medicis confestim rebus in id magno studio incubueritis. Qui igitur homines agricolæ, ijdemq; maris insueti, quibus ne exerceri quidem per nos licebit, quia semper cum magno nauium numero in statione contra illos erimus, quicquam quod operæpretium sit, efficere poterunt? contra paucas enim naues in statione manentes fortunam pugnæ temptarent, cum multitudine freta erit inscitia: tanto autem nauium numero circumsepti quiescent, inexercitatique imperitiores erunt, eoque etiam ignauiores. Artis enim, si quicquam aliud, res nautica est: nec subcisiuis operis, cumque vacamus, ediscitur, sed ipsa potius nullum ab operis vacuum tempus relinquit: at enim pecuniam, quæ Olympijs, quęque Delphis est, tollent: nautasque, quos peregrinos habemus, maiori stipendio allectos a nobis conabuntur abducere: ipsique, atque inquilini naues opplebunt. Magni omnino id referret: nisi illis nos aduersarij simus: nunc autem, pręterquam quod nos hostes habent, illud quoque, quod maximum est, accedit, quod gubernatoribus, reliquisque nautis, ciuibus vtimur Atheniensibus: ijsque cum numero, tum scientia inter reliquos totius Græciæ omnes, præstantibus. Tum nemo e mercede conductus domo cum periculo exula

re,

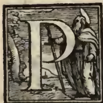
re, ac minori proposita spe, maioris paucorum dierum stipendij causa, cum ijs se se coniungere, atque eandem belli fortunam subire volet. Ac Peloponnesiorum quidem res hoc fere loco sunt: nostræ vero cum ijs incommodis, quibus eos laborare a me demonstratum est, uacant, tum haud paulo meliores sunt: etenim si intra fines illi nostros pedestres copias introducent, nos in ipsorum nauibus proficiscemur, nec vero cum Peloponnesi pars modo aliqua, Attica autem vel omnis vastabitur, conferenda tamen hæc erunt: alios enim illi agros parare sine prœlio ac dimicatione non poterunt: nos magnam agrorum vim cum in insulis, tum in continenti habebimus: maximum est enim maris imperium obtinere: id quod ex eo intelligere licet: etenim insulam si incoleremus, qui magis vacui a periculo forēt, ne capi vmquam expugnariq; possent? id ipsum igitur, quam proxime potestis, animo in præsentia versantes, spretis agris ędificijsq;, maris modo, atque vrbis custodiam retinete: neq; earum rerum iactura & dolore incensi cum Pelopōnesijs manum conserite: longe enim nobis multitudine antecedunt, vt, si eos deuicerimus, paulo post tamen contra haud quaq̃ minores eorum copias de integro pugnandum nobis sit: sin autem aliquid offendemus, etiam a socijs quibus nostra nixa est ciuitas, relinquemur: nec enim, vbi non satis virium ad se se bello persequendos nobis superesse animaduerterint, in officio continebuntur. Quamobrem non de agris nobis ædificijsq; nimio opere deplorandum est; sed de corporibus: neq; enim per ea homines parantur, sed illa homines parant. quin equidem, persuaderi si id vobis posse confiderem, hortarer uos, vti vltro ipsi ex vrbe egressi ea sponte vestra corrumperetis, quo perspectum Lacedæmonijs esset, nihil hæc vos mouere, nec eorum quidem causa obtemperaturos esse. Multa præterea ad spem victoriæ habeo, modo non vno eodemq; tempore bellum gerere atque imperium propagare velitis; neque præterquam, quę bellum hoc habet pericula, vltro

aliqua

aliqua addatis; nam me quidem nostra propriaque peccata magis, quàm hostium consilia terrent. Verum alio loco hæc quidem vna cum factis ipsis exponentur. nunc cum ijs responsis hos dimittendos censeo: Megarensibus nos fori & portuum potestatem facturos, cum Lacedæmonij neque nos, neque socios nostros oppido prohibebunt; quando neutrum ne fieret, fœdere exceptum est. Ciuitates autem suis legibus vti iubebimus, si, cum fœdus quoque icimus, suis eas legibus vtentes habebamus: & cum suis ipsi quoque ciuitatibus permiserint, vt nô quomodo Lacedæmonijs commodum est, sed vt suo quæq; arbitratu leges habeant institutas: tum iudicium nos ex fędere accipere paratos esse: neque bellum priores illaturos, sed inferentibus restituros; hęc enim cum iusta sunt, tum vero digna, quæ ab hac ciuitate respondeantur. Illud autem tenendum est, necessarium esse bellum: idque quo alacrius suscipietur a nobis, eo minus acriter instabunt hostes. Maxima vero, quæ sunt pericula, ea cum priuatis, tum populis, maximam etiam gloriam pariunt. Itaque parentes nostri, cum Medos contra, initijs haud quaquam tantis, orsi consisterent, fortunis relictis omnibus: cumq; plus consilij, quam secundarum rerum, plus animi, quam virium haberent, Barbaros propulsarunt, atque hęc, qualia nunc sunt, effecerunt: quibus ignauiores nos esse haud quaquam decet. Hostem igitur omni ratione repellamus, atque enitamur, vti hæc ne minora, quam acceperimus, posteris nostris prodamus.

Oratio, qua Pericles laudauit ciues suos, in hoc bello interfectos.

LERIQVE eorum, qui antea ex hoc loco dixerunt, eum, qui orationem hanc ad vetus institutum addiderit, collaudarunt; propterea quod eam de ijs, qui in prœlijs interfecti sepelirētur, haberi præclarum esset: mihi vero satis futurum fuisse videtur, si ijs, qui re virtutem præstiterunt, rerum etiam honos haberetur, cuiusmodi hæc sunt, quæ hoc tempore circum sepulchrum illud publice compara ta videtis: neque vno in homine recte secusve ad fidem faciendam dicente multorum laus in discrimen adduceretur: difficilis enim est in dicendo mediocritas ea de re, in qua vix opinio veritatis comprobetur. nam conscius quidem auditor ac beneuolus minus fortasse pronuntia tum arbitrabitur, quam quod ipse tenet cupitque: imperitus autem vel redundare aliquid, siquid maius, quam suum efficere posit ingenium, audierit, propter inuidiam existimabit: eo enim vsque aliena laus audiendo toleratur, quoad quisque se quoque, quod de alio audit, de se prestare posse confidit: in quo autem superari se sentiunt, inuident, eoque fidem non habent. Verumtamen, quoniam a veteribus cōprobatum est præclare hoc habere, me quoque necesse est legi obsequi, dareq; operam, vt ad cuiusque vestrum opinionem voluntatemq;, quam possum proxime, oratione accedam. Ordiar igitur a maioribus primum: æquum est enim, simulque ad hoc tempus accommodatum, hunc illis memoriæ hono rem tribui. Etenim cum terram hanc ijdem continenter tenuerint, liberam eam per virtutem posteris deinceps ad hoc vsque tempus tradiderunt. Atque cum hi laudem merentur, tum vero etiam magis patres nostri: cum enim ad ea, quę acceperant, tantum addidissent, quantum

quantum hoc est imperium, quod obtinemus, magno id labore partum nobis reliquerunt; id quod multum quoque ab ipsis nobis præsertim, qui grandiores natu sumus, propagatum est, ciuitasque omni pacis bellique apparatu quam copiosissime instructa. Atque ego bellicas res, quoque modo singula bello parta habeamus, ac si quando vel ipsi, vel patres nostri, aut a Barbaris illatum nobis, aut a Græcis magno animo bellum propulsauimus, ne longior notis de rebus fuisse uidear, prętereibo: meque ad horum laudationem conuertam, si quibus studijs adepti hæc sumus, qualique republica, quibusue moribus hæc magna euaserunt, ante dixero: hæc enim cum huic tempori congruere, tum vniuersę ciuium atque exterorum frequentiæ auditu non inutilia esse existimo. Nam ea nostra resp. est, quę non aliorum instituta æmuletur, multique nos sibi proponunt exemplar potius, quam ipsi alios imitemur: ac nomen quidem, propterea quod non a paucis teneretur, sed gereretur a multis, a populi sibi potestate inuenit: legibus vero priuata quidem in re eadem est iuris omnibus æquabilitas constituta: dignitate autem vt quisque in aliquo excellit, ita alijs in republica præfertur: neque in honoribus mandandis, certo potius generi, quam virtuti fauemus: nec vero ob paupertatem, qui aliqua modo re prodesse ciuitati possit, quamquam dignitatis splendor absit, repellitur. Libere vero nos cum in republica administranda gerimus, tum vero in quotidiana inter nos vitę consuetudine minime sumus suspiciosi: neque alijs, si quando voluptate potiantur, irascimur: nec vero tristitiam, minime noxiam illam: quidem sed tamen odiosam visu prętexímus. Ac qui in priuata vitę cõsuetudine minime difficiles sumus, a republica violanda metu omnium maxime deterremur: & cum magistratibus continenter dicto sumus audientes, tum vero legibus paremus: ijsque in primis, quæ de ijs, qui per iniustitiam opprimantur, iniuria prohibendis scitæ sunt, quæque cum scriptę non

ſint, communi omnium conſenſu ignominiam irrogant. Multa vero apud nos animo ad requiem conceduntur: ſunt enim nobis certa anniuerſaria ſacra inſtituta, ludique: tum lauta priuatis res domeſtica atque elegans eſt, cuius quotidiana oblectatione triſtitiam excutiant; adportantur autem propter vrbis magnitudinem ex omnibus terris ad nos omnia: contingitque nobis, vt eos fructus, quos hæc terra gignit, atq; eos, qui apud alias gentes naſcuntur, æque proprios habeamus. In rei vero militaris ſtudio, ijs rebus hoſtibus antecellimus: vrbs enim noſtra omnibus ſemper patet, neque vlla lege peregrinos pellimus, ab vllaue diſciplina, aut ſpectaculo excludimus, quod minime abſcōditum ſiqui ex hoſtibus aſpexerint, adiuuentur: nec enim commentatione, aut dolo tam in re gerenda, quam virtute propria nitimur. Atq; illi quidem ſic educantur, vt ſtatim a pueris magno labore ſeſe ad fortitudinem exerceant: nos vero lenius inſtituti, nihilo ſecius ęque, atque illi, ęqualib. nos periculis obijcimus. cui rei illud argumento eſt, quod neq; ſingulatim Lacedęmonij intra fines noſtros, ſed vniuerſi exercitum ducunt; & nos, vbi in aliorum fines inuaſimus, haud magno negotio, pro ſuis dimicantes fortunis bello plerumque ſuperamus: cum vniuerſis autem copijs noſtris nulli vmquam hoſtes conflixerunt; propterea quod vno eodemque tempore maritimis rebus ſtudemus, & diuerſis in locis terra bellum gerimus. Quod ſi aliquando cum aliqua exercitus noſtri parte manum conſeruerint, ac non nullos prœlio vicerint, omnes ſe ſe nos ſudiſſe glorientur, uictique ipſi rurſum ſi ſint, ab vniuerſis nobis ſuperatos ſe prædicant. Quocirca ſi ab otio magis, quam a laborum exercitatione atque a virtute, natura nobis potius, quam legibus tradita, profecti venire in diſcrimen velimus, ſuperſit nobis, vt laborem in rebus aſperis, antequam venerint, ne præceperimus, &, vbi ad eas iam ventum ſit, non minorem quam ij, qui continenter laborando male habiti ſint, virtutem

preſte-

præstemus. Atque cum ijs in rebus ciuitas nostra admiratione digna est, tum vero etiam in alijs: elegantiam enim cum parsimonia adamamus, & sapientiæ studio sine desidia delectamur: diuitiarum vero fructum in illarũ vsu, vbi tempus postulet, potius, quam in verborum magnificentia ponimus. nec vero cuiquam turpe apud nos est de sua paupertate confiteri, sed eam non re euitare id vero multo est turpius: præterea ijsdem rem suam familiarem, ijsdem publicam gerere licet: quinimo ne ij quidem, qui in opere faciundo occupantur, penitus sunt in republica rudes: soli enim nos, si qui hæc non attingunt omnino, non inertes eos, sed rudes reipublicæ ciues iudicamus. In deliberando autem ijdem aut recte de rebus dijudicamus, aut recte nobis in mentem venit; neque ij sumus, qui ita existimemus, dicta factis obesse, sed illud potius si, anteaquam oratione edoctus fueris, rem susceperis. Itaque in eo quoque maxime præcellimus, quod ijdem excellenti animi magnitudine sumus, &, quidquid agimus considerate cogitateque agimus. At ceteris inscitia confidentiam adfert, cognitio ignauiam. Optimi vero iure illi habentur, qui cum asperas ac iucundas res facile internoscant, ne sic quidem vllum adire periculum recusent. Quod autem ad benignitatem adtinet, contra nos, ac vulgo adsolet, facimus: non enim accipiendis, sed dandis beneficijs amicitias nobis comparamus: firmius enim in eo, de quo bene promeritus sis, vtpote quę propter beneuolentiam debeatur manet gratia: quâ vero retuleris, ea imbecillior est: non enim beneuolentia adductum beneficiũm contulisse, sed, quod te debere intelligeres, dissoluisse arbitrantur: tum soli omnium nó vtilitatis cogitatione, sed ipsius liberalitatis fidentia audacter benefici sumus. Atq;, vt in pauca conferam, cum vniuersa nostra ciuitas totius Græciæ quasi ludus est, atq; institutio, tum singuli quique, vt mihi quidem videntur; corporibus ad varia multipliciaq; rerum genera cum dignitate ac lepore habiles sumus. Atq; hæc non in ver

borum magnificentia temporis causa posita esse; sed factorum veritate niti, hoc ipsum ciuitatis nostræ imperium, quod ijs moribus partum habemus, ostendit: sola enim ex omnibus huius memoriȩ, si quis periculum de se fecerit, ditionem vincit ac famam: solaq; ea est, a qua neq; bellum inferentes hostes calamitatem accepisse pudeat: neque, in quos dominetur, parere se se indigno querantur domino. Magna vero opum nostrarum monumenta (neque enim eȩ intestatȩ sunt) cum habeamus, cum ijs, qui nunc sunt, hominibus, tum vero etiam posteris magnam nostri admirationem relinquemus. Nec adeo Homerus laudator nobis, adhibendus est, aut alius quispiam, qui versibus in præsentia modo delectet, sed ab existimatione rerum gestarum veritas discrepet: ad omnia enim maria, terrasque omnes, virtute nobis aditum patefecimus: atque omnibus in locis sempiterna secundarum, aduersarumque rerum monumenta extruximus. Pro tali igitur ciuitate cum hi, quod eam sibi eripi pati non possent, fortissimo præstantissimoque animo dimicantes occiderunt, tum ceteros pro eadem omnem excipere laborem decet: cuius etiam rei causa in ijs, quæ ad eam pertinent fui ipse longior; quo scilicet ostenderem, non pari vobis conatu enitendum esse, atque ijs, quorum in republica hæc paria non sunt: simulque vt horum laudationem ijs, quæ a me exposita sunt, argumentis confirmarem: pleraque enim ad eos ipsos pertinent: nam in quibus ego ciuitatem laudaui, ijs horum; taliumque virtus illam ornauit. Nec adeo multorum Grȩcorum res gestæ ȩque, atque horum, par orationi pondus habere reperientur. Atque equidem reor, horum hunc exitum, qui & primus indicauit & postremus confirmauit, hominis declarare virtutem: nam, qui ceteris rebus minus aliquando probi fuerint, eos bellicam suam in patria tuenda virtutem extollere æquuum est: male enim facta benefactis delent: magisque profuerunt publice, quam priuatim nocuerunt. At horum nemo vel

pro

propter diuitias, quod ijs diutius frui magnifaceret, languidior fuit; vel propter paupertatis effugiendæ, atque aliquando abundandi ſpem, periculum diſtulit: hoſtium autem pœnas ſumere ſua ipſorum ſalute optabilius cum ducerent, ſimulque ſtatuerent omnium periculorum hoc eſſe pulcherrimum, illos vlciſci, atque has appetere laudes voluerunt; & incertum quidem rei bene gerendæ euentum ſpei mandarunt: id autem, quod ſemel à ſe approbatum haberent, factis committendum ſtatuerunt: cumque plus in eo ponerent, vt, pugnando ſi quid aduerſi accidiſſet, ferrent, quam vt cedendo ſalutem conſequerentur, verborum quidem ignominiam fugerunt; rem autem corporibus ſubierunt, minimoq; fortunæ ac temporis momento cum ſumma potius ſpe, quam pauore vllo tenerentur, e vita diſceſſerunt. Atq; hi quidem merito tales in patriam extiterunt. Qui autem reliqui ſunt, ij eam debent in hoſtem mentem dari ſibi optare, quæ offenſionis, non virtutis habeat minus; nec ex oratione ſolum vtilitatem attendere, quam pluribus apud vos, quibus ea nihilo ſecius nota eſt, perſequi facile licet, quantum in conſeruanda patria, hoſtibuſque propulſandis boni inſit, commemorantem; ſed potius eius vires quotidie re intuentes, illius amore incendi: quę cum magnæ nobis viſæ fuerint, illud cogitare debemus, ab ijs parta hæc eſſe, qui recta cum cognoſcerent, tum etiam auderent, quiq; cum turpitudinis verecundia rem gererent: nec vero ſiquid conati aliquid offenderant, faciendum ſibi eſſe exiſtimabant, vt ſua propterea ciuitatem virtute priuarent, ſed præmium omnium præclariſſimum ipſi permittebant: cum enim corpora publice traderent, priuatim, quę numquam conſeneſceret, laudem acquirebant: clariſſimumque monumentum conſequebantur, nó tam quidem illud, in quo ſiti ipſi ſunt, quam in quo apud omnes quęcumque aut verborum, aut rerum occaſio ſeſę dederit, illorum gloria perpetuis laudibus celebrata conditur. Clari enim viri vniuerſum orbem

bem terrarum ſepulchrum habent, atque eos non tantum domeſticis in buſtis inſcripta elogia apud ſuos celebrant, quantum apud exteras nationes non ſcripta, nec operum magis, quam cogitationis vniuſcuiuſq; animo; ac menti illorum memoria obuerſatur. Hos igitur vos nunc imitati beatam vitam in libertate: libertatem vero in fortitudine ponite, atque in re bellica periculum ſubire nolite ſpernere: nec enim miſerorum eſt magis, qui bus nulla meliorum ſit rerum expectatio, mortem contemnere, quam eorum, quorum vitæ in contrariam par tem conuerſio etiam nunc agitur: præſertim quibus ſiquid aduerſi euenerit, magna mutatio futura ſit: vehementius enim viros quidem generoſos cum turpitudine coniunctum incommodum angit, quam cum animi robore communi in ſpe ſimul nata ſenſuque carens mors. Quo circa ne vos quidem, quicumque horum parentes adeſtis, miſerabor potius, quam conſolabor: nec enim ignoratis varijs vos multiplicibuſque miſerijs natos: præclare vero cum illis agitur, ſi quibus decora hæc obtigerint, qualis horum interitus eſt, veſterque luctus, quibus que vitæ fuerit felicitas equalis. Nec vero me fugit, quã difficile factu ſit, hęc cuiquam perſuaderi: preſertim cum perſæpe futurum ſit, vt aliorum res ſecundę, quibus vos quoque aliquando florueritis, vobis memoriam refricent: nec enim cum ijs, quæ numquam experti ſumus, bonis caremus, dolori ea res eſt, ſed cum ea, quibus adſueuimus, eripiuntur. Verumtamen qui quidem libe ros etiam nunc procreare per ętatem poſſunt, conſolari ſe ſe noue ſpe ſobolis debent: filijs enim alijs ſuſcipiendis, cum priuatim eorum, qui extincti ſunt, obliuiſcentur, tum vero ciuitati dupliciter proderunt; quod ea neque ab hominibus deſeretur, & protectior erit. Nec enim euenire poteſt, vt æqui bonique aliquid ab his cogitétur, qui collatis in commune pro virili cuiuſque parte liberis, periculum non ęquauerunt. Qui vero maiores natu eſtis, quibus maxima vitæ pars, quod lucro eſt appo

ne

nendum, beate acta est, quæ reliqua sit, breuem fore cogitate, atque eam ipsam ista horum gloria eleuate: sola enim laudis cupiditas senescit numquam: nec vero langui da atque iners ętas pecuniam modo, quod non nulli dice re solent, consectatur, sed dignitatem. Magnum vero certamen horum filijs, fratribusque paratum video: eum enim, qui non sit, extollere omnes laudibus consueuerunt. Itaque cum excellenti virtute fueritis, vix tum de mum non pares, sed aliquanto tamen deteriores, quam hi, dicemini: viuis enim inuidetur ab eiusdem laudis æmulis: qui vero e medio excesserunt, eos hominum beneuolentia sine vlla obtrectatione honorat. Quod si mihi de mulierum quoque officio non nihil dicendum est, quæ quidem viris estis orbatæ, breue est, quod de re tota præcipiam: etenim si vestra congruere cum natura vole tis, magno id vobis honori erit, cum quam minimum de vestris cum vitijs, tum etiam bonis ad homines fama ema nabit. Hæc nos quoq; non inutilia habuimus, quæ, huic legi obsecuti, oratione persequeremur. Ac vobis quidem partim iam, qui humantur decorati sunt, partim vero corũ liberis, quoad e pueris excesserint, ex hac die pu blice alimenta ciuitas prębebit, quæ vtilem in primis talium certaminum coronam ijs, reliquisque omnibus decreuit. Etenim qui maxima virtuti præmia proponunt, eorum fortissimi ciues rempublicam gerunt. Sed iam, vbi suum quique luxerint, discedite.

Contio Periclis ad Athenienses.

INIME mihi inopinata vestra in me accidit iracundia: et enim insimulari me sentio, eamque ob causam contionem aduocaui: vti, si quid aut mihi iniuria infensi estis, aut aduersis in rebus animo succumbitis, admonerem vos atq; expostularem. Nam equidem sic existimo, magis vniuer

uersa rep. stante fortunataque, priuatos iuuari, quam sin gulorum ciuium secundis rebus, illa afflicta: vt enim pri uatim aliquis fortuna sit optima, euersa tamē rep. ipsum quoque concidere necesse est: at contra, qui in beata ciuitate miser ipse sit, multo magis seruatur incolumis. Quod si ad singulorum ciuium tolerandas calamitates satis resp. virium habet; illius autem ærumnas ferre singuli nequeunt, quid est, cur non omnes illi opem feramus? cur ve domesticis incommodis exanimati reip. con seruandę curam dimittamus? id quod vos facitis, meque huius belli auctorem, vosque adeo ipsos, qui mihi ea de re adsensi estis, accusatis. habeoque ego vos infestos, qui sum is maxime, qui & recte sentire, & id, quod sentiam, cōmode nihilo, quam alij, minus eloqui possim: idemq; patriæ amans, idem incorruptus integerque sim. Namq; cogitare si quis potest, sed oratione, quod vult, plane explicare nequit, perinde est, quasi nihil illi in mentem venerit: qui vero vtrumque præstiterit, is, si infensus ciuitati sit, haud quaquam eodem modo amice quicquam dixerit. quod si adsit id quoque: pecuniæ autem non resistatur, profecto vniuersa illa hanc vnam ob rem vena lia sint. Quocirca si hæc in me pręter ceteros modica esse rati, de suscipiēdo bello mihi adsensi estis, iniuste nimirū nunc, quasi iniuriam fecerim, culpam sustineo. etenim si vtrumuis licet, bene alioqui cōstitutis rebus, summę stul titiæ sit bellum suscipere: cum autem ita res reddisset vt vel cedentibus continuo in alterius ditionem cadendum esset, vel resistentibus cum periculo dimicandum; qui il lud refugerit periculum, magis quam qui exceperit, reprehendendus est. Atqui equidem idem sum, nec a pri stina sententia discedo, sed vos immutati estis: etenim cū hęc vobis persuadebantur, integri scilicet eratis: cum pænitet, detrimentum accepistis. Ergo propter consilij vestri imbecillitatem factum est, ego vt non recte sensisse videar: quoniam id, quod molestum est, doloris quidem sensum in vno quoque iam efficit; vtilitatis vero

fructu

fructus remotus adhuc obscurusq; est: tantaque rerum, commutatione facta, idque in breui, imbecillus animus uester est ad constanter in sententia permanendum: frangunt enim animos, atque abijciunt, quę subita atque improuisa præterque omnem rationem eueniunt: qualia sunt quæ uobis acciderunt, in primisque pestilentia. Verumtamen qui tantam ciuitatem incolatis, quique in ea dignis institutis educati sitis, omnem fortunam subire paratos esse decet: neque gloriam uestram obscurari pati: æque enim homines solent eos, qui quam habent dignitatem, eam per ignauiam amittunt, accusare; atque eos, qui qua indigni sint, eam sibi per temeritatem arrogent, odisse. Quapropter rem familiarem deplorare desinite, ad salutem reip. incumbite: nam quod ad laborem adtinet, qui necessario in bello sustinendus est, ne nimis magnus ille sit: ac nihilominus tamen hostes superaturi simus, ea quidem de re satis profecto uobis esse debent, quæ alias sępe in eam sententiam a me dicta sunt; nihil esse, cur merito reformidare bellũ hoc deberetis: sed illud tamen ostendam, quod neque venire vobis in mentem de vestris ad imperium obtinendum opibus mihi videtur, nec ego antea commemoraui, nec vero ne hoc quidem tempore dicerem, veritus scilicet ne inflatius gloriari viderer, nisi timore vos præter modum exterritos intelligerem. Etenim vestris vos modo socijs imperare arbitramini: ego vero illud defendo, cum duo sint omnino, quę perspicuum habeant vsum, mare scilicet, & terra; alteri vos vniuerso dominari, non modo quoad tenetis nunc, verum etiam quoad progredi voletis: tanta enim nauium facultate nauigantes vos, non rex, non vlla alia natio est, quæ impedire hoc tempore posit, quamobrem maiores omnino hæ mihi opes videntur, quam vt cum agrorum ædificiorumque, quibus priuari vos magnum ducitis, vsu comparanda vobis sit. Minime igitur grauiter hæc ferte, sed potius leniter: diuitiarumque istas delicias, huius magnitudinem imperij spectãtes, parui pen-

dite: atque ita cogitate: si in libertatem incubuerimus, illamque conseruabimus, eam ipsam facile per se hæc esse recuperaturam: qui vero alterius parent imperio, ij ea quoq;, quę antea parta habuerint, amittere consuerunt. Nec vero committamus vt vtraque re inferiores, quam patres nostri fuerunt, deprehendamur: qui non ab alio tradita hæc, sed suo parta labore, & tenuerunt, & conseruata a se, nobis prodiderunt: turpius est enim quæ habeas, ea tibi eripi, quam, quæ acquirere coneris, ea adsequi non posse. In hostes autem animo non fidenti modo, sed etiam despicienti ire debetis. Nam fiduciam quidem, fortunata stultitia, vel ignauo pepererit; despicientiam vero conscientia modo, quantum quisque hostibus consilio anteeat, id quod in vobis est, efficit: si quidem pari fortunæ condicione animum prudentia communit aduersariorum contemptione: & spei, cuius in rebus dubijs omnis vis ac robur est, nihil magnopere confidit: sed suis viribus consilioque, cuius prouidentia multo est certior, nixa est. Ciuitatis igitur maiestati, quam propter imperium obtinet, quandoquidem ea vniuersi gloriari soletis, succurrite: nec enim laborem fugere, aut ne honores quidem consectari debetis: nec vero existimate vna modo de re esse certamen; an pro libertate seruitutem habeatis: sed etiam de imperio amittendo agi, deq; periculo, quod vobis ab ijs imminet, quos propter imperium infestos inimicosque habetis: quod quidem vobis imperium, ne, si qui sint quidem, qui metu atque inertia adducti hoc tempore ad iustitiam remigrare velint, deponere iam liceat: iam enim illud quasi tyrannidem obtinetis, quam occupare, iniustum habetur: deponere, periculosum est. Nam hi quidem per breui remp. si hęc alijs persuadeât, aut sicubi ipsi per se suo arbitratu viuât, euerterint: nec enim stabilis est inertia, quæ non industriæ comitatu instructa sit: nec in ea ciuitate, quæ imperium obtineat, sed in ea, quę alteri pareat, ad tranquillam est seruitutem vtilis. Vos vero neque a talibus ciui

bus

bus induci vos patiamini: neque mihi, cui de suscipiendo bello adsensi estis, ne si irruentes quidem hostes ea in nos fecerunt, quibus par fuit imperium recusantes, affici, infensi sitis. Nam pestilentia quidem hæc, omnibus improuisa, vnaque omnium rerum maxime inopinata accidit: propter quam certo scio aliquanto me etiam magis odio vobis esse, haud meo quidem merito, nisi si quid etiam vobis boni, non ratione, sed casu, euenerit, id quoque mihi assignaturi estis: sed quę diuinitus accidunt, vt necessitas cogit: quę ab hostibus inferuntur, vt virtus postulat, ita ferenda sunt: isque mos ciuitati antea fuit. eum vos manere sinite; cogitateque huius vrbis nomen summa esse apud omne mortales gloria: propterea quod in rebus aduersis animo non deficiat, quodq; maximum ciuium numerum, laboresque quam plurimos, bellis gerendis consumpserit, maximasque ad hoc vsque tempus opes habeat: quarum quidem in perpetuum, si quid etiam aliquando nobis accidat: naturalis est enim rerum omnium imminutio, posteris memoria relinquitur, quod & Græci Grecis quam plurimis imperauimus, & maximis bellis partim cum vniuersis; partim cum singulis contendimus, vrbemq; omnibus bonis vndique refertam ac maximam incoluimus. Atq; hęc, inertes qui sunt, fortasse reprehendent: qui vero moliri aliquid, atque agere cupiunt, etiam æmulabuntur: quibus autem opes nullę sunt, inuidebunt. Sed omnes: qui hoc sibi sumunt, vt alijs imperent, odiosi inuisique in præsentia sunt. Verumtamen qui maximis in rebus inuidiam subeunt, prudens cōsilium ineunt: odium enim minime diuturnum est: at splendor in præsens, atque in posterum gloria perpetuis laudibus celebrata, sempiterna est. Vos igitur id, quod in reliquum tempus honestum futurum est, nec est in præsenti turpe, cogitatione pręcipientes, omnibus iam paratis rebus vtrumq; vobis conseruate: neque ad Lacedęmonios de pace mittite, neque pręsentibus malis premi vos præ vobis ferte. Nam

qui rebus aduersis animo minime franguntur, et re maxime resistunt, ij & populorum & priuatorum fortissimi sunt.

Oratio Plataeorum legatorum ad Lacedæmonios in exercitu.

EM iniustam facitis Archidame atque Lacedæmonij, minimeque vobis ac patribus vestris dignam, qui exercitum in Platæeorum fines introducatis: Pausanias enim ille Cleombroti filius, Lacedemonius, cum Græciam Medorum dominatu, vna cum ijs Græcis, qui pugnæ illius, quæ apud nos facta est, periculum subire non recusarunt, liberasset, immolatis in Platæeorum foro Ioui liberatori hostijs, omnibusque adhibitis socijs, vrbem atq; agrum Platæeis reddidit, suisque legibus vti voluit, nec bellum illis vllo tempore quemquam iniuste, aut seruitutis iniungendæ causa facere; si minus, auxilium omnes socios, pro suis quemque viribus, ferre. Hęc igitur patres vestri virtutis nobis atque alacritatis, qua in adeundis periculis illis fuimus, præmia tribuerunt. At vos contra, quam illi censuerunt, facitis: vna enim cum Thebanis, nobis inimicissimis, seruitute oppressum nos venitis. Quamobrem deos, in illo fędere testes interpositos, tum patrios vestros, nostrosque hosce penates, testati, edicimus vobis, ne quam Platęeorum finibus iniuriam inferatis: neq; iusiurandum violetis, sed, quemadmodum Pausanias sanxit, nostris nos legibus vti permittatis.

Archidami

Archidami, Lacedæmoniorum regis, desensio.

AEQVVM vos quidem Platæei dicitis, si modo cum dictis facta consentient. In libertate igitur, quam Pausaniç permissu habetis, cum ipsi remanete, tum vero alios, qui illorum socij periculorum vobiscũ eo tempore coniurarunt, nunc autem Atheniensium imperio subiecti sunt, vindicate: horum enim ceterorumque libertatis recuperandæ causa tantus hic conatus, bellumque hoc excitatum est, cuius vos æquum est maxime quidem participes esse, ac vos quoq; iusiurandum conseruare: si minus, at saltem quiescere, remque vestram agere, neutriusque esse partis: atque in amicitiam quidem vtrosque recipere: in belli autem societatem neutros. & his quidem contenti erimus.

Desensio altera Archidami, contra responsum, quod dederant legati illi.

AT vos vrbem Lacedæmonijs nobis atque ædificia tradite, finesque monstrate; tum arbores, & siqua preterea habetis, quorum iniri numerus posit, nobis adnumerate: ipsi autem in quascumque commodum est partes, tantisper dum bellum est, cedite, atque eo confecto, nos, quæ acceperimus, reddemus vobis. Interim apud nos deposita habebimus, colemusque, & quod vobis futurum sit satis, pensitabimus.

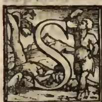
Cnotio

Contio Platæensium legatorum ad suos ciues, renuntiantium legationem, qua functi fuerant ad Athenienses.

VM antehac Platæenses, ex qua die vos sibi socios asciuerunt, omisisse se se vos tueri Athenienses negant, tum hoc quoq; tempore vestras iniurias pro suis se viribus non neglecturos esse cõfirmant. Itaque a vobis per iusiurandum illud, quod maiores vestri iurarunt, ne quid noui cõsilij capiatis, postulant.

Contio Cnemi, præfecti classis Lacedæmoniorum, cum instaret naualis pugna.

VPERIVS Peloponnesij nauale prœlium, si qui forte sunt, qui eo commoti, futurum quoque extimescant, non iustam causam ad formidinem habent: minus enim paratis nobis, quod vos non ignoratis, commissum est, cum ad pedestrem potius expeditionem, quam ad naualem pugnam nauigaremus: aduersa preterea multis in rebus fortuna vsi sumus: tum nonnulla etiam nos, vtpote tunc primum nauali prœlio decertantes, propter insolentiam fefellerunt. Quapropter neque ob ignauiam victi sumus, nec animum, qui non plane superatus sit, sed aliquam etiam nunc in se habeat excusationem, aduerso rerum euentu retundi decet, sed ita existimare casu labi homines posse, sed animo semper eosdem erecto stare. Nec vero vbi virtus adsit, inscitiæ quemquam excusatione vsum timere licet, nec vos tantum vsu posteriores estis, quantum virtute anteitis: horum autem scientia, qua maxime exterremini, siquidem fortitudinem habeat, quæ didicerit, ea cum ventum in discrimen sit, & meminisse, & explicare poterit: sine animi vero magnitudine nulla in ar

te

te satis est in periculis præsidij: excutit enim memoriam pauor: ars autem sine animi robore nullo est vsui. Illorum igitur artificio vestram virtutem obijcite: timori autem, qui propter aduersum prœlium in animos vestros inuasit, quod imparatos tunc vos offenderint, opponite. Itaque eo illos vincitis, quod & nauium numero præstatis, & prope vobis amicam terram, vbi parati in armis presto vobis milites sunt, prœlium committitis. Fit autem fere, vt qui plures, paratioresque sint, ij victoriam consequantur. Itaque omnia vobis ad vnum firma esse reperimus, nec accidere posse, vt vlla in re merito labamur: quin ea ipsa, in quibus antea offendimus, comparata nūc pro disciplina nobis erunt. Magna igitur fiducia gubernatores nautæque suum quisque munus obite: nec vero locum, qui cuique attributus sit, deserite: nam nihilo secius a nobis, quam a superioribus ducibus instructi in prœlium proficiscemini, neque nos cuiquam, cur turpis esse debeat, causam relinquemus. Quod si quis omnino decreuerit ignauus esse, is pro delicto pœnam sustinebit: fortes autem pro virtute præmium ferent.

Contio Phormionis, ducis Atheniensium, ad exercitum naualem.

VM perterritos vos nauium multitudine milites animaduertam, cumque turpe factu existimem, quę minime formidolosa sunt, ea extimescere, conuocaui vos. Nam illi quidem, primum quod victi antea superatiq; a vobis sunt, ac ne ipsi quidem pares vobis sese esse confidūt, propterea non ęquum in certamen descenderunt, sed nauium multitudinem coëgerunt: deinde id vnum, quo maxime freti ad vos eunt: magnos enim in re militari quasi suo sibi iure spiritus sumunt, nulla alia re confisi sperant, quam quod cum propter vsum, quem in terre-

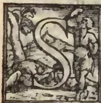
stri-

bus habent, pleraque ex sententia gesserint, idem quoq; in re nautica vsu venturum arbitrantur. At hoc, si ea id in re illis adiumento est, nos certe hoc tempore plurimum præstabimus: nec enim illis virtute cedimus, sed, quod alteri in altero maiorem habemus vsum, propterea maiore sumus fiducia: huc accedit, quod Lacedæmonij; qui propter auctoritatem imperium in socios obtinent, inuitos plerosq; in periculum trahunt: numquam enim longe superati illi iterum rem prœlio committerent. Ne igitur illorum formidaueritis audaciam: multo vero vos illis maiori iustiorique estis formidini; tum quod antea superastis, tum quod ita animum illi induxerunt, nisi præclarum quoddam virtutis specimen daturi essetis, numquam vos commissuros fuisse, vt contra consisteretis. Nam qui numero prȩstant aduersarijs, sicut hi, copijs magis, quam animo nixi, prœlium ineunt: qui vero multis partibus sunt inferiores, neque vlla necessitate coguntur, propter excellens animi robur resistere audent. quȩ reputātes hi, rei admiratione cōmoti, potius q̃ consentaneo apparatu nos metuunt. Multi vero exercitus, quod vsum in re militari non haberent, sunt etiam qui propter timiditatem a paucioribus sunt superati: quarum rerum vtraque a nobis hoc tempore longe abest. prœlium vero ego minime intra sinum mea quidem sponte committam, nec adeo eo proficiscar: etenim scio paucioribus nauibus, celeritate & scientia præstantibus, cōtra maiorem nauium minus peritarum, numerum aduersariam esse locorum angustiam. Nec enim modo & ratione quisquam, nisi ex longo interuallo prospectus fuerit, incitare se in hostes, neque, cum forte laborarit, tempore regredi poterit; nec vero hostium naues diducere, nec celeritate eludere; quȩ sunt propria munera nauium, remorum pulsu & celeritate præstantium: sed naualem pugnam pedestrem facere necesse habeat, in quo maior nauium numerus plus potest. Hæc igitur ego, quoad fieri poterit, prouidebo. Vos pro nauibus

estote

estote parati in armis, præsertim cum paruo interposito spatio incursus futurus sit: quæque iussi eritis, celeriter administrate, atque ordinem in re gerenda, ac silentium plurimi facite, quo modo multa bellicis in rebus, præcipueque naualibus pugnis prodest administrare: ac pro pristina virtute vestra illis resistite. Magnum vero certamen, vtrum Peloponnesijs rerum nauticarum spem præcidatis, an de Atheniensibus mari metum augeatis. Iterum igitur atque iterum vos moneo, vt plerosque horum victos a vobis esse memineritis: semel autem superatus animus similiter eadem experiri pericula nescit.

Contio Mitylenæorum ad Lacedæmonios.

SCIMVS Lacedæmonij, socijque in more positum hoc esse Græcorum, vt qui in bellis defecerint, pristinamque amicitiam deseruerint, ijs, a quibus recipiuntur, quatenus ea re iuuantur, lætitiæ sint; sed ijdem, habiti veterum amicorum proditores, improbi iudicentur: idque iudicium haud sane iniquum est, si modo qui defecerint, atque ij, a quibus sese disiunxerint, parem inter se nacti sint animi voluntatem, paresq; cum viribus, tum præparatione fuerint, neque vlla iusta defectionis causa intercesserit: quæ quidem nobis atque Atheniensibus secus obtigerunt: nec ea re improbi cuiquam videri debemus, quod in honore apud hos in pace habiti, in periculis illos deserimus: differendum est enim nobis de iustitia in primis ac fide, præsertim qui in societatem recipi postulemus: nam nulla est neque priuatis stabilis amicitia, neque populis firma societas, quæ non mutua virtutis opinione, & morum reliquis in rebus similitudine nitatur: studiorum enim dissimilitudines rerum quoq; discordias gignunt. Est igitur nobis societas cum Atheniensibus inita bello Medico, illo scilicet tempore, cum vos negotio destiti-

ſtis: illi autem extrema belli perſecuti ſunt: nec tamen Græciæ ſeruituti Athenienſium addicendæ, ſed eius Medorum dominatu liberandæ, ſocietatem coiuimus: itaq; quamdiu æquo illi imperarunt iure, duces eos alacri animo ſecuti ſumus. At poſtquam ex Medorum quidem inimicitijs permultum remitti: ſociorum autem ſeruitutem in anguſtum ab illis adduci animaduertimus, metuere ſane iam tunc incepimus: ſed cum ſinguli ſeorſum ab alijs, id quod in tam magno varioque ſententiarũ numero accidere neceſſe fuit, ſe defendere ſocij non poſſent, omnes ſeruitute oppreſsi ſunt, præter nos atque Chios. Ergo nos, quibus leges ac libertas nomine dumtaxat relicta eſt, ſocij conſortesque belli fuimus, cum iam Athenienſibus ducibus parum fidei haberemus: erant enim nobis pro diſciplina, quæ illi antea geſſerant: neque enim conſentaneum eſt, vt eos ſuſtulerint, quibuſcum vna nobiſcum ictum habuerint fœdus, & reliquis, vbi ſe patrandi facultas oſtenderit, non idem parēt. Etenim, ſi omnes etiam nunc libertatem retineremus, minus eſſet metuendum, nequam illi nouam rem molirentur: nunc autem, qui pleroſque ſeruitute oppreſſerint: nobiſcum autem æquo adhuc iure viuant, veriſimile eſt grauius id, quam ante, eſſe laturos: quibus ſcilicet maxima ſuccubuerit pars, cum ijs ſolos nos exæquari: idque eo magis, quod illis opes, nobis ſolitudo atque inopia adaucta eſt: ſolus enim vtrinque par mutuuſq; metus fidelis eſt fœderum cuſtos. Nam ſiqui ſunt, qui moliri contra quippiam cupiant, quoniam id nulla re ſuperiores conantur, deterrentur: nobis autem ob eam cauſam libertas relicta eſt, quod orationis honeſtate, conſilijque itinere ac fallaciæ, aditum ſibi ad dominationem occupandam facilius munire poſſe, quam virium via armorumque, ſperant. Teſtimonioque ſimul id eſſe voluerunt: equo namque fœdere ſocios nullo modo belli eius participes futuros fuiſſe, niſi ij, in quos illi impetum facerent, in aliquo deliquiſſent: tum potentiſsimos quoſ-

que

que in maxime infirmos primum concitarunt, vt eos ipsos cum ad extremum reseruassent, amputatis circumcisisq; reliquis, imbecilliores ad expugnãdum haberent. Nam a nobis si duxissent initium, omnibus cum sua ui etiam tunc integris, tum locum, vbi consisterent habentibus, non tam facile eos subegissent: non nihil etiam nostra illis classis terroris iniecit, ne quando aut ipsa per se, aut vobis, aliquibus ve alijs adiuncta, eos in periculum arcesseret, tum multum quoq; nostro in ciuitatem eorum, ac principes deinceps obsequio ad incolumitatem profectum est. Nec tamen ne sic quidem, nisi hoc interuenisset bellum, diu hoc prestare nobis videmur potuisse: coniecturam enim de alijs facimus. Que nam igitur ista firma fuit amicitia? quæ ista secura sane libertas? in qua in uiti nos mutuo amplexaremur, atq; illi in bello nos metu adducti colerent, nos illis contra in otio idem præstaremus, ac fidem, quam beneuolentia confirmare plurimum apud alios consueuit, nos timoris præsidio munitam haberemus: metuque potius, quam amore copulati in societate contineremur: atque vtricumque patrandi impunitas prius addidisset animum, princeps is peccandi initium facturus esset. Quocirca siquis est, qui nos sceleris condemnet, propterea quod, cum illi ea, quæ in nos edituri erant flagitia, traherent, ipsi anteuertimus: nec itidem dum certum sciremus, siquid de eo acturi essent, expectauimus, non rectam ille rationem init: etenim si illorũ insidijs nostras opponere nobis licuisset, illisq; rem trahentibus eodem nobis modo cunctandi data esset facultas, quid erat causæ, cur æqui paresque cum illis essemus, eorum obtemperaremus imperio? Cum igitur, vbicumque vellent, vti in nos impetum facerent, illorum esset arbitrij, nostri quoque arbitrij est, vt, vbi visum sit, anticipemus obsistere. Has nos defectionis, Lacedæmonij socijque, defensiones causasque habuimus, cum audientibus ad intelligendum iure nos fecisse, perspicuas, tum vero ad perterrendos nos, atque vt salutem aliqua

nobis ratione quæreremus hortandos firmas: antea quo que nos quidem id conatos, quo tempore, cum etiam nunc pax esset, de defectione ad vos misimus, atque a vobis reiecti eo conatu destitimus. Nunc autem a Bæotijs inuitati e vestigio paruimus: duplicemque rati sumus defectionem nostram futuram; alteram a Græcis, ne vna cum Atheniensibus vexandi nobis essent vniuersi, sed vna cum libertatis auctorib. seruitute liberandi; alteram, vt ab Atheniensibus deficeremus, quo minus posthac ab illis tolleremur, sed ipsi anteuerteremus. Verum præpropera ĩparataq; paulo magis nostra defectio fuit: quo etiam magis receptis nobis subsidium celeriter mittere debetis, vt, & quibus decet, auxilio esse vos cognosci possit, simulque hostibus vt detrimento sitis. Nam tempus quidem magis nunc idoneum est, quam vmquam antea: Athenienses enim & pestilentia exhausti sunt, & sumptibus: naues autem illorum partim circum vestra sunt littora, partim contra nos dispositæ sunt: vt verisimile sit; si pedestribus copijs simul & nauibus in eos hac quoque æstate impetum feceritis, nullam eos nauium facultatem habituros. Quare aut vobis ad se proficiscentibus non resistent, aut ab vtrisque discedent. Nec vero existimare quisquam debet, pro alienis fortunis proprium vos subire periculum: si quis est enim, cui Lesbus longinqua videatur, illi propinqua ex ea vtilitas extabit. At non in Atheniensium finib. bellum geretur: verum in illorum, quibus Athenienses iuuantur: ex sociorum enim vectigalibus pecunia illis reficitur, quę quidem edomitis nobis, etiam adaucta erunt; propterea quod nulli posthac deficient, vnaque ad Atheniensium facultates nostræ ad dentur, simul & duriore nos erimus condicione, quam ij, qui seruituti antea addicti sunt. Quod si vos auxilium propto nobis animo feretis; cum ciuitatem nauibus abũdantem, id quod vobis maxime deest, adiungetis vobis, & Athenienses, abductis illorum socijs, facilius delebitis, fidentius namque cuncti se ad vos adplicabunt; tum, in

quo accusamini, quod ijs, qui ad vos defecerint, non subuenitis, eius rei culpam effugietis. Quod si libertatis vindices profiteri vos cognitum fuerit, bellicas opes vestras multum ea re confirmabitis. Vos igitur spem illam, quam in vobis Græci repositam habent: Iouemq; hunc olympium, cuius in templo nō secus ac supplices sumus, veriti, Mitylenæis in fidem atque amicitiam receptis succurrite: noliteque nos respuere, qui proprio capitis nostri periculo commune omnibus emolumentum, siquidem ex sententia successerit: contraque, si nihil a vobis impetrauerimus, magis etiam commune detrimentum adferamus. Tales igitur vos præbete, quales vos viros esse Græci confidunt, qualesque noster hic postulat metus.

Contio Teutiapli.

EGo Mitylenas protinus contendendum Alcida ducesque Peloponnesij, prius, quam de nostro aduentu auditum sit, quo in statu sumus, censeo: existimandum est enim, multa nos apud hostes, quippe qui modo vrbe potiti sint, sine præsidio offensuros: maxime quidem mari, qua nec illi hostium incursum verentur, & nobis vsu euenit, vt plurimum valeamus: sed pedestrem quoque manum, credibile est, vtpote ratam se vicisse, dispersam incautius in tectis esse. Itaque si improuiso simul, & noctu, in homines impetum fecerimus, spero equidem ab ijs nos adiutos; siqui reliqui in vrbe sunt, qui nobis cupiant, esse victuros. Nec vero periculum reformidate, sed ita cum animis vestris cogitate, nullis alijs in rebus inane illud belli, quod fertur, quam in talibus esse positum: quas quidem qui ipsi in se cauerint duces, atque eas vbi in hoste animaduerterint, rei bene gerendę occasionem non dimiserint, ijs quam plurima ex sententia eueniunt.

Quasi argumentum duarum, quæ sequuntur orationum, ex auctoris verbis expressum.

CVM populus Atheniensis multis de causis Mitylenæsium defectionẽ acerbissime tulisset, simulatque eos per Pachetem receptos esse certior factus est, plebiscitum confestim per iram fecit, vt omnes puberes interficerentur, ac sine vlla mora cum eo plebiscito celeriter misit, qui in omnem Mitylenensium ciuitatem sæuire eum extemplo iuberet. Postridie eius diei, deferuescente iam iracundia, multi rei acerbitatem accusare: plerosque tam immanis sententiæ pænitere; Mitylenensium vero legati, qui forte Athenis aderant, vna cum ijs Atheniensibus, qui ipsorum rebus fauebant, vbi molliri ciuitas visa est, in spem miseri veniunt mitigari populum posse, atque ad humaniorem aliquam sententiam traduci. Qui cum per amicos anxij sollicitique id agerent, cumq; omnibus ad pedes prostrati supplices flentesq; iacerent atq; eos, qui pridie quoque ab alijs dissenserant, plebiscitumq; illud improbauerant, adiutores haberent; ecce tibi Cleo Clæneti filius, hesternæ illius sententiæ auctor, vir natura vnus ex omnibus ciuibus violentissimus & auctoritate idem apud populum longe maxima, is plebis inconstantiam increpitans, vt ciuitatis labantem iam voluntatem confirmaret, & plebiscitum, quod se maxime contendente auctore factum esset, tueretur, aduocata concione, ad hunc fere modum loquutus est.

Contio Cleonis.

INTELLEXI equidem & sæpe alias, & maxime hoc tempore, cum vestræ vos de Mitylenæis sententiæ pœnitet, liberos populos alijs imperare nequire: adsueti enim securæ inter vos, minimeq; insidiosę vitę rationi, eundem morem erga socios quoque vestros retinetis: nec quidquid, aut illorum oratione adducti peccaueritis, aut misericordia commoti dissolutiores fueritis, non socijs gratum, sed periculosum vobis langorem vestrum esse intelligitis: haud animo reputantes imperium hoc, quod obtinetis, tyrannidem esse: illos contra vos consilia inire, vobisque inuitos parere. Haud vos beneficijs magno quidem vestro detrimento dandis, sed cum viribus magis, quam illorum in vos beneuolentia vt valeatis perficeretis, dicto vt vobis audientes sint, eos adducetis: illud certe minime omnium ferendum, si, quę semel statuerimus, eorum firmum erit nihil: neque intelligemus commodius administrari rempublicam, quę minus prę claris legibus, verum stabilibus vtatur, quam eam, quæ optimas leges habeat, sed parum ratas: plusq; habere vtilitatem inscitiam modestiæ compotem, quam intemperantia præditam perspicaciam: meliusque fere ab ijs, qui paulo sunt tardiores, quam ab ijs, qui ingenij præstent acumine, respublicas geri. Nam hi quidem anteire legibus prudentia, & in omni de republica disputatione superiores discedere videri volunt; quasi vero non maioribus in rebus antea prudentiā ostentarint: atq; ijs quidem rebus ciuitates hi labefactant. Qui uero intelligentię suę minus cōfidunt, ij nec suo plus, q̄ legum consilio tribuunt, nec se idoneos esse arbitrantur, qui recte dicentis sentētiam refutent: & cum existimatores in neutram partem propēsi sint, potius q̄ aduersarij, plerisq; in reb. recte statuūt: id quod uos quoq; pręstare debetis, neq; eloquentię ui, & prudentię

conten-

contentione elati contra, atque ipsi sentiatis, ciuibus ve stris suadete. Nam quod ad me adtinet, in eadem equidem sententia perseuero, atque eos miror, qui de Mitylenęis iterum retulerunt, moramq; quæsiuerunt, id quod ijs vtile est, qui iniuriam intulerint; siquidem iracundia demũ obtusa, qui læsus est, in eum, qui lacessierit, inuadit: at cõtra, cum vindicatio quam maxime propinqua iniuriæ acceptæ est, tum, paribus nixa viribus, iustissimas pænas repetit: tum eum quoque admiror, quicumque ille futurus est, qui contradicturus sit, & faciendum sibi esse existimet, vt Mitylenensium scelera vtilitati nobis, nostras autem calamitates detrimento socijs esse ostendat; atque aut eloquentia fretus id, quod vobis summe placitum est, non ita decretum esse pugnabit, aut, suo compendio ductus, eleganti elaborataque oratione ad aliam vos sententiam traducere conabitur. Res certe publica talium concertationum præmia alijs tribuit, periculum ipsa subit, cuius sane quidem rei culpa in vobis residet, qui certamina hæc perperam administratis: etenim dictorum spectatores, rerum autem auditores esse consueuistis. Nam & de futurarum rerum euentu ex disertorum hominũ oratione statuitis, & quæ facta iam sunt, nihilo plus fidei ijs, quę oculis cernitis, quam ijs, quæ fando auditis, habentes, quanta ea ornatæ orationis vbertas fecerit, tanti æstimatis: qui, cum ea dicuntur, quæ a consuetudine abhorrent, perfacile capi soletis: quæ vero approbantur in vulgus, ea respuitis, in vnaquaque re nouitati seruientes: vsitata autem & quotidiana contemnentes: datisq; operam maxime quidẽ pro se quisq;, talia quędam vt dicere ipsi possitis: si minus in eo inter vos pugnatis, vt ne tardius, quę dicta, sunt percepisse videamini: quod si qua acutius aliquis dixerit, in ijs vos & approbatione & intelligentia vestra præeundis prompti: in prospiciendo autem, quos ea euetus habitura sunt, tardi estis: cumque alia prope dixerim omnia, quam quæ in vita hac communi versantur, vestigetis, ne in ijs quidem ipsis,

ipsis, quæ ante oculos posita sunt, sapitis satis; ac prorsus audiẽdi voluptate deliniti, sophistarum potius spectatoribus, quam de republica consultantibus similes consideretis. Quibus ego a rebus abducere vos conor, doceoque Mitylenęos vnam quidem ciuitatem, maximam vobis fecisse iniuriam. Nam siqui sunt, qui cum imperium nostrum perferre non possent, aut siqui hostium coactu a nobis defecerint, ueniam equidem illis tribuo: qui vero & insulam incolant, & męnia habeant, quique cum hostes nostros mari modo vereantur, quo tempore triremium præsidio aduersus eos muniti essent, cum suis legibus viuerent, cumque honos illis a nobis, vt quibus maxime, haberetur, hæc patrauerint, quid aliud egisse eos dicamus, quam vt insidiarentur nobis, magisque in nos eos inuadere, quam a nobis euadere voluisse? (defectio certe eorum est, quibus per vim inferatur iniuria) dedisseque operam, vt vbi cum inimicissimis nobis sese coniunxissent, tollerent nos: id quod acerbius est, quam si ipsi per se, nacti vires, bellum intulissent. Nec vero aliorum calamitates, qui, cum a vobis defecissent, in potestatem nostram redacti sunt, sibi exemplo habuerunt: nec adeo beatæ illorum res, ne in discrimen irruerent, illos retardarunt. sed præcipites audacia, plusque quam quantum suæ vires: minus autem, quam quantum voluntas ferebat, spei habentes, bellum susceperunt, atque ęquitati uim antepostuerunt. Nam, quo maxime tempore uincere se posse arbitrati sunt, nulla lacessiti iniuria, impetum in uos fecerunt: sic enim fere fit, ut eæ ciuitates, quibus maxime ne copinantibus, ut, uel breue modo ad tempus, fortunatæ sint, acciderit, insolentia efferantur: plerumque autem quę consilio ac ratione, quam quę fortuito prospere hominibus euenerunt, stabiliora sunt: facilius que fere aduersam fortunam resellimus, quam secundam conseruamus. Quod utinam nullo umquam pręcipuo, pręter ceteros, a nobis habiti honore Mitylenęi fuissent: neque enim hunc in locum eorum progressa es-

set audacia. Nam omnino sic est hominum ingenium, ut obsequentia contemnant, repugnantia admirentur. Luant igitur nunc saltem scelere suo dignas pœnas, neque culpa in principes translata populus supplicio liberetur: æque enim omnes ad uestram perniciem incubuerunt: qui si ad uos sese contulissent (erat enim in illorum potestate) rursus nunc ciuitate fruerentur: uerum, fortunam cum paucis experiri tutius arbitrati, vna cum ijs deficere maluerunt. Ac cum animis vestris cogitate, ecquem ex omnibus socijs non leui quaque de causa defecturum a vobis esse existimetis, si easdem ijs pænas constituetis, qui hostium coactu, atque ijs, qui sua voluntate a vobis defecerint, cum libertatem, si conata perfecerint, propositam habeant: sin autem minus, nullam tamen insanabilem plagam accepturi sint: at vos de vnaquaque ciuitate capitum, ac fortunarum vestrarum in discrimen venietis: & bene re gesta, tamen vrbem recipietis perditam, & vectigalia, quibus opes vestrę nituntur, in reliquum tempus amittetis: siquid autem secus acciderit, ad eos, quos habemus hostes, alios addetis: atque id tempus, quod maxime in ijs propulsandis, qui inimici iam vobis sunt, ponendum erat, inferendo socijs vestris bello consumetis: non igitur spes ostendatur, siue quæ oratione persuadet, siue quę pęcunia paratur, fore vt illorum scelera humana patiamur: nec enim imprudentes nocuerunt, sed scientes insidiati sunt: misericordiam autem error habet. Itaque cum a principio equidem pugnaui, tum vero nunc contendo, ne id, quod antea sciuistis, irritum faciatis, neque tribus ad imperium obtinendum maxime inutilibus rebus, misericordia, orationis dulcedine, & clementia in fraudem induci vos patiamini. Nam & misericordia paribus tribuenda est, non ijs, quos neque contra in futurum quicquam misereat, & in perpetuum hostes vobis esse ipsa res cogat: & qui dicendo aures vestras suauitate permulcent oratores, ijs alijs minoribus in rebus campus non deerit.

Nam

Nam nunc quidem breuis voluptatis fructu nimio ciuitas multaretur: ipsis autem pro bene dictis bene facta commodaque tribuentur: clementia vero aduersus eos exercenda est, quos deinceps vobiscum coniunctos, non in eos, quos similiter, atque antea hostes habituri sumus. Atque vt in vnum conferam, si mihi assensi eritis, ea facietis, quæ iusta in Mitylenæos sunt, & in remp. vestram salutaria: sin aliter statuetis, nec illi gratiam habebunt, & ipsi vestro vosmet iudicio condemnabitis: iniuste enim vos imperium, siquidem iure hi defecerunt, obtinetis: quod si contra, quam deceat, tamen faciendum id vobis esse statuistis, contra quoque, quam honestum sit, vtilitatis causa in eos animaduertite; nisi forte principatum dimittere mauultis, & sine omni periculo ad officium vos conuertere: ac pares ab illis pęnas repetite, ne maior nostra, qui insidijs obstiterimus, quam eorum, qui insidias fecerint, videatur esse lentitudo: illud animo versantes, quales illos existimandum sit in vos futuros fuisse, si vicissent: præsertim cum ab ijs initium iniuriæ inferendæ ortum sit. Nam, qui sine causa quempiam læserunt, ij acerrime vrgere, sanguinemque solent appetere, superstitis scilicet inimici periculo commoti: Etenim qui ab eo, a quo minime fuit necesse, perculsus sit, is capitalior, si forte euaserit, hostis est, quam qui pari etiam nunc condicione inimicitias gerit. Ne igitur vos ipsi ꝓdideritis, sed mala, quę ab ipsis accepissetis, vobis ante oculos atque in conspectu statuite: faciteque vt etiam atque etiam recordemini, vt omnia minoris æstimaueritis, quam vt illi vestras in manus deuenirent: ac par pari nunc referte, neque in ipso negotio subito relanguescite: quantaque vobis acerbitas modo imminuerit, memoria retinete: & cum ab ijs dignas pænas repetite, tum in posterum documentum socijs vestris statuite fore, vt, quicumq; defecerint, morte multentur: hac enim re intellecta, minus posthac cogemini, posthabitis

 hosti

hostibus, cum socijs vestris bellum gerere.

Hæc quoque sunt expressa e Thucydide.

Ad hæc Diodotus, Eucratis filius, qui in priore quoq; contione vehementer Cleonis sententiæ, de Mitylenæis necandis, restitisset, cum in suggestum venisset, ita respondit.

Ec eos, qui iterum de Mitylenęis referunt, reprehendo; nec eos, qui magnis de rebus sępius deliberari queruntur, laudo: duas autem res maxime consilio inimicas, ac rationi esse existimo, festinationem, atque iracundiam; quorum alterum amentiam, atlerum inscitiam, & leuitatem habet. Quod siquis orationem rerum agendarum magistram negat, atque in eo pugnat, næ ille aut stultus est, aut sua id priuatim aliquid refert: stultitiæ est enim aliquid præterea esse statuere, quo futuris mini meque perspicuis de rebus disseri posset: priuatim vero interest, cum turpe aliquid persuadere in animo habeas, bene autem te de re minime honesta dicere posse diffidas, bene calumniari, atque cum aduersarios, tum vero etiam auditores exterrere. Illi enimuero omnium maxime molesti sunt, qui alterius sententiam pretio addictam criminantur: etenim cum stultitię is, qui nihil forte persuaserit, arguitur, imprudens habitus magis, quam improbus discedit: cui vero obiecta est auaritia, is, & cum persuaserit, suspectus est, &, cum id minus sit assecutus, præter stultitiam improbitatis etiam reus fit. Ac ne e rep. quidem id est, quippe quę metu suis consiliarijs priuetur, multumque adeo illi prospectum sit, si huiusmodi ciuibus nulla ad dicendum facultas fuerit: minimum enim in se fiduciæ ad peccandum habebunt. Quandoquidem boni ciuis est, non metu exterritis ijs, qui cótra dicturi sint, sed æquo certamine contendentem superiorem in dicendo discessisse iudicari: prudentis autem ciui

ta-

tatis,qui plurima sapienter suaserit, eum haud honore amplificare,sed ne de ea quidem,quam is obtinet,dignitate quicquam detrahere:contraque,qui minus prudenter senserint,illis eam rem non modo fraudi, sed ne dedecori quidem esse censere:sic enim neque is,cui ex sententia euenerit,quo etiam pluris habeatur, contra, atque ipse sentiat, dicendo, gratiam aucupabitur: nec cui minus successerit, ipse quoque, quo sibi aliquid conciliet gratię,sese contioni venditabit: quę contra a nobis fiūt: atq; huc accedit,vt siquis sui quidem quęstus causa, sed quæ nihilo tamen minus ad remp. pertineant, dicere in suspicionem venerit, ob tenuis auaritiæ opinionis inuidiam,certo remp.vtilitatis fructu priuemus: atq; eo res deducta est,vt,quæ recta sunt,si simpliciter sincereq; dicantur,nihilominus suspiciosa sint, quam quæ improba sunt: vt æque necesse habeat, qui maxime perniciosa suadere cupiat,populum inducere,atque is,qui salutare aliquid adferat,mendacio fidem facere: solaque hæc est ciuitas,cui propter peruersam calliditatem aperte sineq; circuitione prodesse nemo posit: nam,siquis aliquid attulerit,quod perspicue bonum sit, delitescere tamen in eo occulte fraudis aliquid ac furti veremini. quare in tam suspiciosa ciuitate,institutisq; his vestris, maximis de rebus dicentibus nobis longius prospiciendum est, quam vos,quibus breue ad cogitandum spatium fuit, prouidetis; præsertim cum suasio nostra legibus teneatur,vestra autem auditio libera solutaque sit: etenim si eadem, qui suasit,ac qui in eam sentētiam est,pæna plecteretur, profecto haud paulo vos cōsideratius iudicaretis: nam nunc quidem,quacumque de re facti sitis iratiores, si quando aliquid forte offendistis,eius, qui auctor fuerit, sententiam vnam multatis: vestras autem, quę multę in eius erroris societate fuerunt,absoluitis. Ego sane equidem non eo in contionem ascendi, vt Mitylenensium causam agerem,nec vero eos rursum vt accusarem: nec enim de illorum iniurijs,si sapimus,suscepta nobis est hoc tempo

re

re contentio, de nostra recte ineunda ratione: neque enim, ne si aperuero quidem plurimum eos peccasse, propterea occidendos illos censebo, nisi id reip. conducat: neque cōtra, quamquam nonnihil illos loci veniç reliquisse ostendero, nisi ea res ad remp. pertineat, ignoscendum statuam: puto enim de futuris magis vos rebus, quam de præsentibus consuli. Itaque in quo Cleo maxime nitebatur, cum contenderet multum in posterum ad defectiones coërcendas profuturum, si quis ei rei pænam capitis constituerit, in eo ego quoque ex altera parte futuris nisus, ab illo vehementer dissentio: enimuero haud æquum esse existimo præ illius speciosa ratione vtilem meam a vobis sententiam respui: etenim illius oratio, propterea quod magis ius sequeretur, ob præsentem vestram in Mitylenæos iracundiam fortasse vos traxerit: non.n. iudicio cum ijs contendimus, vt iuris ratio habenda sit, sed de illis deliberamus, qua nam potissimum condicione plurimum reip. nostræ sint profuturi. Multa igitur singulis in ciuitatibus, eaque haud quaquam huic paria, sed multo leuiora peccata capite sancita sunt: attamē elati spe periculum non reformidant: nemo autem desperans conata se perficere posse maius aliquod facinus suscipit. Ac sępe, quæ minus, aut suis viribus, aut externis auxilijs instructa ciuitas defecisse visa est, hoc freta id incœpit: natura enim omnes publice priuatimque ad peccandum ferimur; qui quidem impetus nulla lege coerceri potest: nam per omnia suppliciorum sunt homines genera peruagati, siquid ab inferenda improbos iniuria deterrere possent: ac verisimile est grauissimis antiquitus criminibus mitiores fuisse pænas constitutas: sed cum illæ temporis diuturnitate negligerentur, capitalia pleraque euaserunt; perstringitur tamen id quoque. Aut igitur metus maior aliquis inueniendus est, aut ne in hoc quidem satis est roboris ponendum. Nam egestas necessitatem, audaciam porrigit, incitat: copiæ, contumeliç & arrogantiç iniustitiam ministrant: tum ceteri itidem casus

sus dolore, vt quisque maiore aliqua vi premitur, præcipites in pericula trahunt: spes in primis, atque amor; illum enim præeuntem hæc subsequitur; atq; hic ingressionem meditans, illa secundum fortunæ euentum proponens, pleraque turbant ac miscent: atque hæc, quoniam latent, perspicuis malis peiora sunt. Ipsa præterea fortuna multa ad instigandum congerit; nam nec opinantibus non numquam sese offert, atque imparatos in discrimen trahit, ipsasq; pręcipue, præter ceteros, ciuitates impellit, vtpote quæ res maximas, libertatem aut etiam in alios imperium, propositas habeant; simul se quisque stulte, quam quanti sit, carius æstimat. Atque omnino nec fieri potest, magneq; inscitiæ est, cum summo humanum ingenium studio ad aliquid agendum incubuit, legum seueritate, vllo ve alio acerbitatis genere deterritum iri, existimare. Quare nec pęna capitis freti, tamquam eam vadem acceperimus, minus prudens consilium inire debemus: nec quicquam statuere, quo spes ijs, qui defecerint, ad sanitatem reuertendi, peccatumque suum celeriter corrigendi præcidatur; sic enim cogitate. Nam sic quidem, si qui, cum defecerint, sustinere se non posse sentiant, integri adhuc, vt, & quod impensum sit, in præsentia sarcire, & vectigal deinceps pendere valeant, in deditionem veniant: illo autem modo ecquos putatis fore, qui non se multo acrius, quam nunc, ad tolerandam obsidionem comparent, atque eam, quam longissime possint, producant: quippe cum nihil referre intelligant, tarde ne sese, an celeriter dediderint? Quid igitur? ea res non ne vobis damno erit? cum in obsidionem sumptum facere cogemini, propterea quod nullum compositioni locum reliquum feceritis, & vrbe potiti, perditam ciuitatem recipietis, vectigalque, quod ex ea percipitis, in reliquum amittetis? Atqui hoc vno maxime hostibus resistimus. Quamobrem non est nobis committendum, vt seueri potius peccatorum judices cum simus, damno afficiamur, quam vt modera-

tione

tione in puniendo adhibita in futurum prospiciamus, vt integris ciuitatibus firmiora vectigalia habeamus. Nec vero in legum seueritate, sed in rerum procuratione satis esse ad custodiam præsidij existimemus, contra quidem, ac nunc facimus: etenim siquis, cum liber esset, atq; imperio per vim opprimeretur, iure se se in libertatem vindicarit, acerbe nos in eum receptum animaduertimus. Atqui liberorum populorum defectiones non acriter puniendæ, sed acriter cauendę sunt, pręripiendumque, vt ne in eam quidem cogitationem deueniant: at, cum in ditionem recepti sint, culpa quam minimum dilatanda est. Ac videte, quam vehementer hoc etiam nomine, si Cleonis sententiam secuti fueritis, erraturi sitis: nam nunc singularum vobis ciuitatum populus fauet ac cupit, nec cum principib. sua voluntate coniurat, cumque armis opprimitur, continuo defectionis auctoribus hostis est. Itaq; multitudine nos aduersariæ ciuitatis nobis amica ac socia bellum gerimus. Quod si populum Mitylenæum interfeceritis, qui a defectionis consilio afuit, &, cum primum arma capiēdi potestas data est, vltro nobis vrbem tradidit, præterq̃ quod ijs, qui bene de vobis meriti sunt, necandis iniuriam facietis, id etiam statuetis, quo nihil nobilitati posit esse optatius: ciuitatibus enim ad defectionem impulsis populi auxilium paratum habebunt: siquidem exemplum vos statuetis, idem vos supplicium ijs, qui scelus in se admiserint, atque ijs, qui extra noxam sint, cōstituere; quinimo, si maxime illi in culpa sint, dissimulandum id esset, ne, qui vni nobis amici reliqui sunt, hostes fierent. Atq; equidem multo hoc magis ad imperium tuendum conducere arbitror, si scientes iniuriam perpetiemur, quam si vel iure, quos minime expediat, interfecerimus. Nam Cleonis quidem sententia pęnam, quę vtilitatem eadem cum iustitia copulet, inuenire non potest. At vos præstare hæc statuite, nec misericordiæ quicquam aut clementiæ tribuite; quibus rebus ne ego quidem abduci vos velim; sed ijs ipsis, quæ a

me

me expositæ sunt, rationibus persuasi Mitylenensium, quos Paches pro sontibus misit, otiose causam cognoscite, reliquos oppido vti iubete: hęc enim cum in futurum recta sunt, tum in præsens hostibus formidabilia. Nam, qui consilio nititur, plus hostibus nocet, quam qui sine animi ratione viribus.

Hæc est epistola illa, cui CASA *respondit, ea, quæ hic collocata est. & incipit.* Quum forte.

PETRVS VICTORIVS IO. CASAE ARCHIEP. BENEVENTANO S.

VI alias quasdam ad te scribendi occasiones omisi, ne te in magnis Reipublicæ rebus vehementer occupatum, magis impedirem, diuque mihi ab hoc officij genere temperaui: nunc quum casus tulerit, vt tecum communicare aliquid debeam, de ijs, quæ ad studia litterarum pertinent, quibus te scio valde, atq; ex animo delectari: facere non potui, quin statim ad te epistolam hanc exararim. Hoc autem si aliquis fortasse hoc tempore factum reprehendet, atque ineptum putabit, te non omnino (quæ tua est humanitas) contempturum confido. Quin contra solet potius varietas rerum oblectare, & animum fessum grauioribus curis, assiduisq; cogitationibus huiuscemodi aliquis sermo e sinu musarum promptus, reficere, atque recreare. quum igitur hic adolescétibus nostris, qui Gręcę linguę perdiscendę studiosi sunt, Orestem fabulã Euripidis interpretarer, veni ad eum locum, vbi Helena persuasa ab Electra, filiæ Hermionę parteis illas imponit

portandi comam suam, ea de causa cęsam, ceteraque, qui bus moris erat ea ętate mortuos munerari, ad sepulcrum Clytemnestræ: vt honorem eum sorori haberet, seque magno dolore affęctam esse ex acerbo illius interitu significaret. Post quæ verba, quum Electra, plena admirationis, exclamet: naturæque vim incredibilem esse in vtramque partem affirmet, siue boni aliquid, siue mali ab initio vitæ illa hominibus dilargitur, ac statim, quod in vniuersum protulerat, illi ipsi rei, de qua agebatur, ac commodet: dixi, me putare, loqui ipsam de pulchritudine Helenæ: quam tantam fuisse ostendere vult, quemadmodum sane omnium sermone illa ferebatur, vt facto hoc, quod vnum maxime corrumpere ipsam ac labefactare potuit, violata nulla ex parte sit: adiunxiq;, in eam mentem venisse poëtam, eruditum valde atque ingenio sum virum, magnopere verisimile esse, vt quum in manibus Helenę personam haberet, induceretque illam fecisse, quod rationibus ipsius magnopere contrarium erat, deprauareque poterat id bonum, quo illa ceteris mulieribus antecellebat: cogitarit, an ipsi contigisset, quod alijs, minore pulchritudine pręditis, necessario euenisset: idque nullo modo factum esse ostendere voluerit: quod multum valet ad famam peruulgatam de illa, confirmandam: constantique omnium opinioni de eximia specie corporis ipsius respondet: simulq; commemoraui, non me fallere, Græcas declaratiunculas aliter locum capere, & ab hac sententia discrepare, quarum tamen auctoritas apud me nulla foret, quum multis signis intelligi posit, ipsas alicuius esse, vel plurium potius, qui superiore ætate vixerint, quum extinctæ iam ita in Græcia bonæ artes essent, vt vix scintillæ aliquæ veteris eruditionis in ipsa restarent. Nam quod ille putauit hoc Electram protulisse, quia pristinam & innatam malitiam in animo Helenę manere adhuc ex facto illo cognouit: leue admodum ac nugatorium me illud existimare ostendi, ad indicandam naturæ ipsius prauitatem, quæ multis atq; insignibus facinoribus

cinoribus notata erat. Si namque, quod interpres arguit ipsam fecisse, eo animo ac consilio Helena fecisset, in tenui re illa peccasset, nec satis iustam causam exclamandi Electra habuisset. Neque enim decet eam valde mirari, quum vsitatum aliquid quotidianumque fit: nec vocem eo tempore tollere oportet. Affinis enim tunc Helena illi culpæ fuisset, cui omnes mulieres vulgo obnoxię sunt: cunctæ namque formæ suę conseruandæ uehementer studiosę sunt: cauentque quicquam facere, quod gloriam illam suam imminuat. Vt autem hoc infirmum admodum argumentum eius rei demonstrandæ fuisset, ita quod ipse cogitaui, magni momenti esse ad id significandum affirmaui: quod etiā inde perspici posset, quia Terentius in Phormione, quum induceret seruum admirabilem quandam ac nouam pulchritudinem Virginis cuiusdam commemorantem, facit illum his signis ipsam declarare: exponit enim eam inuentam fuisse huiuscemodi quodam habitu corporis, vestituq;, qui tamen ipsam maculare nullo pacto potuit: comicus enim hic quoque eadem ratione insitam a natura, & ingentem fuisse pulchritudinem illam significare uoluit: inquit igitur apud eum Geta-Virgo pulchra, & quo magis diceres, nihil aderat adiumenti ad pulchritudinem: capillus passus, nudus pes, ipsa horrida: lacrumæ, vestitus turpis: vt ni vis boni in ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent. Sed quid dico Terentium, studeoque hoc, testimonio etiam illius comprobare? qui sane non omnino eodem argumento utitur, quum vetus ipsius interpres Donatus tradat Apollodorum, vnde fabulam hanc vertit Terentius, fecisse tonsorem ipsum nuntium, non adolescentem, qui forte in tonstrinam venisset: qui tonsor apud eum diceret, se nuper puellę comam ob luctum abstulisse: totumq; se effunderet, verisimile est in eam pulchritudinē celebrandam, quam facto illo, maxime inimico pulchritudini, non vidit immutatam. Addit autem idem eruditus Grammaticus, varietatis huius rationem reddens, se-

ſcire, hoc Terentium mutaſſe: ne externis moribus ſpectatorem Romanum offenderet. Nam quod videtur huic meæ ſententiæ aduerſari in Græcis verbis: docui aliter capiendum eſſe, atque interpres ille Gręcus accepiſſet: intelligo, inquam, quod apud poëtam eſt παρ' ἄκρας ὡς ἀπέθρισε τρίχας: valet enim παρ' ἄκρας, prope partem illam capillorum, quę capiti hæret, tamquam Electra dixerit, ad cutem Helenam comam totondiſſe: quem magnum ornatum muliebris corporis quum penitus, pietati ſeruiens, ſibi dempſiſſet, nō tamen ipſam inde turpem redditam. Nec exiſtimari debere hoc inſolens eſſe, quod poeta uocarit ſummos capillos partem illam, quæ quaſi radix ipſorum eſt: qui enim tondere cęſariem incipiunt, ad eam partem poſtremo perueniunt: præcipueque in muliebri coma, quę prolixa eſt valde, atque pendet e uertice, uidetur ipſa recte ſumma appellari potuiſſe. Addidi etiam, me arbitrari, ſi poëta diuerſa ratione vltimam partem capillorum intelligere voluiſſet, ipſam præpoſitionem παρὰ additurum non fuiſſe: quæ fortaſſe cauſa fuerit auctori eius ſcholij, vt erraret, qui hoc non animaduertiſſet, & magis communem, vſitatamque notionem eius nominis ſecutus eſſet. Cumque moleſtum pretere a ſit, quod ſequitur, ἔστι δ' ἡ πάλαι γυνή: qui enim quempiam eundem eſſe ait, qui olim fuerit, & naturam ipſius moresque, & formam, effigiemque corporis in eo conſeruatam eſſe intelligere poteſt, grauiſsimusque ſcriptor ac magnæ inter Græcos auctoritatis, contrariam in partem uſurpet hanc vocem: confeſſus ſum, hoc me magis perturbare: Plutarchus enim, ſolitus ſæpe locis illuſtribus poetarum ſenſus ſuos explicare, in Alcibiadis vita, inſtitutiſque connumerandis, vbi narrat, quomodo ille Lacedæmone vixerit, ac, quemadmodum ingenium ſuum ad tempus verſarit, quum oſtendiſset, quid pronũtiari de ipſo potuerit, ſiquis tantum, quæ extra poſita in eo forent, quęq; ille ſimularet, ſpectaſset: addidit, ſiquis contra mentem adhibuiſset ad veros ipſius animi motus,

factaq;, exclamari recte potuiſſe, ἔστιν ἡ πάλαι γυνή. Quãuis enim ſumma arte celaſſet ſua vitia, eruperant tamen illa nonnullis in rebus, & idem, qui Athenis fuerat, improbiſsimus ſcilicet ac flagitioſiſsimus iuuenis, illic quoque eſſe Alcibiades intelligebatur. Huiuſcemodi tamen voces antiquorum poetarum, quę ſermone omnium poſtea celebrabantur, ac vim prouerbiorum obtinebant, diſtorqueri ſæpe, ac longe alio ſenſu, quam quo primum editę forent, pronuntiari ſolitas eſſe affirmaui: quod multis huius ipſius auctoris exemplis nullo negotio poſſet comprobari. Id autem huic ipſi loco me arbitrari euenisse, nec ſane durum uideri debere, a corporis aſpectu ad animi vim indicandam hoc Plutarchum tranſtuliſſe; vt quod ab auctore de muliere prolatum fuerat, ipſe, iiſdem verbis retentis, manifeſto viro accommodauit: quare me putare poſſe, hanc quoque tanti viri auctoritatem ſuſtineri. Quod vero ſtatim Electra Helenam execratur, & in odium Deorum immortalium venire optat, vt principium maximorum malorum & ſibi ipſi, & fratri, & vniuerſæ Gręcię, videri quoque ſententiam meam adiuuare: ſpecie enim corporis, non prauitate animi Helena tanta exitia parauerat: ſimilemque locum hunc eſſe Homerico illi, quum grauiſsimi ſenes, qui Priamo aſsidebant, laudata pulchritudine eiuſdem mulieris, atque in cælum teſtimonio ſuo ſublata, intelligentes tamen, quanta incommoda ipſa Troianis hominibus intuliſſet: vtile rebus ſuis eſſe dixerunt, vt illa eo, vnde venerat, rediret, nec apud ſe diutius, futura ſemper ipſis, filijsq; detrimento, maneret. Hæc mihi tunc, vt alia nonnulla huiuſcemodi occurrerunt, quibus ſententiam meam comprobarem, vt fit, quum ſemel aliquis opinionem aliquã ſuam de aliqua re amare cœpit: tuetur enim eam ſtudioſe, atque omnia vndiq; ad eam confirmandam rapit. Expoſui tamen me nulla alia re tantopere fretum ita aſſeuerare, quantum elegantis illius, ac neceſſarij ſenſus opportunitate: quam φαντασίαν ſi poeta reliquiſſet, putarem

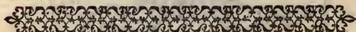
rem non ſine cauſa in hoc loco acumen ingenij ipſius de ſiderari potuiſſe. Ecce autem poſtridie quidam ex ijs, qui me audiunt, ad me veniunt, & cum tabellis quidem, vt Cicero ait, obſignatis; qui docent, tibi longe aliter de hac re videri: afferuntq; epiſtolam quandam tuam verſi bus ſcriptam, in qua manifeſto contra me ſtas. Cohorrui igitur ſubito atque animo concidi, poſtquam vidi mihi tecum rem futuram; quem nulla in re aduerſarium me habiturum vmquam putaui: & a cuius iudicio, ſi id ſciſſem, numquam diſcrepaſſem. Magna eſt autem auctoritas tua merito apud hos: atque id & ſua ſponte ipſi faciunt, vt probent, atque admirentur doctrinam, & elegantiam ingenij tui, & meis etiam aſſiduis vocib. ad hoc incitantur. Quare quomodo me geram in hac re, non facile mecum ſtatuere poſſum; atque id, quia veritatem huius rei non perſpicio: neque enim metuerem opinionem meam condemnare, & palam me in errore verſatum confiteri. Decreui igitur te huius quæſtionis iudicem ſumere, atq; ita tibi omnem rem examinandam tradere: vt quum tu rurſus, ipſa diligenter ponderata, oſtēdas te in illa tua vetere ſententia perdurare: pollicear prorſus me ita quoque firmiter crediturum: & omnia, quæ contra facere videntur, argumenta nullius ponderis exiſtimaturum. Vale, & me, quod iampridem feciſti, ama. Florentia Idib. Decemb. MDLVI.

F I N I S.

Series chartarum.

ab A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y
AA BB CC DD EE.

Omnes sunt Duerniones.

Florentię apud hæredes Bernardi Iuntæ.
Anno Domini MDLXIIII.

NIL CANDIDIUS
F